

Naar Schrift en belijdenis

Een onderzoek naar het denken van de hervormd-gereformeerde predikant
ds. I. Kievit over de ecclesiologie

scriptie aangeboden aan:

dr. H. van den Belt

Subfaculteit Godgeleerdheid

Universiteit Utrecht

ter afsluiting van de master 'Theologie en Kerk'

André Kos (9810366)

15 september 2009

Inhoudsopgave

<i>Gebruikte afkortingen</i>	5
<i>Woord vooraf</i>	6
<i>Inleiding</i>	7
<i>Hoofdstuk 1 Een korte beschrijving van de levensloop van Izaäk Kievit</i>	10
<i>Hoofdstuk 2 Kievit over de kerk onder het Algemeen Reglement</i>	
2.1 Artikelen over het Algemeen Reglement	14
2.2 De predikant en de belijdenis	18
2.2.1 Voor 1816	18
2.2.2 Na 1916	20
2.3 De kerkenraad en de belijdenis	25
2.4 De kwestie dr. J.D. de Lind van Wijngaarden	28
2.5 De leden van de kerk ofwel het oordeel der liefde	29
2.6 Hoe om te gaan met de toestand van de Nederlandse Hervormde Kerk	33
2.7 Hoe om te gaan met een onzuivere bediening van het Woord ter plaatse?	35
2.8 Evaluerende opmerkingen	40
<i>Hoofdstuk 3 Kievit over Kerkherstel en Kerkopbouw</i>	
3.1 Wat zijn Kerkherstel en Kerkopbouw?	44
3.2 Kievit over Kerkherstel en Kerkopbouw	45
3.2.1 Een groot gevaar	45
3.2.2 De rede van Kievit voor de classicale vergadering van Amersfoort	46

3.3	De strijd met de ethische richting	51
3.4	Evaluerende opmerkingen	52

Hoofdstuk 4 Kievit en (de aanloop naar) de kerkorde van 1951

4.1.	De verhouding tussen de landelijke en de plaatselijke kerk bij Kievit	55
4.1.1	Inleiding	55
4.1.2	De verhouding	56
4.2	De belijdenis	65
4.2.1	Inleiding	65
4.2.2	De betekenis van de belijdenis	66
4.2.3	Belijdenis en kerkorde	68
4.2.4	De band aan de belijdenis	69
4.3	De ontwerp-regeling	70
4.3.1	Inleiding	70
4.3.2	Kievits oordeel over de ontwerp-regeling	72
4.4	Ontwerp-kerkorde en de aanvaarding daarvan	75
4.5	Evaluerende opmerkingen	79

Hoofdstuk 5 De volkskerkgedachte bij Kievit

5.1	De volkskerkgedachte bij Hoedemaker	86
5.1.1	Kerkzijn	87
5.1.2	Schrift	88
5.1.3	Belijdenis	89
5.2	De volkskerkgedachte	93
5.2.1	Voor en tegen de volkskerk	93
5.2.2	De visie van dr. W. Banning	97
5.2.3	De visie van dr. H. Kraemer	98
5.2.4	De visie van dr. O. Noordmans	100
5.3	Evaluerende opmerkingen	102

Hoofdstuk 6 Kievit over de kerk in zijn verklaring van de Heidelberger Catechismus

6.1	Kievit over het wezen en de leden van de kerk	105
6.1.1	Wat betekent kerk?	105
6.1.2	Wie behoren tot de kerk?	107
6.1.3	Onderscheid tussen organisme en instituut van de kerk	108
6.1.4	Wie behoren tot de kerk als instituut?	109
6.1.5	Veroordeling van kerkisme, verdeeldheid en onkerkelijkheid	110
6.1.6	De kerk vergaderd door Christus	112
6.2	Kievit over de gemeenschap der heiligen	113
6.3	Evaluerende opmerkingen	113
6.3.1	De kerk als lichaam van Christus	113
6.3.2	De kerk als instituut	114
6.3.3	De belijdenis	118

Hoofdstuk 7 Evaluatie

7.1	Ontwikkeling in Kievits denken	119
7.2	Kenmerken van Kievits ecclesiologie	120
	<i>Summary</i>	124
	<i>Literatuurlijst</i>	126

Gebruikte afkortingen

AR	Algemeen Reglement voor het bestuur der Nederlandsche Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden van 1816
DKO	Dordtse Kerkerde
DL	Dordtse Leerregels of de vijf artikelen tegen de Remonstranten, vastgesteld in de Nationale Synode, gehouden te Dordrecht (1618-1619)
G.T.S.V.	Gereformeerde Theologen-Studenten Vereniging
GB	Gereformeerde Bond
GZB	Gereformeerde Zendingsbond in de Nederlandse Hervormde Kerk
HC	Heidelberger Catechismus
HHK	Hersteld Hervormde Kerk
NGB	Nederlandse Geloofsbelijdenis
PKN	Protestantse Kerk in Nederland

Woord vooraf

Zoekend naar een scriptieonderwerp, waarmee mijn master Theologie en Kerk kan worden afgesloten, ben ik uiteindelijk terecht gekomen bij de ecclesiologie. Juist in een tijd van veel kerkelijke ontwikkelingen en een recente scheuring in 2004 bij het ontstaan van de Protestantse Kerk in Nederland, wilde ik wat dieper in de ecclesiologie duiken. Daarbij wilde ik graag ingaan op een persoon uit de recente kerkgeschiedenis, mede omdat dit nog redelijk onontgonnen terrein is. De keuze is gevallen op Izaäk Kievit, die jarenlang predikant is geweest van de Nederlandse Hervormde Kerk. Hij is één van de predikanten die in de recente kerkgeschiedenis een leidende rol hebben gespeeld, onder meer omdat hij jarenlang redacteur is geweest van het Gereformeerd Weekblad, waarin hij heeft geschreven over vele onderwerpen die te maken hadden met het christelijke geloof. Kievit heeft ook veel geschreven over de kerk, juist ook in een tijd waarin er een nieuwe kerkorde in de maak was. Door de bestudering van Kievits ecclesiologie hoopte ik een verdieping te krijgen in het denken over de ecclesiologie. Daarbij wil ik opmerken dat het niet mijn intentie is om aan Kievit een oordeel te vragen over de keuze bij de kerkscheuring in mei 2004, eenvoudigweg omdat hij niet voor de vragen heeft gestaan die toen opkwamen. Inmiddels heb ik geleerd dat de kerkvisie van grote invloed is op tal van andere theologische terreinen, zoals de verbondsleer. Ook Kievit zelf geeft aan dat de kennis van de ecclesiologie of het kerkrecht van groot belang is. Hij noemt dit zelfs in één adem met het geworteld zijn in Schrift en belijdenis. Met dit laatste is, zoals we zullen zien, de kern van Kievits benadering van de ecclesiologie gegeven. Vandaar de titel van deze scriptie.

Mijn dank gaat uit naar dr. H. van den Belt, die mij met veel adviezen en aanwijzingen terzijde heeft gestaan. Bedankt voor de prettige begeleiding. Dr. W. van Vlastuin heeft als tweede begeleider opgetreden, waarvoor dank. Ook mijn vrouw Martine, die mij voor het schrijven van deze scriptie veel (avonden) heeft moeten missen, hartelijk bedankt. Hetzelfde geldt voor onze vier kinderen. Bovenal dank aan de Heere die de kracht gaf om deze scriptie tot een goed einde te brengen.

Inleiding

Zoals ieder mens is ook Kievit getekend door de omstandigheden waarin hij heeft geleefd. Hoewel altijd moeilijk valt te traceren welke invloeden de omstandigheden in de wereld om iemand heen op die persoon en op zijn denken over de kerk hebben gehad, is onmiskenbaar duidelijk dat de kerkelijke ontwikkelingen in de tijd van Kievit, de gevoerde polemieken e.d. een (grote) invloed hebben gehad op hem, niet in het minst omdat hij juist door die omstandigheden genoodzaakt was om zich daarover uit te laten op de manier, zoals hij dat heeft gedaan. Deze omstandigheden zijn onder andere een kerkstructuur, die naar zijn inzicht de naam kerk onwaardig was: het Algemeen Reglement, alsmede de aanloop naar de nieuwe kerkorde, die uiteindelijk in 1951 in werking is getreden en de overheersing van de verschillende richtingen binnen de Nederlandse Hervormde Kerk, zoals de moderne en de ethische richting. Zo worden zijn publicaties over de kerk vooral getekend door deze hoofdmomenten. Wellicht dat de verklaring van zondag 21 van de Heidelberger Catechismus hier enigszins, maar toch niet geheel, los van staat, omdat deze niet zozeer naar aanleiding van een kerkelijke situatie of kerkelijke ontwikkelingen is geschreven, maar ‘gewoon’ aan de orde kwam in zijn behandeling van de Heidelberger Catechismus in het *Gereformeerd Weekblad*. De vraag die ik in deze scriptie zal proberen te beantwoorden is deze: welke aspecten zijn voor Kievit fundamenteel voor de ecclesiologie en zijn er aspecten waar hij in de loop van de tijd anders over is gaan denken.

Als gevolg van de genoemde omstandigheden in het leven van Kievit is deze scriptie ook opgebouwd rondom twee hoofdmomenten, het Algemeen Reglement en de kerkorde, terwijl Kievits ageren tegen de richtingenstrijd telkens door zijn geschriften heenloopt. Het eerste hoofdmoment ligt in tijd vooral voor de Tweede Wereldoorlog en het tweede vooral erna. In de behandeling van hetgeen Kievit schreef, zal ik zoveel mogelijk een chronologische volgorde aanhouden. In het tweede en het derde hoofdstuk ga ik in op de artikelen die Kievit schreef voor de Tweede Wereldoorlog. In het tweede hoofdstuk zal ik nagaan hoe Kievit dacht over het Algemeen Reglement waaronder de kerk verkeerde en in het derde hoofdstuk over een tweetal ‘richtingen’ die voorstelden om de bestuursstructuur te wijzigen. In de hoofdstukken vier tot en met zes zal ik ingaan op hetgeen Kievit na de Tweede Wereldoorlog schreef. Hoofdstuk vier betreft een hoofdstuk

over de aanloop naar de kerkorde van 1951. Hierin zullen we ook enkele principiële lijnen zien die Kievit trok ten aanzien van de kerk. Hoofdstuk vijf gaat in op een artikelenserie over de volkskerk. Interessant om te zien is, hoe Kievit hierover oordeelt en dit begrip inkleurt. Ook een aantal moderne theologen komt daarbij ter sprake. In hoofdstuk zes zal de verklaring van zondag 21 van de Heidelberger Catechismus worden besproken, waarna in hoofdstuk zeven zal worden gezien of er een verandering van denken bij Kievit valt te bespeuren, alsmede wat voor hem essentiële punten zijn bij de ecclesiologie.

Voor mijn onderzoek naar de ecclesiologie van Kievit heb ik gebruik gemaakt van zijn artikelen in het *Gereformeerd Weekblad* en een aantal brochures die hij heeft geschreven. Ik heb ervoor gekozen om de periode die ik heb onderzocht te laten aanvangen op het moment dat hij voor het eerst redacteur werd van het *Gereformeerd Weekblad*, op 3 oktober 1931. Niet dat hij daarvoor niets geschreven heeft, maar vanaf die periode is Kievit meer gaan schrijven en mijns inziens geeft hetgeen hij vanaf deze periode geschreven heeft een goed beeld van zijn visie. Al met al is dit toch een ruime periode. Dit heeft tot gevolg dat er helaas niet al teveel ruimte is voor vergelijking van de visie van Kievit met de visie van bijvoorbeeld zijn leermeester prof. dr. H. Visscher of de hervormde predikant J.J. Knap die een boek over de kerk schreef.¹ Aan de invloed van Kievit op anderen heb ik om dezelfde reden geen aandacht kunnen schenken. Ik besef dat het ontbreken van vergelijking met anderen nadelig is, in die zin dat Kievit wat op zichzelf, los van zijn tijd en omstandigheden, komt te staan en dat het geheel wat vlak wordt, omdat reflectie kan ontbreken. Om die reden zal ik in ieder hoofdstuk, waar nodig wel wat aandacht besteden aan andere auteurs, waaronder prof. Visscher. Meer laat de omvang en het tijdsbestek van deze scriptie helaas niet toe.

¹ J.J. Knap Czn., *De kerk*, Populaire voordrachten over het leerstuk der kerk naar de gereformeerde beginselen, Dogmatische fragmenten, eerste reeks, Kampen, 1914. Overigens motiveert Knap het feit dat hij zijn reeks 'dogmatische fragmenten' begint met de ecclesiologie, met de opmerking dat dit door de tijdsomstandigheden wordt gegeven. De kwesties omtrent belijdenis en leervrijheid, van reorganisatie en tuchttoefening, volkskerk en confessionele kerk werden ook toen besproken. Over hem: A.J. van den Herik, *Gereformeerd en toch hervormd; een theologische en kerkelijke plaatsbepaling van ds. J.J. Knap Czn.*, Bleskensgraaf, 1999.

Hoofdstuk 1 Levensloop van ds. Izaäk Kievit²

Op 6 november 1887 werd Izaäk Kievit geboren in Oud-Vossemeer op het eiland Tholen. Zijn ouders hadden een boerenbedrijf. Op 11 december 1887 werd hij gedoopt in de Hervormde Kerk van Oud-Vossemeer. In 1909 ging hij theologie studeren. In 1915 werd hij kandidaat. Op 4 november 1915 trad hij in het huwelijk met de vijf jaar oudere Johanna Klootwijk uit Papendrecht. Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren: Arietje Johanna, Leendert, Maatje Izaäka en Gerrit. Korte tijd later, op 28 november 1915, werd hij bevestigd in zijn eerste gemeente Garderen door ds. K.J. van den Berg. Op 3 maart 1918 nam hij afscheid van Garderen en één week later werd hij in Benschop bevestigd door zijn zwager ds. D.J. van de Graaf. Hier bleef hij slechts kort. Op 3 oktober 1920 nam hij afscheid om naar Lunteren te vertrekken. Daar werd hij op 10 oktober 1920 bevestigd, eveneens door zijn zwager ds. Van de Graaf. Ook in Lunteren stond hij niet lang. Hij nam een beroep naar Baarn aan en op zondag 28 oktober 1923 preekte hij in Lunteren afscheid en op 4 november 1923 werd hij in Baarn bevestigd, opnieuw door zijn zwager. Baarn werd ook zijn laatste gemeente. In Baarn is hij tot zijn emeritaat gebleven. Tijdens zijn predikantschap in Baarn, tegen het einde van de twintiger jaren, is Kievit ernstig ziek geweest, zodat zelfs voor zijn leven werd gevreesd. Op 9 januari 1930 preekte Kievit na zijn ziekte voor het eerst weer en wel over Filipenzen 1 vers 21: Want het leven is mij Christus en het sterven is mij gewin. Hoewel Kievit in Baarn stond kwam de koninklijke familie, die woonde in paleis Soestdijk, nooit bij hem in de kerk met uitzondering van koningin-moeder Emma, die eenmaal bij hem in de kerk was geweest.

In Baarn was Kievit de eerste hervormd-gereformeerde predikant. Voor hem had er een predikant van de ethische richting gestaan. In Kievits tijd waren er twee predikanten verbonden aan Baarn. Naast Kievit was dat een predikant van de ethische richting. Toen Kievit in Baarn predikant werd, waren er vrijwel geen hervormd-gereformeerde ambtsdragers in de kerkenraad. Voor het vervullen van de preekbeurten zorgden beide predikanten om beurten, zodat Kievit de ene zondag 's morgens en de andere 's avonds voorging. Omdat de kerkenraad niet meeding in een verzoek van hervormd-gereformeerde zijde om 's morgens twee diensten te beleggen, zodat er tweemaal op een zondag een hervormd-gereformeerde predikant kon voorgaan, werden er éénmaal in de veertien dagen 's morgens en de andere week 's middags diensten belegd in gebouw 'Calvijn'. De evangelisatie 'Calvijn' had een aanvullend karakter. Zo is het gebleven tot aan Kievits dood. Kievit is op vrijdag 4 juni 1954 overleden.

² De biografische gegevens heb ik vooral ontleend aan: H.Hille, *De tijd is kostbaar: Ds. Izaäk Kievit (1887-1954) in de branding van het kerkelijk leven*, (Kampen 2002).

In het *Gereformeerd Weekblad* d.d. 12 juni 1954 schreef ds. A. Vroegindewij over het overlijden van Kievit.³ Hij wijst erop dat Kievit veel heeft betekend voor de hervormd-gereformeerden in de Nederlandse Hervormde Kerk. Een bekwaam theoloog en een beginselvast man noemt hij hem, niet in het minst door zijn bijdrage aan het *Gereformeerd Weekblad* en de contio's die hij hield voor vele jongere predikanten.

“In een tijd van dorheid en ingezonkenheid ook van de gereformeerde beweging in onze kerk, heeft hij ons opnieuw bezielend en ons de gereformeerde beginselen voorgehouden, opdat wij daaruit zouden leven en die beginselen door zouden geven aan de gemeenten.”⁴

Ds. J. van Sliedrecht zegt in een lezing voor de studentenvereniging ‘Voetius’ te Utrecht⁵ dat het leven van Kievit vol tere godsvrucht was en dat hij ‘rijke verstandelijke gaven’ had in steeds voortgaande theologische studie en bezinning.

Voor wat betreft zijn opleiding kan worden opgemerkt dat hij nauw verbonden was met de hoogleraar prof. dr. H. Visscher, onder wie hij ook heeft gestudeerd. Visscher (1864-1947) was hervormd predikant in St. Johannesga, Delft en Ouderkerk aan de IJssel. Later is hij hoogleraar geworden in Utrecht. Hij was de oprichter van de Gereformeerde Bond (GB).⁶ Al snel echter ontstond er tussen Visscher en de overige predikanten bij de GB een breuk. Meer gematigde predikanten, die geen vrijmaking van de hervormd-gereformeerden wilden door actief (politiek) handelen, maar een koerswijziging van de kerk wilden bewerkstelligen “op geestelijke wijze, vanuit de kerk zelf”⁷ kregen de meerderheid van de GB achter zich. De spreekbuis van Visscher werd het *Gereformeerd Weekblad*, speciaal vanaf 1931, toen hij medewerker werd van dit blad, hoewel hij rond 1900 ook al aan het *Gereformeerde Weekblad* als redacteur verbonden was, destijds tezamen met zijn studievriend dr. J.D. de Lind van Wijngaarden. In de Tweede Wereldoorlog heeft Visscher zich zeer pro-Duits opgesteld. Dit betekende een breuk met het *Gereformeerd Weekblad*. Voor deze houding werd hij na de oorlog ook gerechtelijk vervolgd, hoewel uiteindelijk de rechterlijke uitspraak voor hem nog meeviel. Men liet de straf bij het voorarrest van ongeveer negen maanden

³ A. Vroegindewij, Bij het overlijden van ds. I. Kievit, 6 november 1887-4 juni 1954, in: *Gereformeerd Weekblad*, 55e jaargang, (1954), 189.

⁴ A. Vroegindewij, Bij het overlijden van ds. I. Kievit, 189.

⁵ J. van Sliedrecht, Het levenswerk van wijlen ds. I. Kievit. Opgenomen in het jaarboekje van G.T.S.V. Voetius 1963-1964, pag. 13 e.v.

⁶ Deze biografische gegevens zijn ontleend aan: B.J. Wiegeraad, *Hugo Visscher 1964-1947*, 'een calvinist op eigen houtje', Leiden 1991.

⁷ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 74.

en het actief en passief kiesrecht werd hem afgenomen.⁸ Kievit werd een geestelijke vriend van Visscher en volgde zijn lijn. Kievit volgde zijn leermeester echter niet in alles. Zo konden zijn politieke opvattingen niet de goedkeuring van Kievit wegdragen. Ook verwijderde Kievit zich (vooral na de oorlog) meer en meer van de harde lijn die Visscher had, onder meer ten opzichte van andersdenkenden. Kievit kwam iets terug van zijn confronterende houding ten opzichte van hen.⁹ We zullen hieronder zien dat dit ook geldt voor zijn kerkelijk standpunt.

Als auteur heeft Kievit vooral van zich doen spreken als redacteur van het *Gereformeerd Weekblad*. Daarnaast schreef hij verschillende brochures over onder meer de (ontwerp)kerkorde. Ook schreef hij meditatieve literatuur en verschenen preken van hem. Bekend is hij ook om zijn artikelenserie in het *Gereformeerd Weekblad* over "Tweeërlei kinderen des verbonds", een uitwerking van een lezing en later separaat uitgegeven. Dit geldt ook voor de artikelenserie "Voorwerpelijke en onderwerpelijke prediking, eis der Heilige Schrift".

Gedurende de jaren 1931 tot en met 1950 was Kievit verbonden aan het *Gereformeerd Weekblad*, waarvan een groot deel als redacteur. Jarenlang verscheen dit blad onder redacteurschap van dr. J.D. de Lind van Wijngaarden. In september 1931 veranderde het blad van uitgever. De nieuwe uitgever, A.J. Dekker uit Alphen aan de Rijn, trok als redacteurs aan prof. dr. J. Severijn en ds. I. Kievit, terwijl ook prof. dr. H. Visscher zijn medewerking verleende. Het eerste nummer onder hun leiding verscheen op 3 oktober 1931. Veel zou Kievit in het *Gereformeerd Weekblad* schrijven. Er werd een andere koers ingeslagen. Voorlichting van de hervormd-gereformeerden was het doel, zo schreef prof. dr. H. Visscher in het nummer van 3 oktober 1931. Kievit heeft ook hierop ingezet. Naast vele meditaties die hij in de loop der jaren schreef, schreef hij vele malen over praktische onderwerpen, waaronder de kerkelijke ontwikkelingen, zoals we in het vervolg zullen zien. In februari 1934 trok Kievit zich terug als redacteur.¹⁰ De reden hiervan is niet vermeld. Wel wordt hij in het *Gereformeerd Weekblad* van 10 februari 1934 weer genoemd als medewerker.¹¹ Prof. Severijn trok zich eveneens terug als redacteur. Het laatste nummer waarop hij als redacteur staat vermeld, dateert van 4 april 1936.¹² Hij trok zich volgens Hille terug, omdat Visscher hem in het *Gereformeerd Weekblad* openlijk aangevallen had vanwege zijn steun aan de A.R.P.¹³ Eerst in 1938 werd Kievit

⁸ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 153.

⁹ Hille, *De tijd is kostbaar*, 144.

¹⁰ *Gereformeerd Weekblad*, 39e jaargang (1934), nr. 5. Op dat nummer wordt hij niet meer als redacteur genoemd.

¹¹ *Gereformeerd Weekblad*, 39e jaargang (1934), nr. 6.

¹² *Gereformeerd Weekblad*, 41e jaargang (1936), 155.

¹³ Hille, *De tijd is kostbaar*, 131.

weer redacteur, waarvoor overigens ook geen reden wordt genoemd, en wel per het eerste nummer van dat jaar op 1 januari 1938.¹⁴ Per 5 oktober 1940¹⁵ verdween prof. dr. Visscher als redacteur. Vanwege de standpunten van Visscher omtrent de Duitse bezetter, die als pro-Duits kunnen worden bestempeld en zelfs als sympathie jegens Hitler,¹⁶ kon Kievit niet verder met hem. Hij wilde bedanken als redacteur. De uitgever, toen de heer J. Bout uit Huizen, koos echter de zijde van Kievit.¹⁷ De uitgever deelde in het nummer van 12 oktober 1940 eenvoudigweg mee dat prof. dr. Visscher de medewerking aan het blad heeft gestaakt en dat ds. Kievit zich bereid heeft verklaard zich met de verzorging van het blad te belasten.¹⁸ Kievit was daarop de enige redacteur tot en met het *Gereformeerd Weekblad* d.d. 28 januari 1950. In die periode was het *Gereformeerd Weekblad* vanaf medio 1941 tot medio 1945 verboden door de Duitse bezetter. Toen het blad na de oorlog weer verscheen, vroeg Kievit echter wel om medewerking van diverse andere predikanten voor de invulling van het blad. Dit waren de predikanten J. van Sliedrecht, J. van der Haar, J.T. Doornebal en later G. Boer, H.G. Abma, H. Goedhart, W. Vroegindeweyj, W.L. Tukker, L. Trouwborst en E. van Meer.¹⁹ Nadat Kievit zich had teruggetrokken, zijn de predikanten E. van Meer en A. Vroegindeweyj redacteur geworden.

¹⁴ *Gereformeerd Weekblad*, 43e jaargang (1938), 1.

¹⁵ *Gereformeerd Weekblad*, 45e jaargang (1940), 461.

¹⁶ B.J. Wiegeraad, *Hugo Visscher 1864-1947, 'een calvinist op eigen houtje'*, Leiden 1991, 142 en 144.

¹⁷ Hille, *De tijd is kostbaar*, 136 en Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 144.

¹⁸ *Gereformeerd Weekblad*, 45e jaargang (1940), 480.

¹⁹ Hille, *De tijd is kostbaar*, 147.

Hoofdstuk 2 Kievit over de kerk onder het Algemeen Reglement

In dit hoofdstuk zal worden nagegaan op welke manier Kievit schreef over de Nederlandse Hervormde Kerk onder het Algemeen Reglement voor het bestuur der Nederlandsche Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden van 1816. Diverse malen schreef Kievit over de kerk, onder meer naar aanleiding van het afzetten van de kerkenraad van Sint-Annaland. Hieraan zal in paragraaf 2.1 aandacht worden besteed. Verder heeft hij geschreven over de predikant en de kerkenraad en de band met de belijdenis, waarop in de paragrafen 2.2 en 2.3 wordt ingegaan. Vervolgens komt ter sprake de kwestie omtrent dr. J.D. de Lind van Wijngaarden in paragraaf 2.4 en in paragraaf 2.5 de leden van de kerk, ofwel het oordeel der liefde. De paragrafen 2.6 en 2.7 gaan in op de praktische onderwerpen waarover Kievit schreef: hoe om te gaan met respectievelijk de toestand van de kerk en de onzuivere bediening van het Woord in een plaatselijke gemeente.

2.1 Artikelen over het Algemeen Reglement

Naar aanleiding van het feit dat de kerkenraad van Sint-Annaland werd afgezet, omdat zij weigerde het vrouwenkiesrecht in te voeren, schreef Kievit in het *Gereformeerd Weekblad* dat de synode Gods Woord terzijde stelt en de belijdenis, die de vaders ook met hun bloed hebben ondertekend, als verouderd verworpen heeft.²⁰ Daarmee is de toon gezet, ook voor wat betreft de bespreking van Kievits ecclesiologie. Het maakt duidelijk dat Kievit kritisch stond ten opzichte van ontwikkelingen die naar zijn mening ingaan tegen Gods Woord en de belijdenis. In verband met de afwijking van het Woord van God en de belijdenis verwijst Kievit in dit verband naar een eerder bezwaarschrift, waarin ook al werd gewezen op het feit dat de synode de leer niet handhaaft en steeds verder van de weg van de belijdenis afgaat.²¹ Kievit prijst het weigeren van de kerkenraad om in te gaan tegen Gods Woord. Als dit vanuit de juiste (inwendige) houding gebeurt is, zal de zegen van de Heere daarop ook rusten. De problematiek rondom het vrouwenkiesrecht kan hier verder blijven rusten, omdat dit buiten het bestek van deze scriptie valt. Wel wordt duidelijk hoe Kievit de voorstellen en het

²⁰ I. Kievit, Ontzet uit het ambt, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 9, 7.

²¹ Kievit, Ontzet uit het ambt, nr. 9, 7. Vgl. ook I. Kievit, Ontzet uit het ambt II, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 11, pag. 5 en I. Kievit, Varia – pensioenverzekering, in: *Gereformeerd Weekblad*, 38e jaargang, (1933), no. 40, 4, waar Kievit opmerkt dat men door de reglementering van de pensioenen steeds verder afwijkt van hetgeen Gods Woord zegt over de predikant en de gemeente. Ook de zogenaamde stok achter de deur bekritiseert Kievit. Dit dwangmiddel was het niet mogen beroepen van een predikant als men niet meewerkte.

handelen van de classis en synode beoordeeld naar de richtlijn van Gods Woord en de belijdenis.

Juist in de kwestie van Sint Annaland blijkt volgens Kievit hoe de belijdenis steeds meer aan de kant wordt gezet.²² Er werd echter in het ‘Algemeen reglement tot bestuur van de Nederlandsche Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden’ (AR) wel gesproken over de belijdenis en wel in artikel 11 AR. Is men dan niet gebonden aan deze belijdenis? Kievit schreef naar aanleiding van deze vraag over artikel 11 AR.²³ Dit artikel luidde:

“De zorg voor de belangen, zoo van de Christelijke Kerk in het algemeen als van de Hervormde in het bijzonder, de handhaving harer leer, de vermeerdering van godsdienstige kennis, de behartiging van de zending, de bevordering van Christelijke zeden, de bewaring van orde en eendracht, en de aankweeking van liefde voor Koning en Vaderland, moeten steeds het hoofddoel zijn van allen, die in onderscheidene betrekkingen, met het kerkelijk bestuur belast zijn”.²⁴ Artikel 11 AR is volgens Kievit “rijk aan armoede en vol dubbelzinnigheid” en “de vader der leugenen is ongetwijfeld de adviseur der opstellers geweest”.²⁵ Het is volgens Kievit niet duidelijk welke leer wordt bedoeld, als artikel 11 AR spreekt over de leer. Kievit wijst erop dat men bij artikel 11 AR aangetekend heeft dat niet alleen de drie bekende belijdenisgeschriften (HC, NGB en DL) deze leer bevatten, maar de leer omvat ook de oude belijdenisgeschriften, de liturgieën, formulieren van Doop, Avondmaal e.d. en de psalmen en gezangen die in gebruik zijn.²⁶ Wat handhaving van die leer dan inhoudt, wordt ook duidelijk uit een aantekening bij artikel 11:

“Zaken de leer betreffende zijn in de Ned. Herv. Kerk na hare organisatie in 1816 niet beschouwd als zaken van Kerkrecht, maar van dogmatische aard. De handhaving van de leer is dan ook niet te verstaan als het zitten als rechter over leergeschillen, waardoor de bewaring der christelijke leer wordt gewaarborgd”.²⁷

Dus handhaving van de leer in kerkrechtelijke zin is volgens Kievit niet de bedoeling van

²² Kievit, Ontzet uit het ambt II, nr. 11, 5.

²³ I. Kievit, Artikel 11 A.R., in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 12, 4

²⁴ Geciteerd in: Kievit, Artikel 11 A.R., no. 12, 4. De bron van Kievit is mij onbekend. A.J. Rasker in: *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795*, Kampen 1974, 29 citeert het artikel vrijwel gelijklopend zij het dat de zinsnede “de behartiging van de zending” niet voorkomt en de woorden “de Christelijke kerk” zijn: “het christendom in het algemeen”. Bovendien noemt Rasker dit artikel niet 11, maar 9. Dit heeft te maken met een wijziging van het AR in 1852, zie Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 157. De in de hoofdtekst geciteerde bepaling gold in de tijd dat Kievit schreef.

²⁵ Kievit, Artikel 11 A.R., nr. 12, 4 en 5.

²⁶ Kievit, Artikel 11 A.R., nr. 12, 5.

²⁷ Geciteerd in: Kievit, Artikel 11 A.R., nr. 12, 5. Deze aantekeningen zijn volgens Kievit een synodale uitspraak uit 1875, die door de synode in zijn tijd wordt overgenomen. Helaas vermeldt Kievit geen bron.

artikel 11 AR. Rasker vermeldt dat zelfs expliciet richting hen die bezwaren hadden tegen het AR is aangegeven dat de synode er niet was om een definitief oordeel te vellen over leerstellige strijdpunten.²⁸ Op deze wijze, zo betoogt Kievit, worden de woorden uit artikel 11 AR: handhaving der leer, volkomen inhoudsloos. Kievit spreekt zelfs over “louter bedrog” en “een bespotting voor recht en waarheid beide”.²⁹ Leertucht wordt op deze manier onmogelijk gemaakt. Kievit gaat zelfs zover dat hij zegt dat de gereformeerde leer niet alleen niet wordt gehandhaafd, maar dat deze in kerkrechtelijke zin zelfs is afgeschaft, met uitzondering van artikel 11³⁰ Want, zo vraagt Kievit zich af, waartoe dient een kerkorde anders dan om te zorgen dat het in de kerk in alles volgens Gods Woord gaat “naar de zin der belijdenis, die als samenbindende macht de leden verbindt?”³¹ Kievit wil deze stelling van hem nader aantonen en doet dat ook in het *Gereformeerd Weekblad* aan de hand van artikel 39 van het Reglement op het Godsdienstonderwijs. Aan dit artikel besteedt Kievit twee artikelen in het 37^e jaargang van het *Gereformeerd Weekblad*. Artikel 39 van dit reglement staat in hoofdstuk vijf over het aannemen en bevestigen van lidmaten. Eerst gaat hij in op artikel 38 over de aanneming van lidmaten vanwege de kerkenraad.³² Dit artikel biedt volgens Kievit een grote ruimte aan predikant en leerling met het oog op de verschillende richtingen.³³ Over iemands belijdenis oordeelt de kerkenraad niet. Als iemand maar antwoordt op de vragen van artikel 39 is het goed, ook al zegt men erbij dat men modern is, waarmee Kievit mijns inziens aan wil geven dat men ook wordt aangenomen als belijdenis zelfs openlijk wordt bestreden. Dit maakt volgens Kievit dat de belijdenis ook in theorie niet meer functioneert:

“Dit (het in theorie functioneren van de belijdenis AK) zou waar zijn, indien althans de gereformeerde waarheid, zoals de belijdenis die omvat, als belijdenis werd afgevraagd, ook

²⁸ Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 30.

²⁹ Kievit, Artikel 11 A.R., no. 12, 5.

³⁰ Kievit, Artikel 11 A.R., no. 12, 6 en I. Kievit, Artikel 39 R.o.h. Godsdienstonderwijs, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 14, 7.

³¹ GW 1932, nr. 14, pag. 7.

³² Dit artikel luidde als volgt: “Zij die als lidmaten der Kerk wenschen te worden aangenomen, melden zich daartoe aan bij den predikant hunner gemeente; in gemeenten van twee of meer predikanten bij de predikant, die hen heeft onderwezen, of zoo zij niet tot de leerlingen van een der predikanten behooren, bij den predikant hunner keuze. De Kerkeraad, na zich te hebben verzekerd, dat er tegen het zedelijk gedrag der aannemelingen geene bezwaren zijn, vaardigt tot de aanneming af den predikant, bij wien de aangifte heeft plaats gehad, en een of meer ouderlingen. Door den predikant wordt met inachtneming van de vatbaarheid en de ontwikkeling der aannemelingen, een onderzoek ingesteld naar hunne kennis van de christelijke geloofs- en zedeleer en van de bijbelsche- en kerkelijke geschiedenis, men name ook van die der Hervorming. Het onderzoek wordt zoo ingericht, dat aannemelingen gelegenheid erlangen, niet alleen om van hun verkregen kennis te doen blijken, maar ook om belijdenis af te leggen van hun christelijke geloof. Wordt de mate der verkregen kennis door de meerderheid van de afgevaardigden des Kerkenraads voldoende bevonden, dan heeft de aanneming voorgang, wanneer de aannemelingen zich bereid verklaren toestemmend te antwoorden op de vragen die hun naar art. 39 zullen worden gedaan, en voor zover zij niet gedoopt zijn, den Doop te ontvangen (...)”. Geciteerd in Kievit, Artikel 39, no. 14, 7. De bron wordt door Kievit niet vermeld. Het is voor mij niet mogelijk om te achterhalen welke uitgave hij heeft geciteerd.

³³ I. Kievit, Artikel 39 R.o.h. Godsdienstonderwijs II, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 15, 5.

al mocht men dan praktisch gelooven wat men wil. (...) Dan zou althans met schijn van recht gezegd kunnen worden: de belijdenis is kerkrechtelijk, in theorie tenminste niet afgeschaft”³⁴

Zo is het volgens Kievit nu juist niet. Men behoeft de belijdenis niet te belijden en ook niet te geloven, zo maakt artikel 39 duidelijk.³⁵ Kievit merkt daarbij op dat de predikant de vragen ook nog mag veranderen, zolang de ‘geest en hoofdzaak’ ervan maar hetzelfde blijft. Kievit wijst erop dat de leertucht ontbreekt en dat de kerk een genootschap is geworden van voor elk wat wils. Juist in dit artikel had volgens Kievit de band aan de belijdenis moeten worden uitgesproken. Dit werd, zo zegt Kievit immers ook gedaan onder de Dordtse Kerkorde (DKO). Volgens artikel 61 DKO werd niemand tot het Avondmaal toegelaten, dan hij die belijdenis van de gereformeerde religie heeft gedaan. In de belijdenisvragen tot 1816 wordt volgens Kievit steeds de band met de gereformeerde belijdenis als eis gesteld. Er ontstond daarna een feitelijke leervrijheid die uitmondt in artikel 39 van het genoemde reglement.³⁶ Wat onder ‘geest en hoofdzaak’ moet worden begrepen is volgens Kievit ook nog eens volkomen onduidelijk, zodat er ruim baan is gemaakt voor het modernisme.³⁷ In de derde vraag van artikel 39 wordt zelfs niet over de kerkelijke tucht gesproken. Zo blijkt uit dit artikel 39 dat artikel 11 AR een farce is. De conclusie moet volgens Kievit zijn dat de belijdenis kerkrechtelijk is afgeschaft. De synode houdt zich niet aan haar eigen grondwet, zo merkt Kievit op. Kievit gaat nog verder:

“De Hervormde Kerk kan dan ook niet met recht Gereformeerd worden genoemd, zelfs niet al zet men dit woord tusschen haakjes. Het is zelfs de vraag of zij nog Kerk mag heeten. Wie de Hervormde Kerk meet aan den maatstaf der Heilige Schrift en de belijdenis zal daarop geen bevestigend antwoord kunnen geven, voor het groote lichaam dat zich in de reglementen als Hervormde Kerk aandient.”³⁸

³⁴ Kievit, Artikel 39 R.o.h. Godsdienstonderwijs, no. 15, 5.

³⁵ Artikel 39 luidde als volgt: “De bevestiging van lidmaten heeft plaats in eene daarvoor bepaalde godsdienstoefening, bij welke hun de volgende vragen, althans wat betreft den geest en de hoofdzaak van de daarin vervatte belijdenis, verklaring en belofte, ter beantwoording worden voorgesteld: In tegenwoordigheid van God en van zijne gemeente vraag ik u:

Vooreerst: Belijdt gij te gelooven in God den Vader, den Almachtige Schepper des hemels en der aarde, en in Jezus Christus, Zijnen eeniggeboren Zoon, onzen Heer, en in den Heiligen Geest.

Vervolgens: Zijt gij des zins en willens, bij deze belijdenis voor Gods genade te volharden, de zonde te verzaken, te streven naar heiligmaking, en uwen Heiland in voorspoed en tegenspoed, in leven en in sterven te volgen, gelijk aan Zijne ware belijders betaamt?

Eindelijk: Beloofd gij tot den bloei van het Godsrijk in het algemeen en van de Nederlansche Hervormde Kerk in het bijzonder, met opvolging van hare verordeningen, naar uw vermogen mede te werken? (...)” Geciteerd in:

Kievit, Artikel 39 R.o.h. Godsdienstonderwijs II, no. 15, 6. Ook hier is de bron van Kievit onbekend.

³⁶ Kievit, Artikel 39 R.o.h. Godsdienstonderwijs II, no. 15, 6.

³⁷ Kievit, Artikel 39 R.o.h. Godsdienstonderwijs II, no. 15, 7.

³⁸ Kievit, Artikel 39 R.o.h. Godsdienstonderwijs II, no. 15, 7.

Kievit merkt op dat men de vragen wel verbond aan de reglementen van de kerk, maar niet aan Gods Woord en niet aan de belijdenisgeschriften. Willekeur viert volgens Kievit hoogtij.³⁹

De redenering van Kievit is opvallend te noemen. De belijdenis is volgens hem in kerkrechtelijke zin afgeschaft. Zelfs is de Hervormde Kerk geen gereformeerde kerk meer te noemen. Onduidelijk is echter wat Kievit bedoelt met de toevoeging ‘in kerkrechtelijke zin’. Is er dan nog wel een manier waarop de belijdenis in de kerk wel functioneert? Enerzijds is er wat voor de redenering van Kievit te zeggen. Anderzijds lijkt het bij Kievit alsof het feit dat er geen leertucht mogelijk is, betekent dat de belijdenis ook kerkrechtelijk is afgeschaft. In de toelichting bij artikel 11 AR is immers duidelijk gemaakt dat het bij de leer in hoofdzaak gaat om de drie gereformeerde belijdenisgeschriften. Dan kan men toch moeilijk spreken van het afgeschaft zijn. Het tegenovergestelde van Kievit's mening, namelijk dat de belijdenis weliswaar niet wordt gehandhaafd, maar ook niet is afgeschaft, kan ook worden betoogd, ook al wordt de belijdenis op zichzelf niet concreet gevraagd bij ieder belijdend lid. Deze belijdenis stond immers wel in de grondslag van de kerk, het AR. Wellicht dat Kievit dat bedoelt met zijn toevoeging ‘in kerkrechtelijke zin’: niet door middel van het kerkrecht te handhaven. Maar als dat het geval is, blijft toch staan dat Kievit op basis van het ontbreken van daadwerkelijke handhaving de Hervormde Kerk geen gereformeerde kerk wil noemen en is er bij Kievit, terecht of onterecht, toch een nauwe combinatie tussen tuchtrechtelijke handhaving van de leer en het oordeel dat de belijdenis is afgeschaft. Het standpunt dat de Hervormde Kerk geen gereformeerde kerk meer te noemen is, is vergaand. Maar Kievit zal nog verder gaan, zoals in de volgende paragraaf zal blijken.

2.2 De predikant en de belijdenis

2.2.1 Voor 1816

Kievit is in een serie artikelen in het *Gereformeerd Weekblad* ingegaan op de verhouding tussen de predikanten en de belijdenis. Dit is een serie van 9 artikelen die gepubliceerd werd in jaargang 37 (1932). Kievit deelt de serie in tweeën. Eerst gaat hij in op de situatie voor 1816. Zoals wij hiervoor zagen is in dat jaar het AR ingevoerd. Vervolgens neemt hij de situatie onder het AR. Met betrekking tot de situatie voor 1816 wijst Kievit vooral op de DKO.

³⁹ Kievit, Artikel 39 R.o.h. Godsdienstonderwijs II, no. 15, 7.

In artikel 53 DKO wordt ondertekening van de Drie Formulieren van Enigheid door predikanten gevraagd. De Nationale Synode van Dordrecht stelde een formulier op dat moest worden ondertekend.⁴⁰ Kievit wijst erop dat dit ook daarvoor in verschillende classes en provinciale synodes was vastgelegd.⁴¹ Dit formulier bevat volgens Kievit vier delen: “1^e. een verklaring van instemming met de belijdenis; 2^e. een belofte, dat men zich aan die belijdenis trouw zal houden en alle dwalingen daartegen strijdende, zal verwerpen; 3e. de eisch dat men bij gerezen twijfel omtrent de leer, deze bedenkingen alleen zal mededeelen aan de bevoegde kerkelijke vergaderingen; 4e. De verbintenis om zich aan het recht van onderzoek te onderwerpen, met recht van appèl.”⁴² Kievit is van mening dat op deze manier een hechte band is gelegd tussen de predikanten en de belijdenis van de kerk die hij diende.⁴³ Ook werd direct bij het examen een onderzoek ingesteld beide naar leer en leven.⁴⁴ Dit onderzoek ging “zeer bepaald ook over de vraag of men haar (de leer van de kerk AK) toestemde en van harte beleed”.⁴⁵ Kievit wijst erop dat men zeer alert was op het handhaven van de leer. Hij noemt daarbij verschillende voorbeelden uit de tijd van de Nadere Reformatie, een beweging in de vaderlandse kerk, die sterk was beïnvloed door het internationale gereformeerd piëtisme: hoewel de innerlijke belevingskant niet werd verwaarloosd, vertaalde de Nadere Reformatie “het pietistische vroomheidsstreven in programmatische activiteit”.⁴⁶ Kievit wijst op de approbatie uit artikel 4 DKO en het bevestigingsformulier voor dienaren van het Woord. In de drie vragen van deze laatste ziet Kievit ook weer de leer van de kerk en het gezag van de Heilige Schrift.⁴⁷ In die vragen wordt onder meer gevraagd of de Schriften voor het Woord van God worden gehouden en of men zich zal houden aan de kerkelijke tucht mocht het zover komen. Kievit wijst er derhalve op dat de door hem genoemde punten ook in het bevestigingsformulier terugkomen.

⁴⁰ Zie 4.3.3 en 4.3.4, waar artikel 53 DKO en de betreffende te ondertekenen verklaring in de voetnoten zijn geciteerd, Kievit citeert hier het formulier zoals de Nationale Synode van Dordrecht die opstelde geheel in I. Kievit, *De dienaren des Woords en de Belijdenis I*, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 19, 7. Waar Kievit het vermelden van een bron bij bespreking van de kerkorde achterwege laat, noemt hij hier als bron van het Dordtse ondertekeningsformulier: P. Biesterveld en H.H. Kuyper, *Kerkelijk handboekje der Ned.Synoden [1568-1619] c.a.*, Kampen, 1905, 269. Dit boekje is thans overigens te vinden op de website <http://www.kerkrecht.nl/main.asp?pagetype=onderdeel&item=98> (op 5 augustus 2009). De verklaring is te vinden onder hoofdstuk 16, Sess. 175.

⁴¹ Kievit, *De dienaren des Woords I*, no. 19, 6 en 7.

⁴² Kievit, *De dienaren des Woords I*, no. 19, 7.

⁴³ Kievit, *De dienaren des Woords I*, no. 19, 7.

⁴⁴ I. Kievit, *De dienaren des Woords en de Belijdenis II*, no. 22, 6.

⁴⁵ Kievit, *De dienaren des Woords II*, no. 22, 6.

⁴⁶ W.J. op 't Hof, *Het gereformeerd piëtisme*, Houten 2005, 52.

⁴⁷ Kievit, *De dienaren des Woords II*, no. 22, 7.

Uit het voorgaande blijkt dat Kievit erg positief spreekt over de uitdrukkelijke verbondenheid aan de belijdenis. Wij zullen dit in hoofdstuk 4 opnieuw tegenkomen.

2.2.2 Na 1816

In 1816 is de situatie danig veranderd. Sindsdien wordt er volgens Kievit niet meer naar de geloofsovertuiging gevraagd. In artikel 38⁴⁸ van het in 1831 geheel gewijzigde “reglement op het examen” wordt alleen instemming gevraagd met de aangenomen formulieren. Kievit merkt op dat men daarmee de Dordtse Leerregels wilde uitsluiten, vanwege het woord ‘aangenomen’.⁴⁹ Verder merkt Kievit op dat hoewel de woorden op zichzelf nog niet zo verkeerd zijn, de formulering toch tekort schiet, omdat een verwijzing naar en de mogelijkheid van de tucht ontbreekt. Men kon niet kerkrechtelijk vervolgd en afgezet worden bij een afwijking. Ook was de formulering niet helder genoeg. De synode wilde zich in 1835 niet uitspreken over de werkelijke bedoeling, “dus ieder kon het zelf uitzoeken!”⁵⁰ Daarnaast wijst Kievit op de proponentformule uit artikel 27⁵¹, waarin de belijdenis niet eens wordt genoemd, zodat ook het modernisme dit kan beamen. Bovendien spreekt de formule niet over de Heilige Schrift, maar wel over de reglementen. Zo wordt Gods gebod volgens Kievit krachteloos gemaakt door de instellingen van de kerk. Probleem daarbij is voor Kievit dat de proponent bij aanvaarding dus de organisatie zoals deze er is, aanvaardt,⁵² maar ook dat de belijdenis en Gods Woord opzij gezet worden, niet alleen in praktijk, maar

⁴⁸ Kievit citeert dit artikel als volgt: “De geëxamineerde zal daarenboven verplicht zijn, de navolgende verklaringen en belofte af te leggen en met zijne onderteekening te bekrachtigen.

Wij ondergeschreven door het Provinciaal Kerkbestuur van ... tot de openbare predikdienst in de Nederlandsche Hervormde Kerk geatmitteerd (toegelaten) verklaren bij deze oprechtelijk, dat wij de belangen, zoo van het christendom in het algemeen, als van het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap in het bijzonder door leer en wandel, zorgvuldig zullen behartigen; dat wij de leer, welke overeenkomstig Gods Heilig Woord, in de aangenomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk is vervat, ter goeder trouw aannemen en hartelijk gelooven, -dat wij dezelve naarstig zullen leeren en handhaven – en dat wij op de bevordering van godsdienstige kennis, christelijke zeden, orde en eendracht ons met allen ijver zullen toeleggen; verbindende wij ons, bij deze onze handtekening tot al het voorgeschrevene, en, zoo wij bevonden worden tegen eenig gedeelte van deze verklaring en belofte gehandeld te hebben, deswege ons zullen onderwerpen aan de uitspraken der bevoegde kerkelijke vergaderingen.” in: I. Kievit, De dienaren des Woords en de Belijdenis III, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 23, 6. Hij noemt als bron: C. Hooijer, *Kerkelijke Wetten voor de Hervormden in het Koninkrijk der Nederlanden*, Zaltbommel 1846, 56.

⁴⁹ Kievit, De dienaren des Woords III, no. 23, 6.

⁵⁰ Kievit, De dienaren des Woords III, no. 23, 6.

⁵¹ Kievit citeert: “(...).. beloven in het diep besef van onze roeping en in vertrouwen op God, dat wij daarin met ijver en trouw zullen werkzaam zijn, om, overeenkomstig de beginselen en het karakter der Hervormde Kerk hier te lande, het Evangelie van Jezus Christus te verkondigen en de belangen van het Godsrijk en in overeenstemming hiermede die van de Nederlandsche Hervormde Kerk, **met opvolging van hare verordeningen** (nadruk Kievit) naar vermogen te behartigen” I. Kievit, De dienaren des Woords III, no. 23, 6. Kievit noemt hier geen bron.

⁵² Kievit, De dienaren des Woords III, no. 23, 7.

ook in theorie en beginsel.⁵³ Alle verordeningen van de kerk worden immers aanvaard (terwijl ook de weg waardoor die tot stand zijn gekomen volgens Kievit niet conform Schrift en belijdenis zijn) en men verbindt zich om zich als ambtsdrager in de uitoefening van het ambt te zullen houden aan de kerkelijke verordeningen.⁵⁴ Kievit werpt daarbij de vraag of op men dit wel kan ondertekenen. Ook de beroepsbrief,⁵⁵ de brief die een kerkenraad toezendt aan een beroepen predikant, is voor Kievit onvoldoende. Weliswaar aanvaardt men door ondertekening Gods Woord als regel om te handelen, maar toch blijft onduidelijk wat daaronder moet worden verstaan.⁵⁶ Kievit wil daarmee mijns inziens zeggen dat er bij de uitleg van dat Woord geen enkele richtlijn in de vorm van de belijdenis is gegeven. Echter, dit zou iemand die de gereformeerde leer aanhangt volgens Kievit nog wel kunnen ondertekenen.⁵⁷ Maar hierbij blijft het niet. Door ondertekening van de beroepsbrief stelt men zich volgens Kievit ook onder de synodale organisatie. Verder staat er in de beroepsbrief dat de predikant: “door leer en voorbeeld, bestuur en opzicht, alles zal doen wat een herder en leeraar overeenkomstig Gods Heilig Woord, volgens de verordeningen der Nederlandsche Hervormde Kerk, betaamt”.⁵⁸ Opnieuw valt op dat er gezegd wordt: ‘volgens de verordening der Nederlandsche Hervormde Kerk’. Weer komt volgens Kievit de gehoorzaamheid aan de synodale wetten naar voren. Opnieuw rijst voor Kievit de vraag, of men hieronder wel zijn handtekening mag zetten. De belijdenis wordt volgens hem verzwegen. Met Gods Woord en de waarheid wordt volgens Kievit gespeeld, terwijl voor eigen gezag en verordeningen een ‘driedubbele’ gehoorzaamheid⁵⁹ wordt voorgeschreven, zonder dat men zich daarbij op Gods Woord beroept.⁶⁰

Bovendien, zo zegt Kievit, rijst de vraag of het woord ‘volgens’ in deze zinsnede inhoudt dat men zich moet houden aan de synodale wetten, ondanks dat deze tegen Gods Woord ingaan. In dat geval verplicht men zich om de mensen meer gehoorzaam te zijn dan God. Daarnaast lijkt dit woord ‘volgens’ naar de mening van Kievit in te houden dat erkend wordt dat de verordeningen van de kerk niet strijden met Gods Woord.⁶¹ Kievit merkt op dat als een predikant dit ondertekent het voor hem mogelijk is om zijn ambt te bedienen naar Schrift en belijdenis, echter niet zonder beperkingen. Voor zover het gaat over het bestuur en opzicht

⁵³ I. Kievit, De dienaren des Woords en de Belijdenis IV, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 25, 6.

⁵⁴ I. Kievit, De dienaren des Woords IV, no.25, 6.

⁵⁵ Zonder bronvermelding geciteerd in: Kievit, De dienaren des Woords IV, no. 25, 6.

⁵⁶ I. Kievit, De dienaren des Woords en de Belijdenis V, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 27, 6.

⁵⁷ Kievit, De dienaren des Woords V, no. 27, 6.

⁵⁸ Kievit, De dienaren des Woords V, no. 27, 7.

⁵⁹ Bij het worden van belijdend lid, in de proponentformule en bij de beroepsbrief, zie hiervoor.

⁶⁰ Kievit, De dienaren des Woords V, no. 27, 7 en 8.

⁶¹ I. Kievit, De dienaren des Woords en de Belijdenis VI, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 29, 6.

van de kerk heeft hij zich immers onderworpen aan de reglementen van de kerk. Dat daarbij nog wel vertrouwde termen gebruikt worden, is tegelijkertijd het verraderlijke volgens Kievit: “Men zegt: wij raken de belijdenis niet en werpt haar geheel overboord”.⁶² Ondertussen valt wel op dat Kievit vragen stelt, die er niet om liegen. Als immers het antwoord op de vraag of men bijvoorbeeld de proponentformule nog wel kan ondertekenen negatief moet worden beantwoord, houdt dit tegelijkertijd in dat er geen predikanten van gereformeerde signatuur meer kunnen komen. Juist daarom valt het tegen dat Kievit de vragen wel opwerpt, maar niet beantwoordt. Dat had toch juist in het kader van deze artikelenserie, die vooral voorlichtend van aard is, mogen worden verwacht.

De kwestie van wel of niet instemmen met de gang van zaken geldt volgens Kievit eveneens voor de verklaring van het ‘classicaal bestuur’, waarin wordt gezegd dat de beroepen dienaar zich niet ergerlijk in leer en leven heeft gedragen. Stel dat iemand van een ethische richting dit vraagt. Een gereformeerde in een classis kan deze ‘verklaring van goed gedrag’ dan volgens Kievit niet afgeven. Toch gebeurt dat wel.⁶³ Het lijkt Kievit dan ook onmogelijk om in de besturen zitting te hebben, te meer daar Calvijn er op wijst dat bij alle handelingen van een dienaar het Woord van God leidend moet zijn.⁶⁴ Daarbij komt nog dat het bewijs van zedelijk gedrag wordt geweigerd indien een predikant zich niet heeft verzekerd voor zijn pensioen. Juist hieruit blijkt volgens Kievit dat: “het geloof van vader Abraham zeer spaarzaam is zoowel naar de zijde des vertrouwens, als in gehoorzaamheid aan Gods geboden”.⁶⁵ Kievit verwijst in dit verband naar een artikel van prof. dr. H. Visscher over dit onderwerp.⁶⁶ Hieruit volgt mijns inziens dat het probleem niet direct of in de eerste plaats het pensioen zelf was. Visscher schrijft:

“Met de pensioenen voor weduwen, weezen en oude predikanten is het niet orde. Natuurlijk niet, want hoewel de kerken, als Gods Woord er in de plaats der reglementen de toon aangaf, zeker en gewis voor tractementen en ook voor pensioenen zouden zorgen, in dezen staat van slavernij vergaat, met den eerbied voor de ambten en al wat de kerk doet en niet doet, de lust om er voor te betalen”.⁶⁷

Het probleem ligt dus in het dwingend opleggen van deze regelingen. Overigens wijst ook

⁶² Kievit, De dienaren des Woords VI, no. 29, 6.

⁶³ Kievit, De dienaren des Woords VI, no. 29, 6.

⁶⁴ I. Kievit, De dienaren des Woords en der belijdenis VII, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang (1932), no. 31, 5, zonder bronvermelding.

⁶⁵ Kievit, De dienaren des Woords VII, no. 31, 6.

⁶⁶ H. Visscher, Van Kwaad tot erger, in: *Gereformeerd Weekblad*, 36e jaargang (1931), no. 46, 6 en 7.

⁶⁷ Visscher, Van kwaad tot erger, no. 46, 7.

Visscher erop de sanctie aan het niet meewerken het niet ontvangen van een verklaring van goed zedelijk gedrag betekent. Opvallend is dat dit, omdat deze weigering door de classis geschiedt, Visscher ertoe brengt om op te merken dat men in een classis geen zitting kan hebben, “zonder zijne conscientie te besmeuren”.⁶⁸ Op dit punt blijkt er dus sprake te zijn van invloed van Visscher op Kievit. Overigens is de vraag die Kievit hier stelt mijns inziens minder vergaand dan de eerdere vragen. Het weigeren van lidmaatschap van een classis laat immers onverlet dat een gereformeerde in de belijdenis wel predikant kan zijn.

Ook bij bezwaren tegen bevestiging van een predikant wordt volgens Kievit ten onrechte niet naar de leer gevraagd. Weliswaar kunnen bezwaren tegen de evangeliebediening van iemand worden ingebracht, maar opnieuw wordt niet duidelijk wat dat inhoudt.⁶⁹ Ook is het gebruik van het bevestigingsformulier (van gereformeerde signatuur) niet verplicht en zijn er geen te beantwoorden vragen voorgeschreven. Dit zal, naar de mening van Kievit zijn, omdat alleen een gereformeerde die vragen met ‘ja’ kan beantwoorden. Opnieuw stelt Kievit de vraag, of er op die oude vragen bevestigend geantwoord kan worden, terwijl die zien op de gereformeerde Dordtse Kerkorde en door de predikant eerder meerdere malen beloofd is om zich onder de synodale wetten te scharen. Men kan bovendien geen leertucht oefenen, terwijl men dat wel belooft. De onwaarachtigheid is volgens Kievit in de Hervormde Kerk tot stelsel gemaakt. Hij vraagt zich af hoe de oplossing er uit ziet.⁷⁰

Als een predikant eenmaal in een gemeente staat, is hij onder meer gebonden aan artikelen 21⁷¹, 22⁷², 23⁷³ en 24⁷⁴ van het AR. Kievit wijst erop dat het ambt hetzelfde is gebleven als

⁶⁸ Visscher, Van kwaad tot erger, no. 46,7.

⁶⁹ I. Kievit, De dienaren des Woords en der belijdenis VIII, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 41, 6.

⁷⁰ Kievit, De dienaren des Woords VIII, no. 41, 7.

⁷¹ Die luidde: “Aan den predikant of de predikanten is opgedragen: 1e. de openbare verkondiging van het Evangelie; 2e. het bedienen van Doop en Avondmaal; 3e. de leiding van de openbare godsdienst oefeningen; 4e. de huwelijksinzegening; 5e. het catechetisch onderwijs; 6e. het af nemen van belijdenis des geloofs in tegenwoordigheid van één of meer ouderlingen; 7e. de bevestiging van predikanten, hulppredikers, ouderlingen, diakenen en lidmaten; 8e. de herderlijke zorg; 9e. het besturen van de vergaderingen, zoo van de kerkenraad als van het kiescollege of van de stemgerechtigden.” Geciteerd in: I. Kievit, De dienaren des Woords en der Belijdenis IX, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 43, 6. Een bron geeft Kievit niet.

⁷² Die luidde: “In de regeling van het getal, den tijd en de plaats der openbare godsdienst oefeningen maken zij geen veranderingen zonder toestemming van den kerkenraad. Bij de leiding der openbare godsdienst oefeningen gaan zij, zoowel in het algemeen, als in het bijzonder met betrekking tot het gebruik van den Heidelbergschen catechismus, de liturgische schriften, de vragen bij de voorbereiding tot het Avondmaal, de psalmen en de gezangen, naar eigen oordeel te rade met de godsdienstige behoeften hunner gemeente.” Geciteerd in: Kievit, De dienaren des Woords IX, no. 43, 6. Ook hier noemt Kievit geen bron.

⁷³ Die luidde: “In hun geheele ambtsbediening zich gedragende naar de kerkelijke reglementen en verordeningen, richten zij zich voorts naar de bijzondere plaatselijke en tijdelijke behoeften der gemeente, zooveel noodig in overleg

onder de DKO, maar de inhoud is zonder beperkingen. Iedereen kan er zelf van maken wat hem goeddunkt. Er is ook hier geen band aan Schrift en belijdenis, zo merkt Kievit op. Hetzelfde geldt naar de mening van Kievit voor de wijze van de bediening van de sacramenten,⁷⁵ en het gebruik van de formulieren. Hij merkt op: “Het is duidelijk dat deze bandeloosheid is ingevoerd om de leervrijheid den weg te openen en de waarheid te verkrachten.”⁷⁶ Men behoeft volgens Kievit bijvoorbeeld niet te preken uit de Heidelberger Catechismus. Voor 1864 was dit nog wel verplicht evenals overigens het zingen van één gezang per eredienst, zo merkt Kievit op. Dit laatste kon van gereformeerden geen goedkeuring wegdragen. Concluderend kan worden gezegd, en Kievit schrijft dat ook, dat een predikant zich niet naar de belijdenis behoeft te voegen, maar wel naar de kerkelijke reglementen, zo bepaalt artikel 23 AR.⁷⁷

Kievit hecht veel waarde aan de belijdenis zelf, maar ook aan het functioneren en het handhaven daarvan. In het voorgaande kwam naar voren dat hij daarbij vragen stelt waar er bij de beantwoording ingrijpende consequenties kunnen optreden, maar dat hij nalaat deze vragen te beantwoorden. Blijft staan dat Kievit de belijdenis zo belangrijk vindt dat een ieder die een ambt uitoefent in de kerk daaraan geheel gebonden moet zijn. Waar dit niet het geval is, ontstaat een leervrijheid, zoals Kievit deze heeft gesignaleerd, waarin het functioneren naar eer en geweten steeds moeilijker wordt.

Verder is nog een opmerking waard dat vanaf de zevende aflevering van deze serie de naam verandert van ‘De dienaren des Woords en de Belijdenis’ in ‘De dienaren des Woords en der Belijdenis’. In de eerste formulering is er een vergelijking tussen de predikanten en de belijdenis. In de tweede formulering zijn de predikanten niet alleen dienaar van het Woord, maar ook van de belijdenis. Dit kan natuurlijk een tikfout zijn. Daartegen pleit dat de wijziging in stand blijft vanaf de zevende aflevering tot de negende. Anderzijds als de wijziging opzettelijk zou zijn, waarom is daarvan dan geen melding gemaakt in de tekst zelf? Hoewel Kievit grote nadruk legt op de belijdenis vraag ik mij af of hij zou zeggen dat een predikant een dienaar van de belijdenis is. Een predikant die staat op grond van de belijdenis

met den Kerkeraad.”. Zonder bronvermelding geciteerd in: Kievit, De dienaren des Woords IX, no. 43, 6.

⁷⁴ Die luidde: “In de herderlijke zorg voorzien zij, zoo nodig, met raadpleging van den Kerkeraad, vooral door geregeld huisbezoek en getrouw ziekenbezoek”. Geciteerd in: Kievit, De dienaren des Woords IX, no. 43, 6. Geen vermelding van de bron.

⁷⁵ Kievit, De dienaren des Woords IX, no. 43, 6.

⁷⁶ Kievit, De dienaren des Woords IX, no. 43, 7.

⁷⁷ Kievit, De dienaren des Woords IX, no. 43, 7.

lijkt mij nog wat anders dan een predikant die een dienaar van de belijdenis is. Naar de werkelijke reden blijft het echter gissen, omdat Kievit daar niets over zegt.

2.3 De kerkenraad en de belijdenis

Na zijn artikelenserie over de dienaar van het Woord en (van) de belijdenis heeft Kievit een serie artikelen geschreven over ‘De verkiezing tot het ambt en de belijdenis’. Dit is een serie van 4 artikelen geweest, gepubliceerd in het 37^e jaargang van het *Gereformeerd Weekblad*. In het 38^e jaargang schreef Kievit een serie van 3 artikelen over ‘De kerkenraad en de belijdenis’.

Als Kievit in het algemeen over verkiezing tot het ambt en belijdenis spreekt, dan merkt hij op dat Christus de ambten heeft ingesteld, teneinde zorg te dragen voor de gemeente.⁷⁸ Vervolgens geeft hij een uiteenzetting van de (instelling van de) ambten in het Nieuwe Testament. Deze uiteenzetting is niet zo zeer van belang voor het onderwerp van deze scriptie en laat ik daarom buiten beschouwing. De ambtsdragers worden verkozen door de gemeente, maar deze verkiezing geschiedt onder de leiding van het ambt en met inachtneming van de eisen van het Woord.⁷⁹ De kerk is volgens Kievit dus geen republiek met volkssoevereiniteit. Dit merkt hij op tegen het independentisme.⁸⁰ In de Hervormde Kerk is het volgens Kievit wel anders. Daar houdt men zich volgens Kievit niet aan Gods Woord, hetwelk al blijkt uit het feit dat ook vrouwen mogen stemmen. Bovendien is de leiding van de kerkenraad bij het stemmen voor ouderlingen/diakenen en beroepen predikanten uitgeschakeld, daar in een gemeente van meer dan 200 leden er een kiescommissie moet zijn, die slechts voor 1/3 uit kerkenraadsleden mag bestaan.⁸¹ De kerkenraad wordt volgens Kievit een uiting van de volkswil. Bovendien zijn er geen eisen van belijdenis, maar wel van een zich onderwerpen aan de reglementen. Weer vraagt Kievit zich af, kan men wel ouderling of diaken zijn. Als men op de vragen uit het oude formulier antwoordt, belooft men immers wat men volgens de reglementen niet mag.⁸² Voor deze vraag geldt hetzelfde als in het voorgaande is opgemerkt. Een (begin van) een antwoord ontbreekt.

⁷⁸ I. Kievit, De verkiezing tot het ambt en de belijdenis, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 45, 5-7 en I. Kievit, De verkiezing tot het ambt en de belijdenis II, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 47, 5.

⁷⁹ I. Kievit, De verkiezing tot het ambt en de belijdenis III, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 49, 6.

⁸⁰ Kievit, De verkiezing tot het ambt III, no. 49, 7.

⁸¹ I. Kievit, De verkiezing tot het ambt en de belijdenis IV, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 51, 6.

⁸² Kievit, De verkiezing tot het ambt, no. 51, 7.

Het Nieuwe Testament geeft volgens Kievit aan dat elke plaatselijke gemeente zelfstandig is.⁸³ Deze gedacht komt mogelijk bij Visscher vandaan, die ook een grote nadruk op de plaatselijke kerk heeft gelegd, overigens in navolging van Abraham Kuyper (1837 – 1920).⁸⁴ De gemeente draagt daarom met evenveel recht als het geheel de naam van Tempel van God, bruid of lichaam van Christus. Kievit verwijst naar 1 Kor. 3: 16, 1 Kor. 11: 2 en 1 Kor. 12: 27. Er zijn in een gemeente drie gewone ambten: dienaar, ouderling en diaken, zo merkt Kievit op. Zij vormen samen de kerkenraad. Deze kerkenraad heeft een dienend karakter. Dit zal ook in hoofdstuk 4 naar voren komen. Zij moet de gemeente leiden en regeren “naar de inzettingen van Christus zelf.”⁸⁵ De norm is het Woord van God. Er moet volgens Kievit eenheid in de kerkenraad zijn omdat in Christus alle ambten één zijn. De macht van het regeren is niet soeverein, maar dienend, gebonden aan Christus en aan Zijn Woord en Geest, door Wie Hij Zijn gemeente regeert, zo zegt Kievit. Ook wijst hij erop dat deze macht geestelijk van aard is. Kievit merkt op dat de kerkenraad in alles gebonden aan het Woord van God en de belijdenis van de kerk is. Het gaat om de eer van de Heere, de zuiverheid van leer en leven en om de plichten ten opzichte van de gehele gemeente.⁸⁶ Zo komt ook hier de belijdenis weer als fundamenteel uitgangspunt naar voren. Kievit verwijst in dit verband naar art. 30 NGB en de DKO art. 37-40. In deze laatste wordt volgens Kievit uitgegaan van de zelfstandigheid van iedere plaatselijke gemeente.⁸⁷

De ouderlingen moeten tezamen met de dienaar van het Woord de tucht uitoefenen.⁸⁸ Daarbij gaat het voor de predikant ook om toezicht te houden over diakenen en ouderlingen en zo de onderlinge tucht te oefenen en elkaar te houden bij de zuiverheid van de leer.⁸⁹ Men kan zich afvragen of de predikant dan buiten de tuchttoefening valt. Dit is niet het geval zoals in het navolgende zal blijken bij de taken van een ouderling.

Voor het ambt van ouderling verwijst Kievit naar 1 Tim. 3: 1-7 en Titus 1: 5-9. Verschillende

⁸³ I. Kievit, De kerkenraad en de belijdenis, in: *Gereformeerd Weekblad*, 38e jaargang, (1933), no. 4, 5.

⁸⁴ B.J. Wiegerraad, *Hugo Visscher 1864-1947 'een calvinist op eigen houtje'*, Leiden 1991, 228.

⁸⁵ Kievit, De kerkenraad I, no. 4, 5.

⁸⁶ Kievit, De kerkenraad I, no. 4, 6.

⁸⁷ Kievit, De kerkenraad I, no. 4, 7. Aardig is te vermelden dat Kievit in tegenstelling tot de DKO vindt dat diakenen wel tot de kerkenraad (in ruimere zin) behoren, en wel op grond van de Schrift. Kievit verwijst hierbij o.a. naar Fil. 1: 1.

⁸⁸ I. Kievit, De kerkenraad en de belijdenis II, in: *Gereformeerd Weekblad*, (1933), no. 8, 6. Kievit wijst erop dat de bediening van het Woord de eerste en hoogste taak is van een dienaar van het Woord, waarbij ook aansluit de dienst der sacramenten. De tucht is de derde taak van een predikant.

⁸⁹ Kievit, De kerkenraad II, no. 8, 7.

eisen aan de persoon komen daar naar voren,⁹⁰ maar dat laat ik hier verder rusten, omdat dit te ver afvoert van het onderwerp van deze scriptie. Verder verwijst Kievit naar de DKO omtrent de taak van de ouderlingen concludeert hij dat er drie zaken tot het ambt van ouderling behoren: “1^e. de regeering der gemeente met de Dienaren des Woords, waarin opgesloten ligt het houden van opzicht over de gemeente. 2^e. Het houden van opzicht over hun medeambtsdragers, op de Dienaren des Woords en de Diakenen en 3^e. het huisbezoek.”⁹¹ Over de tucht merkt Kievit op dat het een dienende taak is. De gemeente moet worden geleid in de wegen van de Heere, genormeerd door Christus en het Woord van God. Deze tucht wordt echter door de gehele kerkenraad uitgeoefend. Kievit wijst daar met nadruk op. Het is geen alleenrecht, niet van de ouderling en ook niet van de predikant. Slechts tezamen kunnen zij de regeermacht uitoefenen. Omdat de kerkenraad de zaak van de gemeente behartigt in de Naam van Christus, noemt Kievit haar: “het oog, het oor en de mond van de kerk”.⁹²

De tweede taak is het toezicht op de mede-ambtsdragers en op de leer en de wandel van de predikant. Hier hangt veel vanaf. Christus heeft het geboden en het gaat om het welzijn van de gemeente.⁹³ Maar ook moeten zij acht geven op hun mede-ouderlingen. Wel merkt Kievit op “Natuurlijk moet alles geschieden in den geest der liefde, zooals de Koning der Kerk verordend heeft”.⁹⁴

Verder is er het huisbezoek. Om te spreken met de mensen over hun ‘eeuwige staat’ en de toestand in het gezin na te gaan.⁹⁵ Ook noemt Kievit nog (en kennelijk komt hij nog tot een vierde taak) dat het de taak van de ouderlingen is om ook anderen tot de christelijke religie te brengen. Er is een taak tot evangelisatie, maar, zo merkt Kievit op, deze taak heeft iedere christen.⁹⁶

Kievit laat, zoals in het voorgaande naar voren kwam, ook bij de kerkenraad de belijdenis een prominente rol spelen. Opvallend is verder dat Kievit de eenheid van de ambten motiveert vanuit Christus in Wie alle ambten één zijn. In hoofdstuk 4 zullen wij zien dat hij de eenheid

⁹⁰ Kievit, De kerkeraad II, no. 8, 7-8.

⁹¹ Art. 23, dat hij als volgt citeert: “Der ouderlingen ambt is, behalve hetgeen dat boven, in artikel 16 gezegd is, hun met den Dienaar van het Woord gemeen te zijn, opzicht te hebben, dat de dienaren, mitsgaders hunne ander Medehelpers en Diakenen hun ambt getrouwelijk bedienen, en de bezoeking te doen, naar dat de gelegenheid des tijds en der plaats tot stichting der gemeente, zoo voor als na het Nachtmaal, kan lijden, om bijzonder de lidmaten der gemeente te vertroosten en te onderwijzen, en ook anderen tot de christelijke religie te vermanen”. Artikel 16 haalt Kievit als volgt aan: “en ten laatste met de ouderlingen de kerkelijke discipline te oefenen en te bezorgen dat alles eerlijk en met orde geschiedde”. Zonder bronvermelding geciteerd in: I. Kievit, De Kerkeraad en de belijdenis III, in: *Gereformeerd Weekblad*, 38e jaargang, (1933), no. 10, 5.

⁹² Kievit, De kerkeraad III, no. 10, 6.

⁹³ Kievit, De kerkeraad III, no. 10, 6.

⁹⁴ Kievit, De kerkeraad III, no. 10, 7.

⁹⁵ Kievit, De kerkeraad III, no. 10, 7.

⁹⁶ Kievit, De kerkeraad III, no. 10, 7.

van de kerk eveneens motiveert vanuit Christus. Verder noemt Kievit de macht van de kerkenraad geestelijk en haar macht dienend. We zullen in hoofdstuk 4 zien dat hij ook daar de macht of het gezag van de ambten een ander soort macht of gezag vindt dan de wereldlijke macht.

2.4 De kwestie dr. J.D. de Lind van Wijngaarden

Kievit heeft in het *Gereformeerd Weekblad* uitgebreid aandacht besteed aan de kwestie omtrent dr. J.D. de Lind van Wijngaarden.⁹⁷ Deze De Lind van Wijngaarden was een vooraanstaand gereformeerd predikant, die ook jarenlang redacteur was geweest van het *Gereformeerd Weekblad*, en bijvoorbeeld ook bestuurslid was van de Gereformeerde Zendingsbond. Hij was een studievriend van Visscher en steunde Visscher ook bij de oprichting van de GB.⁹⁸ In de loop der jaren zijn de standpunten van De Lind van Wijngaarden echter zodanig gewijzigd dat hij uiteindelijk leerde dat er geen hel bestond, maar dat de liefde van God zo groot was dat allen daarin weer werden opgenomen. Tegen hem is hierover een klacht bij het classicaal bestuur ingediend, waarop de classis in 1932 uitspraak heeft gedaan. In deze uitspraak wordt aangegeven dat er geen tuchtmaatregelen zullen worden genomen, omdat daartoe geen redenen zijn. Kievit wil deze uitspraak beoordelen in het licht van de Heilige Schrift en de belijdenisgeschriften.⁹⁹ Ik zal in het navolgende niet ingaan op de inhoudelijk bezwaren die Kievit heeft tegen de leer van De Lind van Wijngaarden, maar alleen aandacht besteden aan de kerkrechtelijke aspecten van deze kwestie.

Eerst wijst Kievit erop dat het classicaal bestuur geen vertegenwoordiging is van de kerk, evenmin als de classicale vergadering die het bestuur kiest. Zij hebben geen mandaat van de Koning van de Kerk, Christus en zij zitten daar in eigen naam. Er is sprake van een ‘kerkerverband’, waarin de onwaarachtigheid is georganiseerd.¹⁰⁰ Kievit doelt hier mijns inziens op de bestuursstructuur onder het AR. Inhoudelijk merkt Kievit op dat de uitspraak van grote oppervlakkigheid getuigt.¹⁰¹ Bij de beoordeling van de opvattingen van De Lind van Wijngaarden vraagt het bestuur niet naar Schrift en belijdenis, die toch duidelijk anders leren

⁹⁷ In: *Gereformeerd Weekblad*, 38e jaargang, (1933), nummers. 42, 44, 46, 47, 48 en 52. De nummers 50, 51 en 52 bevatten een reactie op kritiek op Kievit vanwege het feit dat hij de kwestie in het openbaar bespreekt.

⁹⁸ Zie: Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 23-26 en 33-39 en 68.

⁹⁹ I. Kievit, De Uitspraak!, in: *Gereformeerd Weekblad*, 38e jaargang (1933), no. 44, 5.

¹⁰⁰ Kievit, De Uitspraak!, no. 44, 5.

¹⁰¹ Kievit, De Uitspraak!, no. 44, 6.

dan hij. Men ontwijkt de kwestie om dan met “grootte autoriteit”¹⁰² te verklaren dat de leer van De Lind van Wijngaarden niet vrijzinnig is.

De Schrift is volgens Kievit duidelijk omtrent het bestrijden van dwaalleringen. Hij wijst op 2 Tim. 2: 15-18, 1 Tim. 6: 20 en 1 Tim. 1: 20. Met scherpe woorden bestrijdt de apostel de dwalingen. Het is volgens Kievit wel waar dat wij de gebreken van onze broederen behoren te bedekken, maar dat gaat over gebreken die verder niet als een ziekte voortwoekeren. Als het echter gaat om een zaak die voor velen een gevaar is, dan mag men niet zwijgen en behoort men op tijd en direct dit gevaar te benoemen.¹⁰³ Als men zich dan niet aan het Woord van God onderwerpt, laat men het dan ook ronduit zeggen, zo roept Kievit op, ook naar het classicaal bestuur dat de uitspraak deed in de zaak van De Lind van Wijngaarden.¹⁰⁴ Opvallend vindt hij overigens dat over artikel 11 van het Algemeen Reglement wordt gezwegen, terwijl juist daarin nog de belijdenis wordt genoemd.¹⁰⁵

In de kwestie rondom De Lind van Wijngaarden zien we een voorbeeld van waar het volgens Kievit fout gaat bij de leertucht in de kerk. Er wordt volgens hem niet geoordeeld naar Schrift en belijdenis. Opvallend is overigens dat hij zegt dat het classicale bestuur geen vertegenwoordiging van de kerk is. Kievit herhaalt dat als hij schrijft over de nieuwe kerkorde, zoals in hoofdstuk 4 naar voren komt, met een verwijzing naar de belijdenis.

2.5 De leden van de kerk ofwel het oordeel der liefde

Kievit schreef in 1937 in het *Gereformeerd Weekblad* over de leden van de kerk.¹⁰⁶ Als we naar de inhoud van de artikelen kijken, zien we dat Kievit een uitdrukkelijk onderscheid wil maken tussen de zichtbare en de onzichtbare kerk, zoals Calvijn dat deed. Hij verwijst uitvoerig naar de *Institutie*, boek IV, I, 7, 8 en 9. In de zichtbare kerk zitten ook ongelovigen/huichelaars, zo haalt Kievit Calvijn aan, er zijn ‘tweeërlei kinderen des verbonds’. Kievit citeert Calvijn ook over het oordeel der liefde:

“Echter heeft Hij, dewijl hij voorzag dat het er ons eenigermate aan gelegen lag, te weten

¹⁰² I. Kievit, De Uitspraak II, in: *Gereformeerd Weekblad*, 38e jaargang, (1933), no. 46, 6.

¹⁰³ I. Kievit, Wederwoord, in: *Gereformeerd Weekblad*, 38e jaargang, (1933), no. 51, 6.

¹⁰⁴ I. Kievit, De Uitspraak V, in: *Gereformeerd Weekblad*, 38e jaargang, (1933), no. 52, 5.

¹⁰⁵ Kievit, De Uitspraak V, no. 52, 7. Zoals we hiervoor hebben gezien, verwijst dit artikel naar de belijdenis.

¹⁰⁶ I. Kievit, Het oordeel der liefde I, II en III in: *Gereformeerd Weekblad*, 42e jaargang, 1937, respectievelijk 398-400, 412-413 en 421-422.

wie wij voor Zijne kinderen te houden hebben, zich ook te dezen aanzien, naar onze vatbaarheid gevoegd. En naardien de zekerheid des geloofs tot dat weten niet noodig was, zoo heeft Hij, in plaats daarvan, een zeker oordeel der liefde gesteld, naar hetwelk wij voor leden der Kerk zouden houden, die door belijdenis des geloofs, onberispelijken van wandel en deelneming aan de bondszegelen, denzelfden God en Christus met ons belijden”.¹⁰⁷

Over de kenmerken van de ware kerk merkt Kievit op dat Calvijn die ziet in de rechte prediking van Gods Woord en de rechte bediening van de sacramenten volgens de instelling van Christus. Alle dergelijke plaatselijke kerken worden ware kerken genoemd, volgens Kievit. Kievit verwijst hier naar *Institutie* IV, I, 8, waar Calvijn schrijft: “dat onder deze algemene kerk de kerken afzonderlijk, die over de steden en dorpen naar de eis der menselijke noodzakelijkheid verdeeld zijn, zo vervat zijn, dat ieder van haar met recht de naam en het gezag der kerk bezit”.¹⁰⁸ Omtrent de leden van de kerk wijst Kievit erop dat Calvijn iedereen die door de belijdenis der godzaligheid tot zulke kerken gerekend wordt, hoewel ze van de kerk zijn vervreemd, ‘enigerwijze’ tot de kerk behoren, totdat zij door een openbaar oordeel daaruit worden geworpen. Naar dit gedeelte van Calvijn wordt volgens Kievit vaak verwezen als het gaat over het ‘oordeel der liefde’.¹⁰⁹ Kievit wijst daarnaast op de verklaring van Calvijn op 1 Kor. 1: 9. Calvijn zegt volgens Kievit dat ook bij de roeping tot de gemeenschap van Christus naar het oordeel der liefde gezegd moet worden dat allen tot de zaligheid geroepen worden, die geroepen worden: “krachtdadig en met vrucht”.¹¹⁰ Dit moet volgens Kievit echter niet zorgeloos maken. Hij wijst erop dat Calvijn zegt dat het betaamt om uit “christelijke goedwilligheid” goede hoop te hebben van allen die in de rechte weg der zaligheid getreden zijn, maar intussen moeten wij allen “met vrees en zorgvuldigheid wandelen”.¹¹¹

Het ‘oordeel der liefde’ is volgens Kievit iets anders dan de veronderstelde wedergeboorte op grond waarvan W. à Brakel, een theoloog uit de Nadere Reformatie, over de zaligheid van jonggestorven kinderen zegt dat die uit kracht van het verbond Gods zalig worden.¹¹² Ook is het iets anders als Herman Bavinck (1854 – 1921), die zegt dat naar hetzelfde ‘oordeel der liefde’ alle belijdende leden als geloven moeten worden gezien, net zoals dit bij de kleine

¹⁰⁷ Kievit, *Het oordeel der liefde* I, 398. Geciteerd is IV, I, 8.

¹⁰⁸ J. Calvijn, *Institutie*, IV, I, 8. Uitgave A. Sizoo, 13e druk, Zoetermeer 1999.

¹⁰⁹ Kievit, *Het oordeel der liefde* I, 399.

¹¹⁰ Kievit, *Het oordeel der liefde* I, 399.

¹¹¹ Kievit, *Het oordeel der liefde* I, 399.

¹¹² Vgl. W. à Brakel, *Redelijke Godsdienst* I, 966 en 989.

kinderen geldt.¹¹³ Kievit betwijfelt de juistheid van deze stelling.¹¹⁴ Bij het oordeel der liefde is volgens Kievit ook dat wat de kanttekeningen van de Statenvertalers op Rom. 1: 6¹¹⁵ en Rom. 14: 15¹¹⁶ zeggen belangrijk, omdat zij aangeven wat dit begrip inhoudt.

We weten, zegt Kievit, dat er vele huichelaars zijn, die niet afwijken van de leer en zonder openbare zonden leven. Wat hen betreft: men heeft geen grond hen uit te werpen, maar moet hen oproepen tot bekering.¹¹⁷ Bij de zichtbare kerk is het echter wel enigermate van belang dat wij weten wie wij voor Gods kinderen te houden hebben, zo zegt Kievit onder verwijzing naar Calvijn. Niet zozeer om het feit zelf, daarvoor wordt volgens Kievit het Woord gepreekt, maar om te weten wie de kerk toe mag laten tot het Heilig Avondmaal en wie zijn/haar kinderen mag laten dopen:

“Wanneer nu iemand belijdenis van het ware geloof aflegt en zich aandient als geloovige, dan is de belijder daar natuurlijk verantwoordelijk voor en neemt de Kerk dat getuigenis aan met dien verstande, dat zij in de prediking handhaaft dat er geveinsden zijn en het noodig is, wanneer zij die ontdekt in hare zielszorg bij den enkeling, daartegen te waarschuwen. Immers dit eenigermate weten heeft zijn noodwendige inperkingen.”¹¹⁸

Zowel Calvijn als de kanttekenaren bedoelen volgens Kievit dat een persoon die aangeven het ware geloof deelachtig te zijn, mits er een zuivere levenswandel is en er geen afwijkingen in de leer zijn, toegang heeft tot het Heilig Avondmaal. Het oordeel der liefde is een regel voor het kerkelijk handelen in het midden der gemeente, maar, zo tekent Kievit aan, men moet wel duidelijk onderscheiden tussen een kerkelijk recht en een goddelijk recht: de kerk zegt niet: wij houden u voor gelovige zonder meer, maar: “wij moeten u volgens eigen getuigenis voor geloovigen houden, maar als Kerk is ons ook geboden te prediken en te vermanen, dat gij u

¹¹³ Vgl. H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek IV*, 4e druk, Kampen 1930, 507-508. Overigens verwijst Kievit naar pagina 580, maar dit zal een tikfout zijn: de '8' en '0', zullen zijn omgedraaid.

¹¹⁴ Kievit, *Het oordeel der liefde*, 400.

¹¹⁵ De kanttekeningen van de Statenvertaling hebben de vorm van opmerkingen bij verschillende woorden uit de vertaling. Rom 1: 6 luidt: “onder welke gij ook geroepen zij, geroepenen van Jezus Christus”. De aantekening bij het woord 'geroepen' luidt: “Dit is die niet alleen uiterlijk door het Woord, maar ook door de kracht des Geestes van Christus inwendig tot de gemeenschap van Christus zijt geroepen en gekomen. Waarom hij hen in het volgende vers geroepen heiligen en geliefden Gods noemt. Want, hoewel ook in deze gemeente, gelijk als in de andere, huichelaars konden zijn, zo noemt hij die nochtans altijd in het begin zijner brieven, naar de eis der liefde van het beste deel onder haar.”

¹¹⁶ Romeinen 14: 15 luidt: “Maar indien uw broeder om der spijsze wil bedroefd wordt, zo wandelt gij niet meer naar de liefde. Verderf dien niet met uw spijsze, voor welchen Christus gestorven is”. De aantekening bij de woorden 'voor welke Christus gestorven is' luidt: “(...) Anderszins moet men al degenen die het geloof van Christus belijden, naar het oordeel der liefde, houden voor zodanigen, die van Christus door Zijn dood verlost zijn.(...)”.

¹¹⁷ Kievit, *Het oordeel der liefde II*, 412.

¹¹⁸ Kievit, *Het oordeel der liefde II*, 412

zult onderzoeken.”¹¹⁹

Maar de vraag komt naar voren hoe het dan zit met de mensen die (nog) geen belijdenis gedaan hebben. Kievit besteedt aandacht aan deze vraag als hij opmerkt dat met het voorgaande nog niets is gezegd over hen die geen belijdenis deden en nog minder over hen die slechts geacht willen worden alleen belijdenis van hun historisch geloof te willen doen.¹²⁰ Mogelijk ziet dit laatste op de wijze van belijdenis doen van één van de afgescheiden kerken, bijvoorbeeld de Gereformeerde Gemeenten, waar de vragen meer gericht zijn op het belijdenis doen van het historisch geloof, alhoewel er ook plaatselijk verschillen waren. Ook later, in 1940, heeft Kievit zich hierover kritisch uitgelaten, maar dan vooral met betrekking tot het beroep dat men deed op de Dordtse synode.¹²¹ Kievit vraagt zich af hoe de kerk al die mensen moet zien. Hij wil dan eerst de aard der liefde bepalen. Hij gaat dan in op 1 Korinthe 13. Het gaat daar volgens Kievit over de liefde die uit God is door de Heilige Geest. Ware christelijke liefde die mensen van nature niet kennen. De Heilige Geest stort de liefde uit in de harten.¹²² Zonder deze waarachtige liefde kan er van geestelijke liefde tot de naaste geen sprake zijn. Natuurlijke liefde is een geschenk van Gods goedheid, maar komt niet op uit genade. De geestelijke liefde tot God, Christus en de naaste wordt “uit de aard der zaak” beheerst door de waarheid.¹²³ Deze liefde beschrijft Paulus volgens Kievit in 1 Korinthe 13. Kievit gaat dan alle daar genoemde eigenschappen na, hetgeen hier verder buiten beschouwing wordt gelaten, en zegt dan dat zoals de aard der liefde bepaalde eigenschappen heeft, zo is ook het oordeel der liefde aan bepaalde grenzen gebonden: “Het kan nooit mogelijk zijn dat dit oordeel op gespannen voet leeft met de waarheid”.¹²⁴

Het oordeel der liefde mag nooit lichtvaardig worden. Dit gebeurt indien men allen die belijdenis hebben gedaan voor ware gelovigen houdt, zonder enige reserve dat er ook huichelaars kunnen zijn. Het aspect van ‘tweeërlei kinderen des verbonds’ mag niet uit de

¹¹⁹ Kievit, Het oordeel der liefde II, 412.

¹²⁰ Kievit, Het oordeel der liefde II, 412. GW 1937, 412.

¹²¹ In: I. Kievit, Separatisme, in: *Gereformeerd Weekblad*, 45e jaargang (1940), 59: “Het kan wonderlijk gaan. Eerst wil men een kerk van levende lidmaten gelijk de Donatisten en vaak eindigt met de onware stelling, dat de vaderen (de theologen van de Dordtse synode AK) een historische belijdenis als de aangewezen weg stelden om lidmaat te worden, terwijl de Dordtse Kerkorde, waaronder men leeft, uitdrukkelijk het belijdenis doen noemt: een toegang vragen tot het Heilig Avondmaal. Hiermee wil ik volstrekt niet zeggen dat er bij een juiste Schriftuurlijke verbondsbeschouwing geen plaats zou zijn voor historische belijdenis, doch alléén maar, dat men dan niet moet doen alsof de vaderen zonder meer dit hebben geleerd. Dat is een leugen. Het gaat louter om de practijk teneinde zijn kerk in stand te houden (...)”

¹²² Kievit, Het oordeel der liefde II, 413. Hij verwijst daarbij ook naar de Dordtse Leerregels II, 9.

¹²³ Kievit, Het oordeel der liefde II, 413.

¹²⁴ Kievit, Het oordeel der liefde III, 421.

prediking en de zielszorg verdwijnen: “De liefde verblijdt zich in waarheid, zelfs dan wanneer die waarheid hard is en een streng oordeel velt.”¹²⁵

Het oordeel der liefde blijft een oordeel dat het mis kan hebben, maar het is geen lichtvaardig oordeel. De Schrift leert volgens Kievit dat er twee soorten mensen zijn in de kerk in haar zichtbare gestalte. Daarvan behoort het ‘oordeel der liefde’ uit te gaan. Wel noemt dit ‘oordeel der liefde’ de kerk naar haar beste deel, namelijk de gelovigen.¹²⁶ Kievit erkent de vele uitwendige belijders als zijnde in het verbond met alle voorrechten en verplichtingen daaraan verbonden. Dat is het tweërlei behoren tot de kerk¹²⁷. Met deze formulering lijkt het overigens alsof Kievit, afgezien van het door hem besproken kerkelijke recht tot het Heilig Avondmaal, geen verschil ziet tussen degenen die (nog) geen belijdenis hebben gedaan en de belijdende leden. Onder beide groepen bevindt zich dezelfde onderscheiding: tweërlei kinderen des verbonds. Dit ligt in de lijn van het voorgaande, maar valt buiten het bestek van deze scriptie om dit verder uit te werken.

Heel duidelijk komt in het voorgaande dus het aspect van tweërlei kinderen van het verbond, dat volgens Kievit niet mag ontbreken. Dit is van belang voor zijn kerkvisie. De leden van de kerk zijn niet allemaal ware gelovigen. Kenmerkend in dit verband is dat de liefde aan de waarheid is verbonden en daarin ook haar grens vindt. Daarom zal in de visie van Kievit het oordeel der liefde zich niet uit mogen strekken naar hen die de belijdenis van de kerk verachten.

2.6 Hoe om te gaan met de toestand van de Nederlandse Hervormde Kerk?

Kievit weet dat de gereformeerden in zijn dagen een klein deel van de Nederlandse Hervormde Kerk uitmaken. De vraag rijst wat daarmee moet worden gedaan. Kievit heeft daar meerdere malen over geschreven. In deze paragraaf zal ik ingaan op een opmerking van Kievit over de leer in het *Gereformeerd Weekblad*, 37^e jaargang (1932) en op het standpunt van Kievit omtrent Modus Vivendi en het conventsvoorstel. In de volgende paragraaf zal ingegaan worden op het standpunt van Kievit als hij naar aanleiding van een vraag schrijft

¹²⁵ Kievit, Het oordeel der liefde III, 422.

¹²⁶ Vgl. Kanttekening Statenvertalers op Rom 1: 6, hiervoor geciteerd.

¹²⁷ Kievit, Het oordeel der liefde III, 423.

over separatisme.

In het voorgaande kwam al diverse malen naar voren dat de leer en de belijdenis voor Kievit van groot belang zijn in zijn ecclesiologie. Opmerking verdient nog dat hij in 1932 nog eens expliciet heeft gezegd dat relativisme niet aan de orde is. Met Calvijn zegt Kievit: “Wat onze leer belangt, die moet boven al ‘s werelds heerlijkheid en boven alle macht verheven worden en onoverwinnelijk blijven, want zij is niet de onze, maar des levenden Gods”.¹²⁸ Verdraagzaamheid is goed, maar niet als het gaat om de waarheid. En zo wilde Kievit dus proberen met deze beweging een soort ‘status aparte’ te creëren voor het hervormd-gereformeerde deel van de kerk. Maar eerst iets over het voorafgaande.

Prof. dr. Hugo Visscher, (één van) de leermeester(s) van Kievit, heeft meegedaan aan een voorstel tot oplossing van het probleem van de richtingen in de kerk, in die zin dat iedere richting een eigen plek werd gegund. Tezamen met de andere Utrechtse hoogleraren van de theologische faculteit werd dit voorstel in 1916 aangeboden aan de synode.¹²⁹ Hoe Kievit hier tegenover stond is mij niet bekend. Het voorstel werd echter nooit werkelijkheid. Enige tijd daarna is er door het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond (GB) een adviescommissie aangesteld. Hierin had Kievit zitting, Visscher overigens niet. Deze commissie werd ingesteld in verband met bezinning op het ‘reglement op de predikants-tractementen’ en de kwestie van ‘beheer van de kerkelijke goederen’. De commissie werd geïnstalleerd op 14 september 1921, terwijl op 17 augustus 1922 het ‘Convent van Gereformeerde kerkenraden’ bijeen werd geroepen.¹³⁰ Het rapport werd volgens Kievit unaniem gesteund door de commissieleden. Uiteindelijk kwam het ‘Convent van kerkenraden’ weer bijeen op 14 juni 1923 en werd er een uitgewerkt plan namens die kerkenraden aangeboden aan de synode, “met het bezwaarschrift, tot reformatie en vrijmaking der Gereformeerden in de Hervormde Kerk, opdat zij naar Schrift en belijdenis zouden kunnen leven”.¹³¹

Het voorstel dat door deze commissie wordt aangeboden, verschilt volgens Kievit niet veel van het modus-vivendi voorstel. Exalto wijst erop dat het conventsvoorstel een herzien modus

¹²⁸ I. Kievit, Geen Richtingen, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 53, 6. Waar het citaat van Calvijn vandaan komt, maakt Kievit niet duidelijk.

¹²⁹ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 236.

¹³⁰ I. Kievit, Modus Vivendi en Conventsvoorstel IV, in: *Gereformeerd Weekblad*, 41e jaargang (1936), 392, vgl. ook Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 81.

¹³¹ Kievit, Modus Vivendi, 393.

vivendi-voorstel was.¹³² Het gaat te ver om beide voorstellen uitgebreid te behandelen. Kort gezegd komt het modus-vivendi voorstel hierop neer dat er een pragmatisch antwoord wordt gegeven op de vraag hoe de verschillende richtingen binnen de Hervormde Kerk konden samenleven, zonder dat de administratieve eenheid van de kerk werd aangetast.¹³³ Het conventsvoorstel bevat een voorstel voor een zelfstandig leven van de gereformeerde belijders in synodaal verband. Kievit zegt later, als zowel het modus-vivendi als het conventsvoorstel in 1936 in het GW worden gepubliceerd,¹³⁴ dat het verschil bestaat uit dat het eerste de zaak regelt voor alle richtingen tegelijk, terwijl het tweede alleen recht en ruimte van leven vraagt voor de Gereformeerde Hervormden. Kievit wilde, zo zegt hij, de Hervormde Kerk echter niet loslaten. Het voorstel werd echter door de synode zonder meer terzijde gelegd en het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond wilde van de commissie af, volgens Kievit omdat het hoofdbestuur van de GB het principiële debat over de kerk uit de weg ging.¹³⁵ De verwijten richting de commissie waren dat men velen losliet die wel tot de kerk behoorden en ook dat er een individualistische kerkbeschouwing op na werd gehouden doordat er een vrije keuze werd benadrukt.¹³⁶ Uit een lezing van M. Jongebreur voor de GB volgt dat men niet alleen de plaatselijke kerk, maar ook de landelijke kerk vast wilde houden.¹³⁷ Hier staan de opvattingen van Visscher, beïnvloed door Kuyper, en die van het Hoofdbestuur van de GB, mogelijk onder invloed van Hoedemaker¹³⁸ tegenover elkaar.

Uit de manier waarop Kievit schrijft over Modus Vivendi en het Conventsvoorstel volgt dat hij het nog steeds betreurt dat dit geen doorgang heeft kunnen vinden. Hij had dus graag gewild dat er een soort ‘status aparte’ kwam voor de gereformeerde richting binnen de kerk. Hoewel hij de Hervormde Kerk niet los wil laten, kan de terechte vraag worden gesteld of hij dit feitelijk wel doet, door er zo’n los verband van te maken. Het lijkt er in ieder geval wel op.

2.7 Hoe om te gaan met onzuivere bediening van het Woord ter plaatse

¹³² J. Exalto, De visie op de kerk, in: J. van der Graaf, *Beproefde trouw, vijfenzeventig jaar Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk*, Kampen z.j. (1981), 123.

¹³³ Wiegaraad, *Hugo Visscher*, 236. Vgl. ook de publicatie van de voorstellen in het GW van 1936 (zie onder).

¹³⁴ Voor het modus-vivendi voorstel: *Gereformeerd Weekblad*, 41e jaargang (1936), 356, 368 en 380 en voor het conventsvoorstel 392 en 404, terwijl op pagina 416 een korte beschrijving van het lot van het conventsvoorstel wordt gegeven.

¹³⁵ I. Kievit, Modus Vivendi en Conventsvoorstel, in: *Gereformeerd Weekblad*, 41e jaargang (1936), 416.

¹³⁶ Wiegaraad, *Hugo Visscher*, 238, die verwijst naar Gedenkbok Gereformeerde bond 1906-1931, Veenendaal, z.j. (1931), 184.

¹³⁷ M. Jongebreur, *Het kerkelijk vraagstuk*, Maassluis 1924, geciteerd in: Wiegaraad, *Hugo Visscher*, 238-239.

¹³⁸ Voor Hoedemaker: zie hoofdstuk 5.

Kievit heeft, vooral naar aanleiding van hem gestelde vragen, ook aandacht aan de vraag besteed wat men moet doen als er geen zuivere bediening van het Woord in de eigen gemeente is te vinden. Zo wijst hij er in 1938 op dat ouders waakzaam moeten zijn dat hun dochters, als zij ergens gaan ‘dienen’ een gereformeerde prediking opzoeken. Het is de roeping van de ouders zich daarvan te vergewissen.¹³⁹

Maar wat te doen als er ter plaatse waar men woont een onzuivere bediening van het Woord is? Moeten gemeenteleden zich dan afscheiden, of in een andere hervormde gemeente naar de kerk gaan? Aan Kievit zijn daarover vragen gesteld. Hij bespreekt deze in het *Gereformeerd Weekblad*. Kievit merkt richting een brieven-schrijver op dat hij terecht vraagt naar een prediking die schriftuurlijk -bevindelijk van aard is. Probleem is volgens hem echter dat in de Nederlandse Hervormde Kerk de tucht op de leer ontbreekt, zodat het kan voorkomen dat men niet de zuivere leer hoort preken. Nu dit het geval is, heeft het ambt aller gelovigen hier volgens Kievit een bijzondere taak. Maar wat moet er dan gebeuren? Allereerst moeten de bezwaren tegen de prediking besproken worden met de desbetreffende predikant. Helpt dat niet, wordt er openlijk van de belijdenis afgeweken en wordt de Schrift verdraaid, dan “blijft alleen over zich aan zulk een prediking te onttrekken en te doen wat mogelijk is om hierin verandering te brengen en inmiddels de Kerk der belijdenis te organiseren in eene Evangelisatie.”¹⁴⁰ Dan rijst de vraag wat nu de kerk naar de belijdenis is. Kievit antwoordt: “Zij is daar waar het Woord recht wordt verkondigd en de sacramenten worden bediend naar de instelling van Christus. Feitelijk zijn de ware Gereformeerden de Kerk in de Hervormde Kerk ter plaatse waar zij wonen.”¹⁴¹ Met de eerste helft van deze zin sluit Kievit aan bij hetgeen we in de paragraaf over het oordeel der liefde bij Calvijn zagen. In de tweede helft van de zin zit toch weer iets van het conventsvoorstel: ‘een kerk in de kerk’.

Kievit verwijst daarbij naar het ontstaan van dolerende gemeenten ten tijde van de remonstrantse twisten, die door de rechtzinnige predikanten zoveel als mogelijk was, werden geholpen. Afscheiding is volgens Kievit echter geen optie. Hij heeft daar bezwaar tegen omdat het in strijd is met de Schrift. Bij de vraag hoe te handelen vindt Kievit van groot belang een onderscheid te maken tussen een ‘tekort’ en een ‘moedwillig verzuim’ in de prediking:

¹³⁹ I. Kievit, Waakzaamheid, in: *Gereformeerd Weekblad*, 43e jaargang, (1938), 496.

¹⁴⁰ I. Kievit, Correspondentie, in: *Gereformeerd Weekblad*, 45e jaargang, (1940), 9 en 10

¹⁴¹ Kievit, Correspondentie, 9.

“Wanneer een prediker zuiver bij de waarheid blijft, de noodzakelijkheid van wedergeboorte en bekering predikt, het geloof zoals het door de Heilige Geest wordt verwekt in de zielen van Gods gunstgenoten recht voorstelt en zoekt het bevindelijke leven van Gods volk, zoals het in de Schrift voor ons ligt te vertolken en het Woord Gods, zoals het Formulier van bevestiging zegt, op de hoorders naar ieders behoefte toe te passen, dan zal men daar kunnen en mogen kerken, ook al kan de prediker niet geven wat wij wel zouden begeeren aan diepgang. (...) Geheel anders staat de zaak, wanneer de waarheid wordt verkracht, een geloof wordt gepredikt op den grondslag der natuur, openlijk positie wordt genomen tegen het volk Gods en de breuk op het lichtst wordt genezen. Dan is daar niet de zuivere bediening des Woords, maar verderfelijke leugenleer. Daar kunnen wij niet opgaan, ook al is het een bondsdominé, of een zich confessioneel noemend predikant, dan wel een zich noemende vriend van Kohlbrügge.”¹⁴² Deze laatste groep, de zogenaamde Kohlbruggianen, waren georganiseerd onder meer rondom ‘het Kerkblaadje’ dat in 1904 voor het eerst verscheen en later ‘Ecclesia’ werd genoemd.¹⁴³

Waar dit laatste het geval is, moet naar de mening van Kievit overwogen worden om een evangelisatie op te richten. In een evangelisatie kan men echter geen sacramenten bedienen. Moet men dan maar zomaar de sacramenten laten voor wat ze zijn? Daar voelt Kievit niets voor. Hij adviseert echter om het sacrament dan tijdelijk elders zoeken. Men moet zich echter wel altijd bewust blijven van het ‘dolerende (treurend) karakter’ van de evangelisatie. Het gevaar is immers groot dat met ”onkerkelijk-kerkje”¹⁴⁴ wil gaan vormen. Men kan en mag eventueel ook naar diensten in een ander kerkverband gaan waar nog wel een zuivere prediking van het Woord van God is, maar voor gezinnen, zo erkent Kievit, biedt dit geen oplossing. Een nieuwe groepering starten, zoals sommigen voorstellen, met onderlinge censuur en voorlichting, is volgens Kievit geen optie, daar het onmogelijk zal zijn om de gehele Hervormd-Gereformeerde groep, onder wie, zo merkt hij op, velen niet gereformeerd zijn, in zijn geheel dezelfde richting op te krijgen. De afwijkingen onderling zijn te groot. Wel roept Kievit op tot gebed.¹⁴⁵ Dit punt is overigens opvallend, omdat hij, zoals in de vorige paragraaf naar voren kwam, wel heeft geopteerd voor het conventsvoorstel. Hier bepleit hij het tegenovergestelde, maar mijns inziens meer op praktische gronden.

¹⁴² Kievit, Correspondentie, 10.

¹⁴³ Vgl. C. Graafland, Hoe en waarom kwam de Gereformeerde Bond rond de eeuwwisseling op?, in: J. van der Graaf (red.), *Beproefde trouw, vijfenzeventig jaar Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk*, Kampen z.j., 87-88.

¹⁴⁴ Kievit, Correspondentie, 10.

¹⁴⁵ Kievit, Correspondentie, 10.

In hetzelfde jaar gaat Kievit in het *Gereformeerd Weekblad* in op een vraag van een lezer over separatisme.¹⁴⁶ Eerst maakt Kievit duidelijk dat een vorm van separatie of afscheiding wel een Bijbelse grond heeft, namelijk die van 2 Kor. 6: 17. Deze tekst rechtvaardigt volgens Kievit niet het uitgaan uit de Hervormde Kerk dan wel het afscheiden van één of andere kerk, maar Paulus vermaant dat men uit het midden van de heidenen moet uitgaan. Niet lichamelijk, maar geestelijk. Hij verwijst daarbij naar Calvijn:

“(…) Voorts gelijk wij in de wereld zijnde, nochtans verlost zijn van de besmettingen der wereld, alzoo moet men niet uit de wereld verhuizen om uit alle onreinheid te gaan, maar men moet alleen alle gemeenschap en deel hebben en de boosheid vlieden. De inhoud is: Zoo wij met waarachtige genegenheid des harten staan naar de weldaad des Verlossers zoo moeten wij toezien, dat wij ons door geenerlei aanroering van onreinigheid besmetten.”¹⁴⁷

Maar, zo merkt Kievit op, deze geestelijke afscheiding is geen separatisme of zucht tot afscheiding. Hij verwijst naar artikel 28 NGB waar staat dat al degenen die zich van de kerk afscheiden of zich daar niet bij voegen tegen het bevel van God handelen. De gemeenschap der heiligen mag volgens Kievit niet worden verwaarloosd; bovendien adviseert of verplicht Paulus de leden van de verworden gemeente van Korinthe ook niet om zich af te scheiden. Kievit wijst erop dat Paulus daar juist met de eis van de tucht op leer en leven komt: “Gods instelling van de dienst des Woords kan niet straffeloos worden verzaakt. Nooit hebben onze vaders het beginsel van afscheiding voorgestaan (...) Nooit zal dit heilloze beginsel goed worden, of voordeel aan de waarachtige gemeente aanbrengen.”¹⁴⁸

Dit alles doet echter nog niets af aan de zorgen waar mensen mee vervuld kunnen zijn. Inderdaad, geeft Kievit toe, is de toestand, waarin de Nederlandse Hervormde Kerk zich bevindt deplorabel, maar dit is geen reden tot scheiding: “Men kan geen mogelijkheid zijn scheiding en scheuring schriftuurlijk funderen bij dezelfde belijdenis en kerkorde”.¹⁴⁹ Instemmend citeert hij Calvijn met de oproep om dit ter harte te nemen:

“En hoewel deze verzoeking ook somtijds de goeden overkomt, uit eene onvoorzichtige vurigheid tot godzaligheid, zoo zullen wij nochtans bevinden, dat die overgroote hardigheid (om namelijk niet te willen verkeeren temidden van zoveel verkeerdheid) meer komt uit hoovaardigheid en grootschheid en uit valschen waan der heiligheid, dan uit waarachtige

¹⁴⁶ I. Kievit, Separatisme, in: *Gereformeerd Weekblad*, 45e jaargang, (1940), 57-59.

¹⁴⁷ Kievit, Separatisme, 58.

¹⁴⁸ Kievit, Separatisme, 58.

¹⁴⁹ Kievit, Separatisme, 58.

heiligheid, of waarachtige begeerte tot heiligheid.”¹⁵⁰ Kievit merkt hierover nog op:

“Daarom, degenen die de stoutsten zijn en als voorgangers zijn om van de gemeente af te wijken, die hebben gewoonlijk geen andere oorzaak dan opdat zij, een iegelijk verachtende zichzelf vertoon beter te zijn dan anderen”.¹⁵¹

De ondervinding wijst er volgens Kievit op dat de reden waarom men zich afscheidt, zich ook al weer snel in de nieuwe kerk voordoet. De afscheiding van de Reformatie van de Rooms Katholieke Kerk was volgens hem anders, daar het toen ging om een zuiver scheidingsbeginsel der genade. Kievit wijst erop dat Rome een valse kerk was, waar de waarheid niet werd geduld, laat staan heerschappij had.

Het verzet tegen separatisme komt volgens Kievit bij hem niet voort uit kerkisme. Een kerkistisch persoon zegt volgens hem dat men zich af mag en moet scheiden van een andere kerk, maar niet van de eigen kerk. Zij zeggen: “Bij dat gezelschap moet gij niet gaan, want dat deugt niet, maar wel bij het onze, mits gij dan tenminste afstand doet van de vrijheid in Christus en u voegt onder de daar aangenomen geestesrichting.”¹⁵² Mij is onduidelijk richting welke persoon of personen dit bedoeld wordt. Mogelijk is hij zo scherp naar aanleiding van een gesprek dat hij in hetzelfde artikel aanhaalt, waarin een lid van de Gereformeerde Gemeenten hem zegt dat hij de Hervormde Kerk heeft verlaten en dat het niet kan zijn dat er in die kerk nog waarheid was. Dat Kievit vindt dat zijn afkeuring van afscheiding niet voortkomt uit een kerkistische houding, is mijns inziens omdat hij afscheiding sowieso afkeurt, althans in de situatie van de kerk destijds, terwijl een kerkistische houding alleen afscheiding van de eigen kerk afkeurt.

Verder adviseert Kievit naar aanleiding van een andere vraag aan een kerkenraad om aan een predikant die van een andere richting is, maar geen hand te geven voor en na de dienst. De kerkenraad wordt alleen gevraagd de toegang tot de kansel niet te versperren. Men kan zijn bezwaren tegen de preek in de consistorie kenbaar maken, maar wegblijven geeft een duidelijker getuigenis.¹⁵³ Dit had mogelijk te maken met de verplichte vervulling van vacaturebeurten vanuit de ring, waartoe een gemeente behoorde, zodat het voorkwam dat er een predikant van een ethische of moderne richting moest voorgaan.

¹⁵⁰ Kievit, Separatisme, 59. Kievit noemt helaas geen bron. Deze heb ik ook niet kunnen achterhalen.

¹⁵¹ Kievit, Separatisme, 59.

¹⁵² Kievit, Separatisme, 59

¹⁵³ I. Kievit, Vragen, in: *Gereformeerd Weekblad*, 45e jaargang, (1940), 146.

2.8 Evaluerende opmerkingen

Eén van de zaken die is opgevallen in het voorgaande is dat Kievit grote nadruk legt op de plaatselijke gemeente. Kievit leidt uit het Nieuwe Testament af dat elke plaatselijke gemeente zelfstandig is. Elke plaatselijke gemeente is het lichaam van Christus. Alle plaatselijke kerken die de kenmerken bezitten van de ware kerk, namelijk de rechte prediking van Gods Woord en de bediening van de sacramenten volgens de instelling van Christus, zijn ware kerken. Hieruit volgt dat Kievit voor wat betreft de kerkstructuur een min of meer presbyteriale lijn voorstaat, waarbij een kerkverband als het ware 'bottom up' wordt gevormd. Wij zullen zien dat Kievit dit standpunt nog steeds huldigt als hij schrijft over de (ontwerp)kerkorde.

Opvallend is ook Kievits nadruk op de belijdenis en het functioneren daarvan. We hebben gezien dat Kievit verwijst naar de tijd dat onder meer predikanten hun instemming met de belijdenis moesten betonen en daaraan ook gebonden waren. Daarbij verwijst Kievit instemmend naar de DKO, alhoewel hij die ook niet klakkeloos volgt, daar hij in tegenstelling tot de DKO de diakenen wel tot de kerkenraad wil rekenen op grond van Fil. 1: 1. Dit laat onverlet dat hij de plaats van de belijdenis in de DKO de juiste acht. In verband daarmee komt ook duidelijk naar voren dat Kievit een uitgesproken voorstander is van de tucht op leer en leven. Dat is één van zijn grote problemen met de structuur van de Nederlandse Hervormde Kerk. Artikel 11 AR voldoet niet aan de norm die Schrift en belijdenis daaraan stellen. Kievit wijst erop dat het een kerk is geworden die nergens meer voor staat; voor een ieder is er wel wat te vinden, van welke richting men ook is. Kievit gaat zelfs zo ver dat hij meent dat de belijdenis is afgeschaft en ook in theorie niet meer functioneert. Dit is een verregaand standpunt. Nog verder gaat zijn vraag of de Hervormde Kerk van zijn dagen zich nog wel kerk mag noemen. Dit is in lijn met het standpunt van zijn leermeester prof. dr. H. Visscher, die de Nederlandse Hervormde Kerk meer als een soort genootschap zag.¹⁵⁴ Op het punt van de belijdenis lijkt dit eveneens het geval te zijn, als Visscher spreekt over het opofferen van het Woord en de belijdenis.¹⁵⁵ Als gevolg van dit oordeel komt ook min of meer automatisch de vraag op of men nog wel predikant kan worden en zelfs of men überhaupt nog wel een ambt kan en mag aanvaarden. De uiteenzetting van Kievit op dit punt is leerzaam, met name omtrent de plaats die hij de belijdenis geeft en de te handhaven tucht. Toch is zijn

¹⁵⁴ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 232 en 285.

¹⁵⁵ H. Visscher, *Reorganisatie of Reformatie XXV*, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 13, 4.

uiteenzetting over het AR en de relatie van de kerkenraad met de belijdenis, onbevredigend. Kievit stelt vragen, zelfs indringende en fundamentele vragen. Maar hij geeft daarop geen antwoord. Bovendien bij het stellen van deze vragen ontbreekt er één, waar Kievit zich kennelijk niet afvraagt, althans niet in het openbaar, of men (d.i. zichzelf) nog wel predikant kon blijven binnen de Nederlandse Hervormde Kerk. Hiermee wil ik niet zeggen dat de worsteling van Kievit ten onrechte was, alhoewel er vragen te stellen zijn bij zijn standpunt of de belijdenis is/was afgeschaft en de Hervormde Kerk geen kerk meer te noemen was, maar het valt tegen dat hij op de door hem gestelde vragen niet een (begin van een) antwoord formuleert. Overigens lijkt Kievit op dit punt in 1940 anders te denken. Immers waar hij het punt van de afscheiding bespreekt, hetwelk een vraag is die logischerwijze uit het voorgaande opkomt, schrijft hij, zoals we hebben gezien, dat men zijn scheiding en scheuring niet kan funderen bij dezelfde belijdenis en kerkorde. Zolang dat er is, is de deplorabele toestand van de kerk geen reden voor scheiding. Hier verwijst hij naar de belijdenis, die er kennelijk nog is, om te beargumenteren dat men zich niet mag afscheiden van de Nederlandse Hervormde Kerk. Dit laat zich moeilijk rijmen met het feit dat de belijdenis afgeschaft zou zijn. Kennelijk is Kievits standpunt op dat punt gewijzigd.

Zojuist kwam al even ter sprake de tucht op leer en leven. Kievit wijst erop dat er onvoldoende mogelijkheden zijn om tucht op de leer uit te oefenen, alsmede dat men de kleine mogelijkheid die er is, in het concrete geval van dr. J.D. de Lind van Wijngaarden weigert te gebruiken als grond voor schorsing van deze predikant. Daarbij komt dat bijvoorbeeld de GB, maar ook de GZB hem lange tijd niet heeft willen afvallen. Nadruk op de leertucht was er ook bij de leermeester van Kievit, prof. dr. H. Visscher. Ook hij klaagde al over gebrek aan tucht op de leer en leven, ondanks dat over de eerste nog wel gesproken werd. Beide zijn een roeping van de kerk.

“Het is met de tucht in onzen modernen tijd eigenlijk nergens in orde. Van de leertucht hoort men wel veel spreken, maar dat Gods kerk ook haar leven rein heeft te houden, daarover hoort men schier nooit. Toch is het de roeping der kerk leer en leven beide rein te houden”.¹⁵⁶

We zagen dat Kievit de woorden ‘geest en hoofdzaak’ scherp bekritiseert. Ook Visscher deed dit door te spreken over holle frasen:

“Met eenige losse woorden en holle termen maakte zij zich af van het vraagstuk der tucht

¹⁵⁶ H. Visscher, Reorganisatie of Reformatie XXVII, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 16, 5.

(...) Alleen als het al te bar werd en er „ondermijnende excessen” opkwamen in leer of leven, dan ja, zou er wel eens iets kunnen gebeuren wat op tucht-oefening geleek.”¹⁵⁷

Visscher wijst erop dat het wel duidelijk is dat deze woorden zonder enig praktisch nut zijn.

Toch wenst Kievit geen afscheiding, evenmin als Visscher. Visscher kon Kuiper in de Doleantie niet volgen en bleef in de Hervormde Kerk, hoewel hij niets zag in een herstel van deze kerk, maar meer in een nieuw te vormen gereformeerde kerk, bestaande uit de gereformeerde plaatselijke kernen binnen en buiten de Hervormde Kerk.¹⁵⁸ Visscher zegt dat de afgescheidenen ten onrechte het juk van Gods oordeel, opgelegd om de zonden, van zich wierpen en wel eigenmachtig. Zij scheidden zich niet alleen af van de synodale organisatie onder het AR, maar ook van degenen die wel van de Kerk waren en daarom zij scheurden het lichaam des Heeren.¹⁵⁹ Kievit laat zich over een nieuw te vormen kerk niet zozeer uit, maar hij lijkt hier een andere koers te gaan. Dit volgt uit het feit dat zijn motivering om zich niet af te scheiden anders is dan die van Visscher. Zoals we hebben gezien, beroept Kievit zich hier uitdrukkelijk op de belijdenis en kerkorde. Daarnaast beroept Kievit zich op theologen uit de Nadere Reformatie met zijn opmerking dat de ‘vaderen’ (theologen uit de Nadere Reformatie) nooit een afscheiding hebben voorgestaan. Met deze opmerking verwijdt Kievit zich mijns inziens van zijn leermeester. Visscher had namelijk, teneinde zich tegen de beschuldiging van separatisme te verweren, in één van zijn stellingen bij zijn proefschrift betoogd dat een eenvoudige herhaling van Voetius en à Brakel, theologen uit de Nadere Reformatie, tegen separatisme in zijn dagen van weinig waarde is. Daarmee zegt Visscher zoals Wiegeraad terecht opmerkt, dat het separatisme van destijds niet op één lijn is te plaatsen met het separatisme in zijn dagen.¹⁶⁰ Kievit beroept zich echter uitdrukkelijk op de ‘vaderen’ met het doel te beargumenteren, waarom men zich niet mag afscheiden. Hieruit lijkt mij te volgen dat de Doleantie en Afscheiding onterecht waren, zoals Kievit ook met zoveel woorden zegt. Of er een nieuw te vormen Gereformeerde Kerk moet komen, daar is Kievit niet duidelijk in. Op grond van zijn lijn bij het conventsvoorstel lijkt het alsof hij hier niet geheel afwijzend tegenover staat, maar op grond van zijn latere lijn en dan in het bijzonder ook zijn ageren tegen separatisme en het beroep op de Schrift en de Nadere Reformatie daarbij, komt het mij voor dat die weg voor hem onbegaanbaar is (geworden). Ook op dit punt signaleren we dus een

¹⁵⁷ H. Visscher, Reorganisatie of Reformatie, XVII, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 6, 5.

¹⁵⁸ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 230.

¹⁵⁹ H. Visscher, Reorganisatie of Reformatie XL, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 30, 6.

¹⁶⁰ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 233.

ontwikkeling bij Kievit, alhoewel het afzien van het conventsvoorstel in deze periode mijns inziens vooral een pragmatische keuze was, namelijk omdat toch niet allen hierin mee zouden gaan. Dit laatste laat onverlet dat Kievit zich beduidend milder uitlaat.

Bespreking verdient nog het feit dat Kievit lijkt te kiezen voor een presbyteriale kerkvorm, zoals hierboven al naar voren kwam. Daarbij neemt hij uitdrukkelijk afstand van het independentisme: de kerk is geen republiek met volkssoevereiniteit. Independentisme houdt in een kerkvorm, waarin de meerdere vergaderingen als de classis en de synode geen gezag hebben over de plaatselijke gemeente. Gemeenten staan onafhankelijk tegen over de landelijke kerk. Dit wordt ook wel congregationalisme genoemd. Hoewel Kievit dit verwerpt, kan de vraag gesteld worden of hij met zijn conventsvoorstel, niet toch independentalistische trekken in zijn ecclesiologie heeft. Weliswaar blijft er in dat voorstel sprake van een synodaal verband, maar toch komen de conventsgemeenten wat los te staan van dat verband. Wiegeraad wijst erop dat men de algemene kerk als een soort overkoepelend organisatie beschouwde, zonder dat deze inhoudelijk betekenis had voor de plaatselijke gemeenten die bij het convent behoorden.¹⁶¹ Daar valt mijns inziens toch uit te concluderen dat Kievit op dat punt naar het independentisme neigt. In de slotparagraaf van hoofdstuk 4 zal op deze vraagstelling nader worden ingegaan, zodat ik daarnaar thans verwijs.

Met dit alles blijft wel staan, dat men wel mag en moet streven naar een zuivere bediening van het Woord en waar deze niet is, de weg van een evangelisatie gevolgd mag of zelfs moet worden. Er is echter een groot verschil tussen tekort en moedwillig verzuim in de prediking. Alleen in het laatste geval is het oprichten van een evangelisatie nodig, in het eerste moet men bij de desbetreffende predikant naar de kerk blijven gaan. Treffend is Kievits opmerking dat men zich in het geval van een evangelisatie altijd bewust moet blijven dat dit geen normale situatie is en bovendien de sacramenten (m.i. doop *en* avondmaal) in een andere gemeente gezocht moeten worden. Kievit wijst er dus op dat men niet zonder de sacramenten kan.

¹⁶¹ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 81.

Hoofdstuk 3 Kievit over Kerkherstel en Kerkopbouw

Kievit was altijd een verklaard tegenstander van zowel Kerkherstel als Kerkopbouw, alsmede het door hen gezamenlijk gedane reorganisatievoorstel. In deze paragraaf zal allereerst worden ingegaan op de vraag wat Kerkherstel en Kerkopbouw nu eigenlijk zijn, waarna de visie van Kievit hieromtrent zal worden uiteengezet.

3.1 Wat zijn Kerkherstel en Kerkopbouw?

De Nederlandse Hervormde Kerk was in 1816 onder het Algemeen Reglement gekomen. Dit reglement was ingevoerd met een vermaning: “Het Synode wordt thans niet opgeroepen om leerstellige geschillen te beslechten, maar om de Kerk te besturen”.¹⁶² Dit bleek uiteindelijk niet te werken, omdat de synode op deze wijze niet slagvaardig kon optreden. Men kon immers op het gebied van het belijden van de kerk geen uitspraken doen. Vele voorstellen zijn gedaan om van dit regiem af te komen. Het was de bedoeling dat “het isolement van de richtingen” werd doorbroken.¹⁶³ Uiteindelijk heeft de synode op voorstel van de Confessionele Vereniging een reorganisatiecommissie samengesteld. Dit was in 1927.¹⁶⁴ In deze commissie had uit de Gereformeerde Bond ds. M. van Grieken zitting. In 1929 heeft deze commissie een voorstel gedaan om te komen tot een nieuw Algemeen Reglement, een gewijzigde proponentformule en wat aanvullingen omtrent de kerkelijke tucht.¹⁶⁵ Het voorstel werd echter door de synode afgewezen. Dit leidde tot oprichting van het “Nederlandsch Hervormd Verbond tot Kerkherstel”, die in 1933 een voorstel lanceerde, nu beperkt tot enkele wijzigingen in het Algemeen Reglement.¹⁶⁶ Dit voorstel was echter geen beter lot beschoren. Intussen was naast het genoemde verbond tot kerkherstel een andere ‘organisatie’ opgericht, namelijk de “Vereeniging Kerkopbouw” met voornamelijk leden uit ethische kring.¹⁶⁷ Waar kerkherstel vooral gericht was op de hervorming van de structuur van de Hervormde Kerk en meer gericht was op een presbyteriale structuur (herstel van de situatie voor 1816), wees Kerkopbouw dit af evenals de leertucht door Kerkopbouw werd afgewezen; wel wilden beide een slagvaardiger kerk.¹⁶⁸ Zij hadden in 1932 al een geheel gewijzigd

¹⁶² A.J. Rakser, *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795* (Kampen, 1974), 267.

¹⁶³ Joris van Eijnaten en Fred van Lieburg, *Nederlandse Religiegeschiedenis*, Hilversum 2005, 324.

¹⁶⁴ Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 269.

¹⁶⁵ Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 270.

¹⁶⁶ Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 270.

¹⁶⁷ Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 271.

¹⁶⁸ Van Eijnaten en Van Lieburg, *Nederlandse Religiegeschiedenis*, 324.

Algemeen Reglement voorgesteld dat uiteindelijk ook werd verworpen.¹⁶⁹ Uiteindelijk hebben de hoofdbesturen van Kerkopbouw en Kerkherstel op vele punten overeenstemming bereikt. Naar aanleiding hiervan besloot de synode een nieuwe reorganisatiecommissie in te stellen, die in juni 1937 met een voorstel kwam. Rasker¹⁷⁰ noemt als hoofdpunten van dit voorstel het volgende:

1. In artikel 8 van het Algemeen Reglement, waarin het wezen en doel van de Nederlandse Hervormde Kerk werd beschreven werd genoemd: “de zorg voor hare belijdenis door hervorming en handhaving, opdat het geloof der Kerk in hare verkondiging en in hare symbolische en liturgische geschriften steeds zuiverder tot uitdrukking kome en opdat de openbaring van God, Vader, Zoon en Heiligen Geest, als regel van geloof en leven worde geëerbiedigd en het karakter der Kerk als Kerk van Christus worde bewaard”. Ook behoorde tot het doel van de kerk: “Het getuigen van den eisch, dien Gods gebod stelt ten aanzien van het leven van enkeling, maatschappij en staat, ook door te arbeiden aan de ordening van het leven”.
2. De besturenstructuur zou worden vervangen door ambtelijke vergaderingen met hun commissies. Dit omvatte ook het herstel van de geestelijke functie van de classes, herinvoering van de provinciale synoden en een algemene synode. Visitatoren bleven gehandhaafd, ondanks de moeite van Kerkherstel daarmee.
3. De kwestie van huisgemeenten, die voor Kerkopbouw belangrijk was, kreeg een plaats in de overgangsbepalingen.

3.2 Kievit over Kerkherstel en Kerkopbouw

3.2.1 Een groot gevaar

Kievit heeft duidelijk aangegeven grote problemen te hebben met zowel Kerkherstel als Kerkopbouw. Al in 1936 bij de benoeming van de reorganisatiecommissie door de synode, waarin onder andere ds. J.G. Woelderink zitting had, sprak hij van “nieuwe ellende”.¹⁷¹ Later formuleerde hij in het *Gereformeerd Weekblad* meer inhoudelijke bezwaren over kerkherstel.¹⁷² Eén van de grote bezwaren waar Kievit op wijst, is dat Kerkherstel niet op basis van de gereformeerde belijdenis staat. Onder gereformeerde belijdenis begrijpt Kievit

¹⁶⁹ Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 272.

¹⁷⁰ Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 273 – 274.

¹⁷¹ I. Kievit, Kerknieuws, in *Gereformeerd Weekblad*, 41e jaargang (1936), 418.

¹⁷² I. Kievit, Klachten, in *Gereformeerd Weekblad*, 43e jaargang (1938), 189 e.v.

mijns inziens de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelberger Catechismus en de Dordtse Leerregels. Dit is ook zijn probleem met het hiervoor genoemde gezamenlijke voorstel van Kerkherstel en Kerkopbouw. Ook dat voorstel is volgens Kievit niet gegrond op deze belijdenis. Kievit meent dat er op deze wijze in het geheel geen rekening wordt gehouden met hen die wel op deze belijdenis hun grondslag hebben. Er wordt zelfs over hen beslist, zonder degenen die wel aan deze belijdenis vasthouden daarin te kennen.¹⁷³

Kievit acht het daarbij een groot gevaar dat Kerkherstel steeds meer een eigen richting wordt, die daarbij nog eens veel gevaarlijker is dan Kerkopbouw, al zijn ze nauw verwant. Het grote gevaar zit hem hierin dat Kerkherstel de schijn wekt alsof zij conform de gereformeerde belijdenis wil werken en rekening wil houden met die belijdenis. Een bijkomend gevaar ziet hij in het feit dat zelfs de Gereformeerde Bond haar vertegenwoordiger had in het ontwerp van Kerkopbouw en Kerkherstel (namelijk ds. Van Grieken). Kievit vreest voor het ontstaan van een soort middengroep die zich uitstrekt van Kerkherstel naar de Gereformeerde Bond zelf, terwijl anderen binnen deze Bond niets zeggen om maar niet op te vallen.¹⁷⁴ Kievit meent kennelijk dat op deze wijze de invloed van Kerkherstel en Kerkopbouw ook in de Gereformeerde Bond toeneemt en dat daardoor deze richting in het geheel van de kerk ook meer invloed zal krijgen.

3.2.2 De rede van Kievit voor de classicale vergadering van Amersfoort

We zagen al dat Kievits bezwaar tegen het voorstel vooral het punt van de (gereformeerde) belijdenis is. In het *Gereformeerd Weekblad* is hij nog nader ingegaan op deze materie. Hij heeft zijn motivering van zijn tegenstem tegen het voorstel van Kerkopbouw en Kerkherstel in twee artikelen dit weekblad gepubliceerd.¹⁷⁵ Hij veronderstelt dat de lezer van het *Gereformeerd Weekblad* wel belangstelling heeft voor de motivering van de tegenstem. Kievit publiceert dus zijn op de classis uitgesproken motivering, die hij heeft uitgesproken op de classicale vergadering mede namens de andere 18 predikanten en ouderlingen van de gereformeerde richting.¹⁷⁶ Opvallend is dat uit het schrijven van Kievit volgt dat hij kennelijk gewoon was de classicale vergadering te bezoeken, ondanks zijn bezwaren tegen de bestuursstructuur van de Nederlandse Hervormde Kerk. Er hadden 20 personen op de classicale vergadering kunnen zijn, maar omdat Maartensdijk niet

¹⁷³ Kievit, Klachten, 189.

¹⁷⁴ Kievit, Klachten, 190

¹⁷⁵ I. Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, in: *GW*, 43e jaargang (1938), 336-338 en 348 – 350.

¹⁷⁶ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 336.

vertegenwoordigd was, zegt Kievit dat er 18 personen “van de onzen waren”.¹⁷⁷

Het ontwerp wordt door hem onderworpen aan de toets van Schrift en belijdenis. Bij de bespreking betreft hij ook de twee vorige voorstellen, die afzonderlijk door Kerkherstel en Kerkopbouw zijn ingediend. Voor Kievit staat vast dat aan al deze ontwerpen een “vitium originis”¹⁷⁸ kleeft. Zij komen voort uit uitgangspunten die niet gegrond zijn op de Schrift, als het onfeilbaar Woord van God, en de belijdenis.¹⁷⁹ Daarmee staat voor hem kennelijk bij voorbaat al vast dat de ontwerpen niet als Schriftuurlijk en derhalve ook niet conform de belijdenis kunnen worden aangemerkt. Kievit laat het niet bij deze algemene opmerking. Hij verantwoordt ook inhoudelijk waarom deze voorstellen de toets der kritiek niet kunnen doorstaan.

Als eerste gaat hij in op het voorstel van Kerkherstel.¹⁸⁰ Kievit wijst allereerst op de samenstelling, voornamelijk confessionelen, in meerdere of mindere mate gebonden aan de belijdenis. Daarnaast zijn er nog wat behoudende mensen van de ethische richting lid van deze commissie, evenals een enkele Gereformeerde Bonder. Ook van hun standpunt omtrent de belijdenis heeft Kievit geen hoge dunk. In ieder geval volgt uit deze samenstelling dat de belijdenis dus niet het gemeenschappelijke akkoord kon zijn. Het is een kwestie van geven en nemen geworden.¹⁸¹ Opgemerkt kan worden dat dit laatste voor Kievit onbespreekbaar is, te meer daar hij de belijdenis ziet als een toetsingskader. Hij wenst immers te toetsen aan Schrift en belijdenis.

Dat er een afwijking is van de belijdenis, toont Kievit aan door enkele uitspraken van de secretaris van de commissie (dr. Riemens) weer te geven, welke citaten volgens Kievit blijk geven van een afwijking van de belijdenis. Het is in het kader van deze scriptie niet nodig om alles te noemen, maar als voorbeeld noem ik dat Kievit erop wijst dat er bij hem een afwijking van de Dordtse Leerregels valt te constateren ten aanzien van het punt van ‘de roeping’ en terloops merkt hij op dat Genesis 1 tot en met 9 een historische tekst is en

¹⁷⁷ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 336.

¹⁷⁸ Fout of gebrek dat reeds in de oorsprong aanwezig is; Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 336.

¹⁷⁹ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 336.

¹⁸⁰ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 336.

¹⁸¹ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 336.

geen “naïeve wijsbegeerte”¹⁸², hetgeen, in ieder geval volgens Kievit, kennelijk de visie is van de secretaris van de commissie. De kerk moet volgens Kievit niet leven uit de rede, maar uit het verlichte bewustzijn door de Heilige Geest. Kievit wijst erop dat Gods Kerk een eigen vorm van kennen heeft, namelijk de kennis van het levende geloof, verwekt door de Heilige Geest, gebonden aan de bijzondere Openbaring, onfeilbaar in de Heilige Schrift geschonken.¹⁸³ Dat mist hij bij het voorstel van Kerkherstel.

De kritiek van Kievit op Kerkherstel is dat zij wel een belijdende Christus-gemeente wil, maar de belijdenis zelf aan de kant schuift. Hij onderbouwt dit door erop te wijzen dat in Kerkherstel plaats is voor velen die de belijdenis niet geloven. Kerkherstel gaf daarmee volgens Kievit geen antwoord op de vraag van de verschillende richtingen, maar gaf zichzelf uit als richting, die al bij voorbaat de belijdenis prijs gaf, waaruit Kievit en de zijnen leven.¹⁸⁴

Ten tweede gaat Kievit in het genoemde artikel in op het ontwerpvoorstel van Kerkopbouw.¹⁸⁵ Deze organisatie bestaat, zoals Kievit opmerkt, uit links-ethische en rechts-modernen¹⁸⁶. Kerkopbouw is volgens Kievit nauw verwant met Kerkherstel. Kievit meent dat zij nog meer dan Kerkherstel verkeert onder de invloed van de wijsbegeerte. Kievit merkt op dat Kerkopbouw weliswaar aandacht besteedt aan de belijdenisvraag, maar wil komen tot een nieuw belijden en zo de belijdenisvraag oplost. Volgens Kievit hoeft de belijdenisvraag helemaal niet opgelost hoeft te worden. Immers, zo zegt hij, “wij belijden het geloof dat daarin wordt uitgedrukt”¹⁸⁷. Wel is duidelijk dat de huidige kerkelijke situatie, waaronder de kerkregering een oplossing nodig heeft, waarbij echter de belijdenis in stand moet blijven. Kievit noemt elke andere oplossing een onaanvaardbaar, te meer omdat dat leidt tot een ander belijden geformuleerd door mensen die de huidige belijdenis niet (volledig) onderschrijven. Het Protestantse karakter van Kerkopbouw zou moeten blijken uit de formule: “in aansluiting aan hare historische belijdenisschriften”.¹⁸⁸ Deze formulering is voor Kievit onvoldoende, want volgens hem vervreemdt het voorstel

¹⁸² Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 337.

¹⁸³ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 337.

¹⁸⁴ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 337.

¹⁸⁵ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 337.

¹⁸⁶ Zie ook: E.P. Meijering, *Een eeuw denken over christelijk geloven*, Van Roessingh via Schilder tot Kuitert, Kampen 1999, 46.

¹⁸⁷ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 339.

¹⁸⁸ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 338.

juist van diezelfde belijdenisgeschriften.¹⁸⁹

Tenslotte gaat Kievit, al het voorgaande in aanmerking genomen hebbende, in op het destijds voorliggende ontwerp.¹⁹⁰ Hij wijst er met nadruk op dat er sprake is van een compromis. Het ontwerp lijkt dan ook een vermenging van hetgeen eerder naar voren werd gebracht. Weliswaar zegt men dat de Drie Formulieren van enigheid het uitgangspunt zijn, maar men zegt er gelijk bij dat deze belijdenis wel moet worden hervormd.¹⁹¹

Thans ligt de belijdenis “opgeborgen in de safe”¹⁹², omdat deze feitelijk buiten werking is gesteld. Het voorgestelde ontwerp opent deze kluis, waardoor niet handhaving van deze belijdenis, zoals door Kievit gewenst en voorgesteld wordt, maar juist een wijziging en vernieuwing van deze belijdenis mogelijk wordt. De voorlopige belijdenis staat in artikel 8 van het ontwerp. In het ontwerp wordt gesproken over een “ongewenste differentiatie en een gewettigde verscheidenheid”¹⁹³. Wat deze termen precies inhouden wordt volgens Kievit niet duidelijk gemaakt. Blijft staan dat naar de mening van Kievit artikel 8 het centrum van het ontwerp is. Men heeft zich verbonden om tot een herziening van de belijdenis over te gaan. Totdat deze door het voorstel gewenste herziening er is, staat het ontwerp een leervrijheid voor binnen de grenzen van artikel 8. Vooral artikel 8 lid 5 is hier belangrijk. Dat is hierboven onder 3.1 geciteerd. Maar als er geen vaste belijdenis is en het onfeilbaar gezag van de Schrift geen norm is, is er dan geen sprake van willekeur, zo vraagt Kievit zich af.

“De toepassing van art. 8 hangt dus aan de betreffende willekeur der machthebbers.”¹⁹⁴

en

“Het moet ons dus klaar voor den geest staan, dat wij onze belijdenis, die nog heden voor ons uitspreekt wat wij gelooven met het hart en belijden met de mond, bij welke waarheid bij begeren te leven en te sterven, loslaten en ter hervorming overgeven bij aanvaarding van dit Ontwerp. Het erfgoed onzer vaderen, ons patrimonium, laten wij niet los, om het voorloopig in te ruilen voor een artikel dat bovendien in eene kerkorde niet thuishoort, en terwijl wij zeker weten dat hare hervorming hare verkrachting zal zijn. De

¹⁸⁹ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie, 338.

¹⁹⁰ I. Kievit, Het ontwerp van reorganisatie (slot) in: *GW, 43e jaargang* (1938), 348-350.

¹⁹¹ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie (slot), 349.

¹⁹² Kievit, Het ontwerp van reorganisatie (slot), 349.

¹⁹³ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie (slot), 349.

¹⁹⁴ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie (slot), 349.

Kerk zegt: dit gelooven wij, hier zijn wij! Hierin zijn we één en daarin weten wij ons één met de Kerk Gods van alle eeuwen. Hier is onze belijdenis, en de kerkorde regelt hetgeen in die belijdenis is vervat, opdat het beleefd worde in het midden der gemeente en het stippelt de lijnen uit om hare handhaving zeker te stellen”¹⁹⁵

Kievit is van mening dat het niet zo kan zijn dat mensen die zelf de belijdenis geheel of gedeeltelijk verwerpen voor hem mogen oordelen over de belijdenis, zoals we ook in hoofdstuk 4 zullen zien. Hij wil wel buigen voor Gods Woord, maar niet voor willekeur van mensen. De waarheid van God moet vaststaan .¹⁹⁶

Kievit wijst erop dat handhaving van de belijdenis in het ontwerp weliswaar wordt genoemd, maar dat er geen instemming met deze belijdenis wordt gevraagd van de ambtsdragers van de kerk. De tucht komt eerst naar voren indien: “er sprake is van een zoodanige afwijking van de belijdenis der Kerk dat haar karakter als Kerk van Christus daardoor in gevaar wordt gebracht”¹⁹⁷. Het wringt voor Kievit nu net daar, omdat in het geheel niet duidelijk is wanneer men op dat punt is gekomen. Ook hier is er alleen maar willekeur. Op zich zou men de formulering ook welwillend kunnen uitleggen door te zeggen dat van de genoemde grens overschreden wordt, zodra in leer of leven in strijd wordt gehandeld met de gereformeerde belijdenisgeschriften. Zo uitgelegd zou Kievit wellicht nog met een dergelijke formulering hebben kunnen instemmen. Maar nu over het criterium geen duidelijkheid wordt gegeven en er geen duidelijke toelichting is over de betekenis van de begrippen, kan Kievit niet instemmen met een dergelijke formulering.¹⁹⁸ Hij vreest kennelijk, mede gezien (de achtergrond van) de opstellers van het ontwerp, dat aan de gewraakte woorden geen invulling zal worden gegeven, in de zin van handhaving van de gereformeerde belijdenis. Hij vraagt heldere criteria, teneinde tot een goede beoordeling te kunnen komen.

Het ontwerp Kerkherstel is volgens Kievit slechter dan de op dat moment bestaande kerkstructuur, hoe verkeerd die structuur op zichzelf ook is. Zo kan hij opmerken: “Het ontwerp kan wel dienstbaar zijn aan de verdere ontbinding der onzer Kerk, maar niet om

¹⁹⁵ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie (slot), 349.

¹⁹⁶ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie (slot), 349.

¹⁹⁷ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie (slot), 350.

¹⁹⁸ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie (slot), 350.

haar te maken tot een pilaar en vastigheid van de waarheid”.¹⁹⁹

De conclusie is voor Kievit dan ook dat zijn advies-stem onvoorwaardelijk tegen is, want

“Dit is eisch van de Schrift en belijdenis beide, opdat, wat er ook gebeure wij met een vrij geweten kunnen zeggen: Wij hebben de waarheid Gods ons van de vaders overgeleverd, niet prijs gegeven, wij hebben gedaan wat wij konden”²⁰⁰

3.3 De strijd met de ethische richting

Zoals uit het voorgaande is gebleken had Kievit bezwaren tegen theologen van een ethische richting, zodat hij zelfs opmerkt dat aan de samenstelling van zowel Kerkherstel als Kerkopbouw een ‘vitium originis’ kleeft. Kievit had onder meer bezwaar tegen de rol van de filosofie in de theologie en tegen de historisch-kritische benadering van de Bijbel. De (terloopse) opmerking van Kievit omtrent het historische karakter van Genesis 1 tot en met 9 maakt dit duidelijk. Er was ook een verschillende visie op de Schrift. De historisch-kritische benadering van de Bijbel was destijds al geruime tijd in opkomst. De theorie dat bijvoorbeeld de Pentateuch uit verschillende bronnen bestond die door evenzoveel verschillende redacteurs waren samengesteld, kreeg in de tweede helft van de negentiende eeuw, als gevolg van o.a. de Amsterdamse theoloog Abraham Kuenen en de Duitse theoloog Julius Welhausen steeds meer invloed.²⁰¹ De uitgangspunten van het onderzoek waren, zoals Van de Beek aangeeft: de geschriften van het Oude Testament zijn een expressie van de menselijke geest in plaats van een openbaring van God, de geschriften van het Oude Testament zijn ingebed in de geschriften die in diezelfde tijd in de omgeving van Israël zijn geschreven en men dient te zoeken naar dateringen van de literatuur.²⁰² Dit zijn andere uitgangspunten dan die van de belijdenisgeschriften, waar Kievit de voorstellen van Kerkherstel en Kerkopbouw aan toetst. Bijvoorbeeld het eerste hiervoor genoemde uitgangspunt is regelrecht in tegenspraak met artikel 3 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis waarin wordt beleden dat deze geschriften zijn opgeschreven door “heilige mensen Gods, van den Heiligen Geest gedreven zijnde”. De ethischen hebben deelgenomen aan het historisch-kritische bijbelonderzoek.²⁰³ Voor

¹⁹⁹ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie (slot), 350.

²⁰⁰ Kievit, Het ontwerp van reorganisatie (slot), 350.

²⁰¹ C. Houtman, De geschriften van het Oude Testament: in *Bijbels Handboek, Deel IIA Het Oude Testament*, Kampen 2004, 289.

²⁰² Bram van de Beek, *Van verlichting tot verduistering?*, theologen vanaf 1800, (Nijkerk 1994), 40, 41 (vgl. ook 39).

²⁰³ Rakser, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 234.

bijvoorbeeld O. Noordmans, die wordt gezien als een voortzetter van de ethische theologie,²⁰⁴ was de zondeval in Genesis 3 geen historische gebeurtenis, maar wel een realiteit, omdat we de gevolgen daarvan merken.²⁰⁵

Onder meer hierin ligt een verklaring voor Kievits kritische houding tegenover de ethische richting. De Bijbel werd niet meer onvoorwaardelijk als Gods Woord aanvaard, maar resultaten van wetenschappelijk onderzoek konden voor de ethische richting een zodanige invloed uitoefenen op de uitleg van de Bijbel en de samenstelling van de verschillende Bijbelboeken dat men het begin van Genesis als een wijsgerig verhaal kon zien, zonder dat er uitgegaan wordt van de historische realiteit van hetgeen is beschreven.

Op de verhouding Schrift en belijdenis had Noordmans derhalve een totaal andere visie, dan Kievit. Hij zag een wisselwerking tussen Schrift en belijdenis, in plaats van een meer rechtlijnig model, hetwelk hij simplistisch noemt.²⁰⁶ Van een wisselwerking moet Kievit, zoals wij al zagen, niets hebben. Noordmans was verheugd dat ethischen en rechts-modernen tezamen verenigd waren in Kerkopbouw ten opzichte van het meer confessionele Kerkherstel.²⁰⁷ Kievit kon in een dergelijke vreugde echter niet delen.

De verhouding tussen Kievit en de ethischen is dus complex, daar de wegen op verschillende momenten en fundamentele punten uiteengaan.

3.4 Evaluerende opmerkingen

Als we terugkijken in deze paragraaf om te bezien wat nu de algemene lijn is die Kievit aanhoudt bij zijn beoordeling van de verschillende ontwerpen voor reorganisatie, dan valt op dat er meerdere aan elkaar verwante punten zijn waarover Kievit zijn grote zorg en afkeer uitspreekt. Allereerst is dit het opzij zetten van de belijdenis door alle hier besproken reorganisatievoorstellen. Deze belijdenis van de kerk der eeuwen, zoals verwoord in de drie oude belijdenisgeschriften, alsmede de belijdenis van de reformatie, zoals verwoord in de

²⁰⁴ Van de Beek, *Van verlichting tot verduistering?*, 98.

²⁰⁵ Meijering, *Een eeuw denken*, 52.

²⁰⁶ Meijering, *Een eeuw denken*, pag. 45

²⁰⁷ E.P. Meijering, *Een eeuw denken*, pag. 46.

Drie Formulieren van Enigheid, mag niet worden prijsgegeven, koste wat het kost. Elk voorstel waaruit een andere gedachte spreekt, is voor Kievit onaanvaardbaar. Uit hetgeen Kievit heeft geschreven blijkt dat hij niet alleen die belijdenis wenst als belijdenis van de kerk, maar ook dat al haar dienaren met die belijdenis instemmen en dat deze belijdenis gehandhaafd wordt door middel van de tucht. Zo eist hij dus de kerk in haar geheel op voor de gereformeerde belijdenis. Dit leidt direct tot het volgende probleempunt met het reorganisatievoorstel voor Kievit.

Het niet handhaven van de belijdenis heeft allereerst tot gevolg dat de kerk niet meer belijdt hetgeen door Kievit wordt geloofd met het hart en beleden met de mond. Daarnaast heeft het als consequentie dat de leertucht niet meer objectief en volgens vaste lijnen kan plaatsvinden. Waar een vast omlijnde belijdenis ontbreekt, is er geen leertucht meer mogelijk. En dat is, blijkens hetgeen Kievit opmerkt, een kerk onwaardig. Zonder de gereformeerde belijdenis en de handhaving daarvan zal de kerk verder en verder ontbonden worden.

Opvallend is tevens dat Kievit het gezag betwist van hen die niet op deze belijdenis staan. Zij mogen niet beslissen over hen die wel op die belijdenis willen staan. Dit punt zullen we in hoofdstuk 4 zien terugkeren.

Concluderend mogen we dus opmerken dat Kievit in zijn beoordeling van de genoemde voorstellen sterk inzet op de belijdenis en de handhaving daarvan. Ook hier kunnen we dus concluderen dat de belijdenis en de handhaving daarvan voor Kievit wezenlijk zijn voor het kerkzijn. Zijn verwijt aan bijvoorbeeld ds. Van Grieken, die namens de Gereformeerde Bond zitting had in Kerkherstel, is derhalve mijns inziens dat hij weliswaar de mond vol had van de belijdenis, maar deze met hetzelfde gemak terzijde schuift, om er maar samen uit te komen. Dit volgt uit het feit dat de belijdenis in het voorstel van Van Grieken c.s. volgens Kievit niet te handhaven is en er dus de facto leervrijheid is. Dit kan Kievit niet accepteren. Er dient ook leertucht te zijn, waaronder naar zijn idee (verschillende van) de mede-commissieleden van ds. Van Grieken zouden moeten vallen. Eén en ander is geheel in de lijn van Visscher die stelt dat er bij het herstructureren van de kerk twee mogelijkheden zijn: ofwel men neemt zijn uitgangspunt in Schrift en belijdenis ofwel men neemt zijn uitgangspunt in de destijds bestaande structuur. De belijdenis zelf ontsteekt het licht over de weg die gegaan moet

worden; een ander betrouwbaar licht is er volgens Visscher kennelijk niet.²⁰⁸ Geheel in deze lijn staat Kievit die de belijdenis als toetsingskader ziet voor de destijds voorliggende voorstellen.

²⁰⁸ H. Visscher, Reorganisatie of Reformatie, in: *GW*, 37e jaargang (1932), nr. 13, pag. 5.

4. *Kievit en (de aanloop naar) de kerkorde van 1951*

Kievit leefde in een periode waarin er een nieuwe kerkorde zou komen. Over deze komende kerkorde heeft hij met enige regelmaat in het GW geschreven. Ook kwamen er een tweetal brochures uit: “*Ontwerp-regeling voor het bijeenkomen van de Nederlandsche Hervormde Kerk in Generale Synode getoetst aan Schrift en belijdenis*”²⁰⁹ en “*De Belijdenis vasthouden*”.²¹⁰ De laatste is een uitwerking van een gehouden lezing voor de Mannenbond. In diezelfde brochure is ook een lezing van ds. L. Trouwborst opgenomen over artikel 10 van de Ontwerp-Kerkorde, naar aanleiding van een ontwerp-kerkorde. Dit ontwerp was eind 1947 gepresenteerd.²¹¹ De eerste schreef Kievit naar aanleiding van een voorstel dat tijdens de oorlogsjaren is uitgewerkt onder voorzitterschap van P. Scholten, waarin een ‘Werkorde’ werd gegeven voor een komende generale synode.²¹² Over beide voorstellen schreef Kievit ook in het *Gereformeerd Weekblad*. Omdat de verhouding tussen de plaatselijke en de landelijke kerk bij de beoordeling van de kerkorde voor Kievit een grote rol speelt, wordt er in 4.1 eerst ingegaan op deze verhouding. Hetzelfde geldt voor de belijdenis, waar paragraaf 4.2 aan is gewijd. Vervolgens zal in paragraaf 4.3 worden ingegaan op Kievits oordeel over de genoemde Werkorde c.q. ontwerp-regeling en in paragraaf 4.4 op de Ontwerp-kerkorde en de aanvaarding daarvan.

4.1. De verhouding tussen de landelijke en de plaatselijke kerk bij Kievit.

4.1.1 Inleiding

Voor het bepalen van het kerkbegrip van Kievit is van belang om te onderzoeken wat hij precies gezegd heeft over de verhouding tussen de landelijke en de plaatselijke kerk. De vraag hoe de machtsverhoudingen zijn en welk gezag bijvoorbeeld de generale synode over

²⁰⁹ I. Kievit, *Ontwerp-regeling voor het bijeenkomen van de Nederlandsche Hervormde Kerk in Generale Synode getoetst aan Schrift en Belijdenis*, Huizen, z.j. Deze brochure is geschreven in 1944, daar Kievit in het GW 48e jaargang (1947) pag. 358 zegt: “*met nadruk wijs ik hierop (op de positie van prof. Severijn AK) evenals ik deed in 1944*”. Dit kan niet in het *Gereformeerd Weekblad* zijn, daar dit in de oorlogsjaren niet verscheen. Aldus is aannemelijk dat deze brochure in 1944 door Kievit werd geschreven. In *Gereformeerd Weekblad 50e jaargang* (1949), 364 zegt Kievit meer expliciet dat deze brochure in 1944 is geschreven: “Mag in in herinnering roepen hetgeen ik schreef in mijn brochure: *Ontwerp-regeling voor het bijeenkomen van de Nederlandsche Hervormde Kerk in Generale Synode (1944)*”.

²¹⁰ I. Kievit, *De belijdenis vasthouden*, Huizen, z.j. Gezien het voorwoord is deze brochure verschenen eind 1948/begin 1949.

²¹¹ Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 299.

²¹² Rakser, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 297. In deze commissie hadden zitting: P. Scholten, S.F.H.J. Berkelbach van Sprengel, E. Emmen, K.H.E. Gravemeyer, A.A. van Ruler, J. Severijn, H. de Vos en H.M.J. Wagenaar.

de classes en de afzonderlijke gemeenten heeft, zijn vragen die te maken hebben met de kwestie wat een bepaalde gemeente heeft te accepteren van de besluiten van de synode. In het *Gereformeerd Weekblad* heeft Kievit verschillende malen aandacht besteed aan de generale synode, haar werkzaamheden en de classicale vergaderingen. Ook in zijn brochure *Ontwerp-regeling voor het bijeenkomen van de Nederlandsche Hervormde Kerk in Generale synode getoetst aan Schrift en belijdenis* gaat hij onder het kopje “Principieele beschouwingen” eerst in op de verhoudingen binnen een kerkverband.

4.1.2 De verhouding

Het kerkverband

Kievit werpt de vraag over het kerkverband in de brochure over de nieuwe kerkorde op, omdat het gaat over de synode die een besluit hierover moet nemen. Op basis van Openbaringen 1: 20 zegt Kievit dat de plaatselijke gemeenten openbaringen zijn van het lichaam van Christus, ieder vergeleken met een gouden kandelaar.²¹³ Binnen de grenzen van haar bevoegdheid, is elke plaatselijke kerk zelfstandig.²¹⁴ Hier ligt de nadruk op de plaatselijke gemeente. Anderzijds kan Kievit ook zeggen: “iedere plaatselijke kerk is wel een zelfstandige en complete kerk, maar is niet *de* kerk zonder meer, maar een plaatselijke openbaring van de kerk”²¹⁵. Daar ligt de nadruk op de gehele kerk. Een gemeente is dus wel geheel kerk, maar is niet alleen kerk. De gehele kerk en haar delen kunnen niet los van elkaar worden gezien: “elke plaatselijke kerk is tegelijkertijd een zelfstandig geheel en een deel van het geheel”.²¹⁶ Kievit wijst in dit verband op Handelingen 15, het apostelconvent, en 1 Korinthe 11: 16 in verband met geschillen in de christelijke kerk en de oplossing daarvan. Handelingen 15 is volgens Kievit een duidelijk voorbeeld van het principe van een synode. De apostelen beslissen niet op basis van het aan hen gegeven gezag, maar roepen een soort synode bijeen.²¹⁷ Voor wat een ander aspect van een kerkverband betreft, namelijk de zorg voor elkaar, wijst Kievit onder meer op 1 Kor. 12: 26 en 2 Kor. 8: 1 (als één lid lijdt, lijden alle leden mee en over het inzamelen van gaven voor de christenen in Jeruzalem). Eén en ander geeft aan dat een synode en daarmee dus ook een kerkverband een ordening van

²¹³ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 1

²¹⁴ I. Kievit, De Generale Synode I, in: *Gereformeerd weekblad*, 46e jaargang (1945), 45.

²¹⁵ Kievit, De Generale Synode I, 45.

²¹⁶ Kievit, De Generale Synode I, 46.

²¹⁷ I. Kievit, De Generale Synode II, in: *Gereformeerd Weekblad*, 46e jaargang (1945), 54

God is.²¹⁸ Nodig is zij ook, teneinde in de Naam van Christus zorg te dragen voor handhaving van een ordelijke gang van zaken en de tucht.²¹⁹

De inhoud van deze verbondenheid ligt in hetzelfde geloof in Christus; door Hem wordt de gemeente bijeen vergaderd.²²⁰ Het kerkverband rust volgens Kievit dan ook op de eenheid van de kerken in Christus.²²¹ Hierin weerklinkt mijns inziens heel duidelijk Efeze 4, waar onder meer gesproken wordt over één lichaam, één Geest, één Heere, één geloof en één doop. Treffend is dat Kievit juist in de eenheid van de kerken in Christus ook een opdracht ziet, mijns inziens ook in lijn met Efeze 4. Kievit wijst er namelijk op dat in het één zijn in Christus de roeping ligt om die eenheid te openbaren en ook het recht gezamenlijke ordeningen te maken.²²² Kievit wil dus niet alleen laten zien dat een kerkverband gegrond is in de Schrift door te wijzen op een soort van synode in Handelingen 15 of de onderlinge zorg, maar ook vanuit Christus zelf, waaruit hij direct de roeping afleidt om ook daadwerkelijk één te zijn.

In de praktijk acht Kievit echter een eenheid alleen mogelijk bij kerken die dezelfde belijdenis hebben. Die belijdenis is een uiting van de gemeenschap van het geloof, waardoor het kerkverband is verbonden.²²³ De eenheid rust op de belijdenis: “De kerken zijn een geloofsgemeenschap en geen genootschap”.²²⁴ Hij wijst erop dat de synode van Emden, die werd gehouden in 1571, bepaalde in artikel 2 dat de belijdenis is: “de betuiging van de onderlinge verbintenis en van de eenheid der kerken”.²²⁵ De belijdenis was volgens Kievit zo fundamenteel dat deze zelfs noodzakelijk was om een kerkverband te kunnen aangaan en te handhaven.²²⁶ Zonder instemming met deze belijdenis was het volgens Kievit onmogelijk om een ambt te bekleden binnen de kerk. De eenheid van de gereformeerden was volgens Kievit gefundeerd op deze belijdenis en niet op de synode.²²⁷ Kievit ziet het belijden ook als

²¹⁸ Kievit, De Generale Synode II, 54.

²¹⁹ Kievit, De Generale Synode I, 45

²²⁰ I. Kievit, De Generale Synode I, pag. 46.

²²¹ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 2

²²² Kievit, De Generale Synode I, 45

²²³ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 2 en Kievit, De Generale Synode I, pag. 45, waarbij Kievit een kort historisch overzicht beschrijft.

²²⁴ Kievit, De Generale Synode I, 46, zie ook 45.

²²⁵ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 2.

²²⁶ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 2. Kievit verwijst hier naar de Confessio Belgica (NGB) artt. 5, 7, 8, 29, 30, alsmede de Confessio Gallica artt. 29 en 30 en de Confessio Scotanica art. 18.

²²⁷ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 2 en Kievit, De Generale Synode II, 53.

een roeping van de kerk.²²⁸ Zo zien we dat Kievit de belijdenis en het één zijn in deze belijdenis fundamenteel acht voor het bestaan van de kerk. Dus als men de belijdenis laat voor wat die is, of zelfs krachteloos maakt, tast men de kerk in haar fundament aan.

Kievit noemt voor wat betreft de verhouding tussen de landelijke en de plaatselijke kerk enkele uitgangspunten:

- alle macht berust bij de kerken zelf en wordt uitgeoefend door de kerkenraad;
- alle kerken en ook alle dienaren staan gelijk in macht en gezag en hebben te handelen naar het recht van de Heere van de gemeente;
- elke plaatselijke kerk is zelfstandig binnen de grenzen van haar bevoegdheid en heeft het recht orde en regel te stellen voor eigen gemeente;
- zij hebben samen ook de bevoegdheid om ordeningen te maken, die in onderwerping aan Gods Woord en de gemeenschappelijke belijdenis als regel gelden voor het leven en welzijn van de gezamenlijke kerken.²²⁹

Duidelijk is dat Kievit een presbyteriale structuur van de kerk voorstaat.²³⁰ De macht van de bediening van het Woord en de sacramenten, de tucht en het beheren van eigen huishoudelijke en financiële aangelegenheden, komen volgens Kievit alleen aan de gemeente toe: “Deze macht mag aan haar niet worden onttrokken en aan de algemeene kerk gegeven”.²³¹ Plaatselijke kerken zijn niet slechts onderafdelingen van de landelijke kerk.²³² Opvallend is dat Kievit zelfs de tucht ziet als een plaatselijke aangelegenheid. De vraag kan gesteld worden of hierin geen congregationalistische trek zit.²³³ Op het congregationalisme zal ik ingaan in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk.

Wel kan al vastgesteld worden dat Kievit een grote zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente wil. Een meerdere vergadering is niet meer in macht, maar in omvang. Het is een representatief stelsel: “De synode is geen bestuur. Een synode is een kerkvergadering”.²³⁴

²²⁸ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 7.

²²⁹ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 3.

²³⁰ Vgl. naast het voorgaande ook: I. Kievit, De Kerkvoogden en de nieuwe Kerkorde, in: *GW* 49e jaargang (1948), 213, zie ook 212.

²³¹ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 3 en Kievit, De Generale Synode I, 46.

²³² Kievit, De Generale Synode I, 46.

²³³ Kievit, De Generale Synode I, 46, zie ook in het navolgende onder “*De synode*”.

²³⁴ Kievit, De Generale Synode I, 46, vgl. ook Kievit, De Generale Synode IX, in: *Gereformeerd Weekblad*, 47e

De synode mag volgens Kievit niet als een staat over de plaatselijke kerken heersen, maar moet dienen op basis van Schrift en belijdenis. Waar dat niet gebeurt, is Kievit scherp. Wanneer de synode kort na de Tweede Wereldoorlog zich uitspreekt over een Nationale Omroep, zonder dat de Classicale vergaderingen gehoord zijn, zegt Kievit dat kennelijk de “Duitsche geest”²³⁵ ook de synode beïnvloed heeft. Let wel: dit schreef hij ongeveer een half jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Ook brengt dit advies van de synode Kievit ertoe om in het *Gereformeerd Weekblad* van 1945 en 1946 (46^e en 47^e jaargang) een hele serie artikelen te schrijven over de synode, haar bevoegdheden, haar leden e.d., te meer ook daar de synode met haar uitspraak buiten de haar toegewezen taak treedt. Maar eerst verdient de aandacht, wat Kievit geschreven heeft over de afvaardiging naar de synode.

De afvaardiging

Men moet tot een meerdere vergadering worden afgevaardigd, bij gebreke waarvan er geen sprake is van een kerkelijke vergadering, die bindende besluiten kan nemen. De afgevaardigden moeten naar de regel van Schrift en belijdenis handelen. Wie dit niet wil, kan hierom niet als afgevaardigde overeenkomstig de belijdenis worden gezien. En alleen een classicale vergadering of synode die met Schrift en belijdenis ten volle instemt en uit die belijdenis leeft, kan volgens Kievit handelen en besluiten namens de Kerk die immers op diezelfde belijdenis staat, althans dient te staan.²³⁶ Wie deze regel loslaat, heeft opgehouden gereformeerd te zijn, zo vanzelfsprekend acht Kievit dit.²³⁷ Een andere synode is geen synode, maar een kerkbestuur. Treffend spreekt Kievit dan van een kerker-verband in plaats van een kerkverband;²³⁸ kennelijk omdat de plaatselijke kerk daarin als het ware gevangen wordt gehouden. Zo speelt ook hier de belijdenis een belangrijke rol.

Verder merkt Kievit op dat een synode die afgevaardigden accepteert die niet volgens Schrift en belijdenis handelen, niet mede voor Kievit zaken van belijdenis en kerkorde kan behandelen en daarin beslissen.²³⁹ Dit betekent dat Kievit niet alleen wil dat de belijdenis de grondslag is van de kerk en dat alle leden daaraan zijn gebonden, maar hij gaat verder. Als

jaargang (1946), 37.

²³⁵ I. Kievit, De motie van de synode, in: *Gereformeerd Weekblad*, 46e jaargang (1945), 30.

²³⁶ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 4 en I. Kievit, De Generale Synode IV, 70.

²³⁷ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 4 vgl. ook 24. Zie ook: I. Kievit, De Kerkerorde in eerste lezing aangenomen, in: *Gereformeerd Weekblad*, 50e jaargang (1949), 364.

²³⁸ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 7.

²³⁹ Kievit, De Kerkerorde in eerste lezing aangenomen, 364.

iemand anders belijdt, heeft die persoon feitelijk geen beslissingsmacht.²⁴⁰

Hoewel de afgevaardigden een mandaat van hun kerkenraad moeten hebben op de meerdere vergadering, betekent dit volgens Kievit niet dat er aan afgevaardigden naar de bredere vergaderingen een opdracht moet worden meegegeven, waarvan niet kan worden afgeweken. Dit is volgens Kievit slechts in enkele gevallen geoorloofd. Kievit wijst dan op een situatie waarbij afgevaardigden werd opgedragen te letten op de handhaving van de belijdenis.²⁴¹ Kievit noemt hier, overigens zonder bronvermelding, als voorbeeld de synode van Zierikzee in oktober 1918, die aan de afgevaardigden naar de synode van Dordrecht (1618-1619) mee dat er geen verdraagzaamheid mocht zijn voor zover het de leer aangaat. Als tweede voorbeeld noemt Kievit de particuliere synode van Dordrecht (16 november 1918), waar werd opgedragen dat waar het de leer aangaat de zaak moet worden afgedaan bij beslissing en niet bij schikking, zoals de Remonstranten volgens Kievit wilden.²⁴²

De synode

Zoals gezegd, is Kievit uitgebreid ingegaan op de bevoegdheden van de synode. Hij deed dit in een serie van tien artikelen (inclusief het genoemde artikel over een motie van de synode) in de jaargangen 46 en 47 van het *Gereformeerd Weekblad*. Voor zover in deze artikelen ingegaan wordt op de verhouding binnen het kerkverband en de afvaardiging verwijs ik naar het voorgaande, waar ook naar deze artikelen is verwezen. In het navolgende wil ik vooral duidelijk maken hoe Kievit gedacht heeft over de bevoegdheden van de synode.

Kievit wijst erop dat de synode een vergadering van de kerk is, waar “kerkelijke zaken”²⁴³ worden besproken. Dat Kievit dit zo uitdrukkelijk noemt komt neer op: ‘niet meer en niet minder’ en is conform artikel 30 DKO. De kerk heeft volgens Kievit wel een boodschap voor de gehele wereld, maar dit betekent niet dat de kerk politiek moet gaan bedrijven, hoewel het voorkomt dat bepaalde politieke vraagstukken nauw samenhangen met kerkelijke vraagstukken.²⁴⁴ Kievit legt hier grote nadruk op, omdat in die tijd de synode meer dan eens publiekelijk haar mening gaf over politieke onderwerpen, bijvoorbeeld, zoals in het voorgaande genoemd werd, de kwestie van een nationale radio-omroep.

²⁴⁰ I. Kievit, De Generale Synode IX, in: *Gereformeerd Weekblad*, 47e jaargang (1946), 37.

²⁴¹ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 5 en Kievit, De Generale Synode IV, 70.

²⁴² Kievit, *Het ontwerp*, 5.

²⁴³ Kievit, De motie van de synode, 32, Kievit, De Generale Synode II, 54 en I. Kievit, De Generale Synode V, in: *Gereformeerd Weekblad*, 47e jaargang (1946), 5.

²⁴⁴ Kievit, De Generale Synode V, 5.

De synode heeft alleen die zaken te behandelen die niet op een lager niveau behandeld kunnen worden.²⁴⁵ Dit is opnieuw een overeenkomst met artikel 30 DKO. De zaken die een synode wel mag behandelen, zijn echter op elke manier en geheel aan het gezag van de synode onderworpen.

De synode heeft geen permanent karakter, zo meent Kievit, onder verwijzing naar Voetius.²⁴⁶ Dit karakter komt alleen toe aan de kerkenraad, die alles wat de gemeente dient, behandelt, terwijl een synode alleen over de aan haar opgedragen zaken gaat.²⁴⁷ De macht van de synode is een afgeleide macht, terwijl alleen de macht van de kerkenraad ten doel heeft de gemeente te leiden, zo verwijst Kievit eveneens naar Voetius. Ik kom hieronder terug op de vraag op welke gebieden Kievit een taak voor de synode ziet weggelegd. Het verdient de voorkeur voor Kievit dat er jaarlijks een synode wordt gehouden. Hij noemt hiervoor verschillende redenen. Er zijn vele kerken die dit doen, hetwelk navolging verdient. Daarnaast is Kievit van mening dat er vanwege de vaste regelmaat een betere samenwerking ontstaat, terwijl tegelijkertijd wordt voorkomen dat de synodale deputaten teveel macht krijgen in verband met hun bevoegdheid tot het nemen van spoedbeslissingen. Ook voorkomt het jaarlijks bijeenkomen dat er teveel onderwerpen op een synodevergadering aan de orde komen en wordt de rechtseenheid bevorderd, omdat er sneller duidelijkheid gegeven kan worden over bepaalde kwesties. Ten slotte is er meer controle op de uitvoering van synodale besluiten.²⁴⁸ Dus hoewel een synode niet permanent is, dient zij wel met grote regelmaat bijeen te komen.

Aan een synode onderworpen is, volgens Kievit, in ieder geval alles wat te maken heeft met de handhaving van Gods Woord, de belijdenis en de kerkorde.²⁴⁹ Een meer specifieke definitie van Kievit is: “Zij heeft te handelen over de leer, de regeering, de ceremoniën, benevens al die dingen, die in de mindere vergaderingen niet konden worden

²⁴⁵ Kievit, De Generale Synode II, 54 en I. Kievit, De Generale Synode V, 6.

²⁴⁶ G. Voetius, *Pol. Eccl.*, IV, 119, 120, in I. Kievit, De Generale Synode V, 6. Mogelijk gebruikte Kievit: Gisbertus Voetius, *Tractatus selecti de Politica Ecclesiastica*. Volumen secundum. Series Prima. Edidit F.L. Rutgers, Amsterdam, 1885.

²⁴⁷ Kievit, De Generale Synode II, 53.

²⁴⁸ I. Kievit, De Generale Synode III, in: *Gereformeerd Weekblad*, 46e jaargang (1945), 62.

²⁴⁹ I. Kievit, De Generale Synode VI, in: *Gereformeerd Weekblad*, 47e jaargang (1946), 13, vgl. ook Kievit, De Generale Synode II, 54.

afgehandeld”.²⁵⁰ Dan gaat het om:

- het vaststellen van de belijdenis en het handhaven daarvan;
- algemene regels voor de orde en de tucht. Als iedere kerk daarin zelf zou handelen, ontstaat er al snel rechtsongelijkheid. De synode moet hieromtrent dus de algemene regels stellen.
- hoger beroep in zaken van orde en tucht;
- de zorg voor de zending;
- de opleiding van de dienaren van het Woord, voornamelijk bestaande uit het vaststellen van de regels en de eisen waaraan moet worden voldaan;
- het onderhouden van de band van de eenheid met alle kerken;
- het onderhouden van contacten met de overheid.²⁵¹

Voor alles moet de synode volgens Kievit echter zijn: “vergadering der kerken, die pilaar en vastigheid der waarheid moeten zijn”.²⁵² Kievit spreekt nu overigens duidelijk over de synode voor de algemene regels van orde en tucht en het hoger beroep in tuchtzaken. Hieruit volgt dat hij, anders dan we hierboven zagen, uitdrukkelijk wel een rol voor de meerdere vergadering ziet weggelegd als het om de handhaving van de tucht gaat.

Nu de taken van de synode duidelijk zijn, moet worden gesproken over het gezag van de synode, ofwel over de bindende kracht van de synodale besluiten. Dit doet Kievit dan ook in het vervolg van de serie over de synode. Kievit geeft zelf aan dat het niet gemakkelijk is een helder oordeel hierover te formuleren. Het is zelfs één van de twistpunten binnen de Gereformeerde Kerken,²⁵³ waar er in 1944 een kerkscheuring had plaatsgevonden naar aanleiding van een leergeschil over het verbond en de doop.²⁵⁴ Ook noemt hij als reden voor voorzichtigheid dat er nauwelijks directe Schriftgegevens over zijn en derhalve het standpunt uit beginselen van de Schrift moet worden afgeleid. Hierom verwijst Kievit in dit verband naar oudere regelingen en schrijvers, zoals bijvoorbeeld het Convent van Wezel.²⁵⁵ Het Convent van Wezel vond plaats in 1571 en wordt gezien als een voorbereidingsvergadering voor de synode van Emden. Opvallend voor het Convent is de

²⁵⁰ Kievit, De Generale Synode VI, 14.

²⁵¹ Kievit, De Generale Synode VI, 14 en 15

²⁵² Kievit, De Generale Synode, VI, 15.

²⁵³ I. Kievit, De Generale Synode VII, in: *Gereformeerd Weekblad*, 47e jaargang (1946), 21.

²⁵⁴ E.P. Meijering, *Een eeuw denken over christelijk geloven*, van Roessingh, via Schilder tot Kuitert, Kampen 1999, 74.

²⁵⁵ Kievit, De Generale Synode VII, 22.

grote nadruk op de leer.²⁵⁶ Uit Kievits nadruk op de plaatselijke kerk volgt noodzakelijkerwijze dat hij het gezag van de meerdere vergadering beperkt moet achten. Dit is dan ook het geval. Daarmee staat echter wel vast dat er gezag is.

De vraag is dan waarin Kievit deze beperking van de macht van de synode ziet. Kievit wil, evenals naar hij opmerkt het Convent van Wezel, onderscheid maken tussen middelmatige zaken en gewichtige zaken. Middelmatig zijn die zaken: “die niet uitdrukkelijk in Gods Woord worden voorgeschreven of berusten op een duidelijk voorbeeld der apostelen of met noodzakelijke redenen uit Gods Woord worden afgeleid.”²⁵⁷ In deze middelmatige zaken komt de beslissing toe aan de plaatselijke gemeenten. De meerdere vergaderingen mogen daarover geen oordelen vellen. Dan moet de synode volstaan met aanbevelingen, hoe inhoudelijk terecht deze ook kunnen zijn. Kievit beroept zich op dit punt ook op Voetius.²⁵⁸ Kievit vindt een Schriftuurlijke grond voor de bindende kracht van de besluiten van een synode in Mattheüs 18: 20 en Handelingen 15: 22-29 en 16: 4.²⁵⁹ Ook verwijst hij naar artikel 31 DKO.²⁶⁰ De bindende kracht volgt ook uit de eis om één te zijn en het getrouw uitoefenen van het ambt.²⁶¹ Het gezag is volgens Kievit onderworpen aan het Woord;²⁶² een synode is niet onfeilbaar.²⁶³ Men kan zich echter situaties voorstellen dat de minderheid het met de meerderheid oneens blijft. Dit onderkent Kievit zelf ook:

“Het ligt voor de hand, dat de menselijke ijdelheid en eigenzinnigheid hier een gevaarlijke rol kunnen spelen, evengoed als moet worden erkend, dat het gevoelen der meerderheid de juistheid van het besluit nog niet waarborgt”.²⁶⁴

Hier is volgens Kievit voorzichtigheid geboden. De oplossing in een dergelijke conflict hangt naar zijn mening samen met de vraag of de visie op het Woord van God, het gezag daarvan e.d. wordt gedeeld tussen de verschillende partijen. Uit praktisch oogpunt zegt Kievit dan ook dat het in bepaalde gevallen aanbevelenswaardig is om de werking van een

²⁵⁶ W.J. op 't Hof (eindred.), *Belijdenis en verbond 'ecclesiologie in de gereformeerde traditie'*, Zoetermeer, 2003, 31, met een verwijzing naar

²⁵⁷ Kievit, De Generale Synode VII, 22.

²⁵⁸ Kievit, De Generale Synode VII, 22 en 23. Hij citeert uit G. Voetius, *Pol. Eccl.*, T. III Lib. I Tract. III, Cap. IX p. 221-224. Zoals hiervoor reeds aangegeven, gebruikte Kievit mogelijk de editie van F.L. Rutgers.

²⁵⁹ Kievit, De Generale Synode VIII, in: *Gereformeerd Weekblad*, 47e jaargang (1946), 29.

²⁶⁰ Kievit, De Generale Synode VII, 29, die luidt: “En ‘t geen door de meeste stemmen goed gevonden is, zal voor vast en bondig gehouden worden; tenzij dat het bewezen worde te strijden tegen het Woord Gods of tegen de artikelen in deze synode gesteld, zoolang als dezelve door geen andere Generale Synode veranderd zijn.”

²⁶¹ Kievit, De Generale Synode VIII, 29.

²⁶² Kievit, De Generale Synode II, 55.

²⁶³ Kievit, De Generale Synode VIII, 30.

²⁶⁴ Kievit, De Generale Synode VIII, 30.

besluit te schorsen, althans dit besluit niet dwingend op te leggen aan hen die bezwaren hebben. Hoewel, zo moet Kievit hier mijns inziens worden begrepen, de synode daar in een concreet geval wel het recht toe kan hebben. Zo voorzichtig kan een synode volgens Kievit echter alleen zijn als zij leeft uit Gods Woord en gelooft en echt belijdt wat de belijdenis omvat.²⁶⁵ De regel dat de meerderheid de minderheid bindt, heeft volgens Kievit echter twee uitzonderingen, zoals die ook in artikel 31 DKO staan: 1. strijd met Gods Woord en 2. tegen de regels van de synode zelf.

Ad. 1. “Het moet een ernstig gemoedsbezwaar zijn, op grond van Gods Woord”.²⁶⁶ Dan geldt Handelingen 5: 29. Maar wat als de meerderheid bij haar beslissing blijft? Dan, zo zegt Kievit, zal er een conflict ontstaan, tenzij beide partijen “buigen voor Gods Woord en staan op de grondslag der belijdenis in wezenlijke zin”.²⁶⁷ Mooi is dat Kievit op deze wijze een ‘geestelijke uitweg’ biedt. Een andere uitweg is er mijns inziens ook niet. Wordt deze weg niet bewandeld, dan leidt dit onvermijdelijk tot een confrontatie, omdat beide partijen zullen menen Gods Woord aan hun kant te hebben. Duidelijk blijft dat ingaan tegen het Woord van God nooit kan en mag.

Ad. 2. Uiteraard mogen er geen tegenstrijdige besluiten worden genomen. Als dit is aangegeven en er gebeurt niets, dan moet men deze tegenstrijdigheid dulden, tenzij men iets moet doen dat tegen het geweten ingaat. Is het een belangrijke kwestie, dan moet men openlijk daartegen protesteren.²⁶⁸

De Classis

Ook aan de classis heeft Kievit een serie artikelen gewijd, vier in totaal. Hij schreef ze in het 47^e jaargang (1946) van het *Gereformeerd Weekblad*. Zoals we hebben gezien is de Generale Synode een Schriftuurlijke instelling teneinde algemene regels te stellen, de rechtseenheid te bewaken e.d. De vraag kan rijzen waartoe de classicale vergaderingen dan nog nodig zijn. In Nederland staat classis volgens Kievit sinds het jaar 1568 voor een vergadering van

²⁶⁵ Kievit, De Generale Synode VIII, 30.

²⁶⁶ Kievit, De Generale Synode VIII, 30.

²⁶⁷ Kievit, De Generale Synode VIII, 30.

²⁶⁸ Kievit, De Generale Synode IX, 37 met een verwijzing naar Voetius, Pol. Eccl. III, 294. Zoals hiervoor reeds aangegeven, gebruikte Kievit mogelijk de editie van F.L. Rutgers.

buurgemeenten.²⁶⁹ Kievit ziet de noodzaak van classicale vergaderingen enerzijds in praktische zaken, als het elkaar nodig hebben en de tucht, maar als eerste noemt hij opnieuw de eenheid in Christus.²⁷⁰ Dit blijkt voor Kievit bij de bespreking van het kerkverband een fundamenteel punt te zijn.

Ambtsdragers hebben, evenals bij de synode alleen zitting op basis van de zogenaamde geloofsbrieven, omdat daaruit hun zending kan worden afgeleid door de plaatselijke kerk.²⁷¹ De besluiten zijn van kracht voor de kerken die bij elkaar zijn. Opvallend is overigens wel dat Kievit opmerkt dat er niet buiten aanwezigheid van een kerk over een kerk beslist kan worden. Indien een kerk niet aanwezig is op een classicale vergadering, moet deze zich eerst akkoord verklaren met een besluit.²⁷² Dit brengt met zich mee dat een plaatselijke kerk een classis kan boycotten en daarmee de besluitvorming frustreren. Dit is een consequentie die Kievit overigens niet bespreekt. Mogelijk dat de generale synode in dat geval uitkomst moet bieden. In ieder geval blijkt ook hier weer duidelijk de nadruk op de zelfstandigheid van een plaatselijke kerk. Dit volgt ook uit het feit dat volgens Kievit de kerken de te behandelen zaken aanbrengen bij de classis en dus zo de agenda bepalen. De classis mag niet van bovenaf leiden.²⁷³

De taak van de classis verwoordt Kievit als volgt: “Zoo bestaan dan de werkzaamheden der classis in het houden van toezicht op de leer, het leven en de orde der kerken en hare leden; in het geven van raad en leiding en beslissing in alle zaken, die naar de kerkenordering daar gebracht worden en in afvaardiging naar de meerdere vergadering”.²⁷⁴ Ook hier speelt volgens Kievit de belijdenis weer een fundamentele rol, die moet het fundament zijn waarop men staat en de toetssteen voor wat betreft de leer.²⁷⁵ Een niet te vergeten aspect is verder het toezicht op de plaatselijke kerken. Vragen omtrent de gang van zaken vanuit de classis aan de ambtsdragers moeten volgens Kievit in alle eerlijkheid en openheid worden beantwoord.²⁷⁶ Zo blijkt dat Kievit in de classis vooral een instrument ziet om de eenheid in Christus te bewaren. Alle andere, praktische redenen van bestaan van een classis vloeien daaruit voort.

²⁶⁹ I. Kievit, De classicale vergaderingen 1, in: *Gereformeerd Weekblad*, 47e jaargang (1946), 63.

²⁷⁰ Kievit, De classicale vergaderingen 1, 63.

²⁷¹ I. Kievit, De classicale vergaderingen 2, in: *Gereformeerd Weekblad*, 47e jaargang (1946), 79.

²⁷² Kievit, De classicale vergadering 2, 79.

²⁷³ Kievit, De classicale vergadering 2, 80.

²⁷⁴ I. Kievit, De classicale vergadering 3, in: *Gereformeerd Weekblad*, 47e jaargang (1946), 87.

²⁷⁵ Kievit, De classicale vergadering 3, 87.

²⁷⁶ I. Kievit, De classicale vergadering 4, in: *Gereformeerd Weekblad*, 47e jaargang (1946), 103.

4.2 De belijdenis

4.2.1 Inleiding

Kievit maakt in de genoemde brochure *Ontwerp-regeling* naast hetgeen hij schrijft over de verhouding tussen de plaatselijke en de landelijke kerk ook enkele algemene opmerkingen over de belijdenis, omdat hij het ontwerp van de nieuwe kerkorde daaraan wil toetsen.²⁷⁷ Over de belijdenis spreekt hij ook in zijn brochure *De Belijdenis vasthouden*. Daarin betreedt hij echter niet het kerkrechtelijk terrein, maar geeft een bijbelse grondslag voor belijdenis.²⁷⁸

4.2.2 De betekenis van de belijdenis

De belijdenis is ontstaan met de kerk, zo zegt Kievit. Kievit wijst erop dat dit belijden is: “geen *verenging* der waarheid, maar een vertolking van Gods bijzondere openbaring in en aan Zijne Kerk”²⁷⁹ De belijdenis van de kerk is volgens Kievit in zekere zin herhaling van de Schrift. Hij wijst daarbij op de belijdenis van Petrus. Dat was niet maar het uitspreken van een vaste leer, maar in het bijzonder van een innerlijke overtuiging dat hetgeen God in de Schrift heeft geopenbaard waarheid is. Het is de Heilige Geest die deze belijdenis eigen maakt.²⁸⁰ De betekenis van deze belijdenis voor de kerk maakt Kievit duidelijk als hij zegt dat de belijdenis het hart is, waarin het leven van de Schrift klopt. Voor een fundering in de Schrift wijst Kievit op Rom. 10: 9 en 10, 1 Joh. 4: 2 en Hebr. 4: 14.²⁸¹ De kerk spreekt in de belijdenis uit wat rechtstreeks opkomt uit de Schrift:

“De Kerk spreekt uit wat God haar objectief in Zijn Woord heeft geopenbaard en hetgeen subjectief haar geloofseigendom geworden is (...) De belijdenis bevat dus volstrekt niet alleen, zelfs niet allereerst wat in een bepaalde tijd naar voren moet komen, doch omvat de waarheid der Schrift in hare hoofdzaken geordend, die eeuwige geldigheid hebben.”²⁸²

Kievit noemt vijf punten van betekenis van de belijdenis en waarom zij nodig is voor de kerk:

²⁷⁷ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 1

²⁷⁸ Kievit, *Belijdenis vasthouden*, 10.

²⁷⁹ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 7.

²⁸⁰ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 7.

²⁸¹ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 7.

²⁸² Kievit, *Ontwerp-regeling*, 8.

1. “Zij is een uitdrukking van het geloof van de gemeente.
2. Zij legt publiek getuigenis af van de zuivere religie, tegenover lasteringen van allerlei aard en oorsprong.
3. Zij is een onderscheidingsteken tussen het zuivere geloof en ketterij.
4. Zij drukt de eenheid van geloof uit tussen kerken die dezelfde belijdenis hebben.
5. Zij is het middel om het ware geloof te propageren en aan het nageslacht over te leveren.”²⁸³

Wel moet duidelijk zijn dat de belijdenis ‘slechts’ een afgeleid gezag heeft: alleen de Schrift heeft absoluut gezag.²⁸⁴

Al het over de belijdenis gaat, moet Kievit wel ingaan op de mening in zijn tijd dat de belijdenis dynamisch is. Dit standpunt had een niet geringe aanhang. We zagen in hoofdstuk 3 al dat bijvoorbeeld de ethische theoloog O. Noordmans een andere visie op de belijdenis heeft. Hij ziet meer een wisselwerking tussen Schrift en belijdenis.²⁸⁵ Kievit verwijt ook de confessionelen in die dagen, gepositioneerd aan de linkerkzijde van de Gereformeerde Bond, een dynamische visie op de belijdenis.²⁸⁶ Eén van de namen die Kievit noemt is prof. dr. A.A. van Ruler. Kievit verwijt hem weinig van leertucht met de belijdenis als richtsnoer te willen weten, omdat hij zegt dat een leven uit de belijdenis met zich meebrengt dat minder nodig wordt dat deze belijdenis als een autoriteit wordt uitgedragen.²⁸⁷ Dit verwijt blijkt terecht gezien de waarschuwendende geluiden tegen leertucht die Van Ruler in lezingen voor de Confessionele Vereniging (in het jaar 1954) heeft gegeven: het is niet mogelijk om hierbij alleen de belijdenis als richtsnoer te hebben, maar ook de godsvrucht moet worden beoordeeld.²⁸⁸ Deze visie komt volgens Kievit ook weer terug in de commissie die een nieuwe kerkorde voorbereidt. De inhoud van de belijdenis zou vloeiend moeten zijn, zonder dat deze vaststaat.²⁸⁹ Kievit ontwaart daarin echter een dwaling, omdat als dit het standpunt is, dan ook het waarheidsbegrip vloeiend moet zijn.²⁹⁰ De volle nadruk moet vallen op de

²⁸³ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 8.

²⁸⁴ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 9.

²⁸⁵ Meijering, *Een eeuw denken*, 45.

²⁸⁶ I. Kievit, Wat is confessioneel? (4), in: *Gereformeerd Weekblad*, 50e jaargang (1949), 155-156. Zie ook: I. Kievit, Wat is confessioneel (3), in: *Gereformeerd Weekblad*, 50e jaargang (1949), 149-150.

²⁸⁷ I. Kievit, Wat is confessioneel? (4), 155.

²⁸⁸ Meijering, *Een eeuw denken*, 122-123.

²⁸⁹ Kievit, Wat is confessioneel? (4), 156.

²⁹⁰ Kievit, Wat is confessioneel, 156. Kievit noemt het volgende voorbeeld: Als de vaargeul wordt verlegd, verdwijnen de oude havens. Men zal nieuwe moeten aanleggen, dat is een beeld van het dynamische belijden, zoals de

continuïteit van de belijdenis:

“alléén dan wordt het leven van Gods kerk waarlijk geleid en is het belijden geen tijdverschijnsel, dat aldoor wisselt. Alleen dan komt de eenheid van het belijden van de kerk der eeuwen tot haar recht. De leiding van Gods Geest is geen leiding van ja en neen, noch van wisseling der waarheid Gods, in de Schrift geschonken. (...) Zeker weet de Kerk dat de belijdenis altijd apellabel (sic) blijft aan de Schrift, maar daarmee vervalt niet haar karakter als regel van het geloof (norma normata) in het leven der Kerk”.²⁹¹

Het is anderzijds echter niet zo dat Kievit de belijdenis alleen ziet als statisch, dat wil zeggen vaststaand. Dan immers zou de belijdenis een puur formele aangelegenheid kunnen worden. De belijdenis is ook dynamisch, namelijk als zij leeft in het geloof, maar met een statische bodem.²⁹²

Waar er verschil in belijdenis is, is er ook verschil in geloof, juist omdat de belijdenis een uitdrukking wil zijn van het geloof. Als er binnen de geloofsbelijdenis tegenstrijdige elementen zitten, dan heeft dat als logisch gevolg dat deze tegenstrijdigheden ook in het geloof zelf zitten. Dit kan niet volgens Kievit. Is dit het geval: “dan wordt innerlijk de mogelijkheid opgeheven om samen kerk te zijn.”²⁹³

4.2.3 Belijdenis en kerkorde

Een kerkorde is er onder meer voor bedoeld om orde en regels in het kerkverband te hebben.

commissie dat wil.

²⁹¹ Kievit, *Wat is confessioneel?* (4), 156-157.

²⁹² Kievit, *Ontwerp-regeling*, 25 en 26 en Kievit, *Wat is confessioneel?* (4), 156

²⁹³ I. Kievit, *De kerkorde in eerste lezing aangenomen* (3), in: *Gereformeerd Weekblad*, 50e jaargang (1949), 382. Kievit zegt dit naar aanleiding van een lezing van ds. Pop op een predikantenvergadering. Hij belooft zijn commentaar op die lezing nog verder uit te werken. Dit kan ik echter nergens terugvinden. Hij schrijft dit in het *Gereformeerd Weekblad* van 26 november 1949 en eindigt hij met de opmerking dat er andere kopij ligt die gepubliceerd moet worden. Wat dit is, is onduidelijk, maar mogelijk gaat het om de onsterfelijkheid van de ziel dat direct op die woorden volgt. Overigens is dit ondertekend met ‘spectator’ (zie hierna). Ik vermoed dit mede omdat Kievit vanaf het *Gereformeerd Weekblad* van 10 december 1949 begint met een serie over de persoonlijke onsterfelijkheid (50e jaargang (1949), 397e.v.). Deze serie duurt voort tot het *Gereformeerd Weekblad* van 14 januari 1950 (51e jaargang), terwijl het *Gereformeerd Weekblad* van 28 januari 1950 het laatste is dat onder zijn redactie is verschenen. Overigens is het kennelijk vaker gebeurd dat Kievit een beloofd onderwerp niet direct ter hand nam. Hij schreef aan het begin van een artikel over artikel 12 D.K.O.: “Van verschillende zijden werden wij herinnerd aan ons voornemen om de kwestie te behandelen van overgang tot een andere staat des levens van een dienaar des Woords” (50e jaargang (1949), 245). Wie de spectator is, is onduidelijk. Enerzijds kan, gelet op de serie die volgt, worden gezegd dat dit Kievit zelf is. Anderzijds echter ondertekende Kievit zijn bijdragen altijd met een K.

Dit merkte Kievit ook op in zijn artikelenserie over de synode.²⁹⁴ Kievit verwijst in zijn brochure *Ontwerp-regeling* nog naar 1 Kor. 14: 20 als bijbelse grond voor het feit dat er orde in de kerk zijn moet, omdat Paulus daar in dat verband over spreekt. Er is dus volgens Kievit ook een bijbelse grond voor een kerkorde. Verder verwijst hij in dit verband expliciet naar de DKO en beveelt deze in zijn geheel ter lezing aan, omdat daaruit volgt welke kerkorde het dichtst bij de Schrift blijft, namelijk de presbyteriale.²⁹⁵ Een doel van de kerkorde is verder een instrumentarium te geven om de belijdenis te kunnen handhaven. Hij verwijst daarbij naar artikel 53 DKO. Dit doel noemt hij “essentieel”.²⁹⁶ Overigens eist artikel 53 DKO ondertekening van de belijdenisgeschriften door predikanten en professoren, terwijl artikel 54 hetzelfde regelt voor ouderlingen en diakenen. Dat Kievit dit essentieel noemt, heeft tot gevolg dat zonder dit punt er geen werkelijke kerkorde zijn kan. Deze conclusie trekt Kievit dan ook. Een kerk kan geen kerkorde maken, voordat de belijdenis is vastgesteld.²⁹⁷

4.2.4 De band aan de belijdenis

Zoals hiervoor al duidelijk werd, is band tussen belijdenis en kerkorde essentieel. Zelfs zodanig dat ondertekening door alle ambten moet geschieden. Voor wat betreft de band aan de belijdenis verwijst Kievit onder meer naar instemmingsformulieren zoals die gebruikt werden in de classis Alkmaar (1608)²⁹⁸ en die van de synode te Dordrecht.²⁹⁹ Bij deze

²⁹⁴ Zie: paragraaf 4.2.1 onder “*De synode*”.

²⁹⁵ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 9.

²⁹⁶ Kievit citeert dit artikel als volgt: “De Dienaren des Woords, en desgelijks de Professoren in de Theologie enz. zullen de drie Formulieren der Nederlandsche Kerken onderteekenen en de dienaren des Woords, die zulks refuseeren (weigeren), zullen de facto in hunnen dienst door den kerkeraad of Classe, geschorst worden, tot der tijd toe, dat zij zich daarin geheellijk verklaard zullen hebben, en indien zij obstinateel in weigering blijven, zullen zij van hunne dienst geheellijk afgesteld worden”, Kievit, *Ontwerp-regeling*, 9-10.

²⁹⁷ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 10.

²⁹⁸ Kievit citeert dit formulier als volgt. “Wij ondergeschreven predikanten, behorende onder de classis Alkmaar, verklaren en betuigen, dat de Leer dewelke in dezen Catechismus, die bij de Geref. eendrachtig is aangenomen, en in de 37 Artikelen der Nederl. Geref. Kerken begrepen, in alles overeenkomt met het Heilige Woord Gods, en diensvolgens met het fundament van de leer der zaligheid. Beloven derhalven derzelve Leere door Gods genade te onderhouden, alle leeringen die daartegen worden voortgebracht, en daarom daartegen strijden, openlijk te verwerpen en met alle vlijt en getrouwheid naar vermogen tegen te staan, gelijk wij hetzelve met onze handschriften bevestigen (Reitsma en van Veen, *Acta I*, 432, 433”. Kievit, *Ontwerp-regeling*, 11. Het kan niet anders of Kievit verwijst hier naar J. Reitsma en S.D. van Veen, *Provinciale en Particuliere Synoden gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572 -1620*, Groningen, 1892, 432, 433. Alhoewel daar wel gesproken wordt over een verplichte ondertekening van de belijdenis, toch wordt daar niet dit formulier weergegeven. Een andere bron noemt Kievit echter niet. Het boek van Reitsma en Van Veen is thans te vinden op: <http://www.kerkrecht.nl/main.asp?pagetype=onderdeel&item=279> (op 26 augustus 2009).

²⁹⁹ Kievit citeert deze als volgt: “Wij onderschrevene Dienaren des Goddelijken Woords, ressorterende onder de Classis van N.N. (het was dus allereerst in handen der Classes gesteld IK) verklaren oprechtelijk in goeder consciëntie voor den Heere, met deze onderteekening, dat wij van harten gevoelen en gelooven, dat alle de artikelen en stukken der leere in deze confessie en Catechismus der Geref. Nederl. Kerken begrepen, mitsgaders de verklaringe over eenige punten der voorzeide leer in de Nationale Synode anno 1619 te Dordrecht gesteld, in alles met Gods Woord overeen

classis, respectievelijk synode was de belijdenis niet maar een dode letter, maar leefde en had geestelijk en kerkrechtelijk gezag. Wanneer dat wordt losgelaten, wordt de belijdenis een “historisch document”.³⁰⁰ Dit brengt met zich mee dat ambtsdragers gebonden zijn aan de gehele inhoud van de belijdenis.³⁰¹ Kievit weet ook wel dat alleen degenen die gereformeerd denken met het voorgaande zullen instemmen, daarom zegt hij dat alleen zij in staat zijn de belijdenis tot nieuwe activiteit te brengen, ook in het kerkelijke leven. Alleen zij zijn gerechtigd en competent om de zaak van de belijdenis ter hand te nemen. “Dit moeten wij zonder reserve vasthouden, al wordt ons dit als aanmatiging of hoovaardij aangerekend. Dit is ons praerogatief der goddelijke genade, mede onze zware verantwoordelijkheid.”³⁰² Kievit wijst er dus op dat ondanks dat anderen het hoogmoedig zullen vinden dat hij zegt dat alleen gereformeerden over de belijdenis kunnen en mogen gaan, dit toch moet worden volgehouden, omdat hier een grote verantwoordelijkheid ligt voor de gereformeerden, namelijk het waken voor de belijdenis.

Kievit acht dus de band aan de belijdenis noodzakelijk en onverbreekelijk. Wie meent de belijdenis (deels) los te kunnen laten, kan niet meer als ambtsdrager van de kerk gehandhaafd worden, dat is mijns inziens toch de keerzijde van de gevraagde onvoorwaardelijke instemming met de belijdenis.

4.3 De ontwerp-regeling

komen. Beloven derhalve, dat wij de voorzeide leer naarstiglijk zullen leeren, en getrouwelijk voorstaan, zonder iets tegen dezelve, hetzij openlijk, hetzij in bijzonder, hetzij direct of indirect leeren, of te schrijven. Gelijk ook dat wij niet alleen alle dwalingen, daartegen strijdende, en namelijk die in de voorzeide Synode veroordeeld zijn, verwerpen; maar ook zullen tegenstaan, wederleggen en helpen weeren. En indien het zoude mogen gebeuren, dat wij na dezen eenig bedenken of gevoelen tegen de voorzeide leer of eenig punt derzelve zouden mogen krijgen, beloven wij, dat wij hetzelfde noch openlijk noch heimelijk zullen voorstellen, drijven, prediken of schrijven; maar dat wij hetzelfde tevoren den Kerkeraad, classis en Synode zullen openbaren, om van dezelve geëxamineerd te worden; bereid zijnde het oordeel derzelve altijd gewillig ons te onderwerpen; op straffe dat wij hiertegen doende ipso facto (door het bloote feit) van onze dienst zullen zijn gesuspendeerd. En indien te eeniger tijd de kerkeraad, classis of synode om gewichtige oorzaken van nadenken zouden mogen goedvinden, tot behoud van de eenigheid en zuiverheid in de leer, van ons te eischen, ons nader gevoelen en verklaring, zoo beloven wij ook mits dezen, dat wij daartoe te allen tijde bereid en gewillig zullen zijn op straffe als boven, behoudens het recht van appèl in geval van bezwaar, gedurende welken tijd van appèl wij ons naar de uitspraak en orde der Provinciale Synode zullen reguleeren (opgenomen o.a. In de Postacta enz. van Dr. H.H. Kuyper bl. 186vv.)”, Kievit, *Ontwerp-regeling*, 12. Kievit zal hier hebben verwezen naar: P. Biesterveld en H.H. Kuyper, *Kerkelijk handboekje der Ned.Synoden [1568-1619] c.a.*, Kampen, 1905, 269. Dit boekje is thans overigens te vinden op de website <http://www.kerkrecht.nl/main.asp?pagetype=onderdeel&item=98> (op 26 augustus 2009).

³⁰⁰ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 12.

³⁰¹ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 9.

³⁰² Kievit, *Ontwerp-regeling*, 13.

4.3.1 Inleiding

Kievit verwelkomt het einde van de synodale organisatie, zoals die op dat moment gold, maar zijn conclusie over de ontwerp-regeling is helder en duidelijk: deze kant moet het niet op “Wij zitten diep in het moeras, doch op deze wijze komen wij er niet uit. De eisch der gehoorzaamheid en der onderwerping aan Gods Woord wordt verworpen.”³⁰³ Het gehele project spreekt niet de taal van Schrift en belijdenis: “Dit is niet de weg van de gehoorzaamheid des *geloofs*.”³⁰⁴ In dit kader laat Kievit overigens merken dat hij niet kan begrijpen dat prof. Severijn, een gereformeerde bonder, heeft meegewerkt aan zowel de ontwerp-regeling als de ontwerp-kerkorde.³⁰⁵ Severijn was mederedacteur van het *Gereformeerd Weekblad* geweest. Hij werd op 8 mei 1883 in Utrecht geboren en ging eerst later theologie studeren. Hij was predikant te Wilnis, Leerdam en Dordrecht, totdat hij hoogleraar werd in Utrecht. Hij was de geestelijk vader van het conventsvoorstel, waarop hierboven werd ingegaan. Vanaf 1940 was hij voorzitter van de Gereformeerde Bond. Hij was een leerling van Visscher, ook in diens opvatting over de kerk.³⁰⁶ Toch heeft Severijn plaatsgenomen in de commissie die de kerkorde moest voorbereiden. Toen kreeg hij Kievit tegen zich. Opgemerkt moet echter worden dat Severijn zich later kritisch heeft uitgesproken over de ontwerp-kerkorde die er lag.³⁰⁷

De vraag kan gesteld worden of achter de controverse rondom de deelname van Severijn als Gereformeerde Bonder aan een dergelijke commissie niet een verschil in inzicht schuilgaat, die dieper is. Immers had er ook al een gereformeerde bonder, in de persoon van ds. M. van Grieken, deelgenomen aan het opstellen van het voorstel van Kerkherstel en Kerkopbouw. Was Kievit er meer dan de Gereformeerde Bond van overtuigd dat de nood van de kerk zich niet met ‘meepraten’ laat oplossen? Ik kan dit punt in deze scriptie slechts aanstippen, maar kennelijk had de Gereformeerde Bond minder moeite om andere soorten van belijden, al dan niet tegen haar zin, op zijn minst te tolereren. Anderzijds moet worden gezegd dat Severijn zich over de kerkorde in kritische zin heeft uitgelaten. Ook wijst Kievit erop dat hij teleurgesteld is dat de synode ten onrechte geen rekening had gehouden met de bezwaren die

³⁰³ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 28.

³⁰⁴ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 30.

³⁰⁵ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 31 en I. Kievit, De nieuwe Kerkorde op komst, in: *Gereformeerd Weekblad*, 48e jaargang (1947), 358.

³⁰⁶ Exalto, De visie op de kerk, in: J. van der Graaf, *Beproefde trouw, vijfenzeventig jaar Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk*, Kampen z.j. (1981), 123.

³⁰⁷ Exalto, De visie op de kerk, 127.

zijn ingebracht door een studie-commissie van de Gereformeerde Bond.³⁰⁸ Bezwaren die Kievit met de Gereformeerde Bond deelde. In het *Gereformeerd Weekblad* wordt zelfs opgemerkt dat er ten aanzien van de kerkorde geen verschil was.³⁰⁹ Aan de andere kant merkt hij op dat de Hervormd Gereformeerden wel voor hebben gestemd.

4.3.2 Kievits oordeel over de ontwerp-regeling

Kievit bekritiseert, conform de verwachting gezien zijn hiervoor besproken opvattingen, de wijze van afvaardiging naar de generale synode. Deze afvaardiging zou moeten geschieden door de classis. Maar die vergaderingen zijn niet gebonden aan Schrift en belijdenis: “Er is immers leervrijheid in de Hervormde Kerk, helaas!”³¹⁰ Daar er in de classis altijd gezocht wordt naar een compromis tussen de verschillende richtingen, zal dat bij de afvaardiging naar de generale synode volgens Kievit niet anders gaan. Daarbij zal men niet willen kiezen voor een gereformeerde, die de leertucht voorstaat, maar voor iemand van de grote middenstroming die Kievit Ethisch-Barthiaans noemt.³¹¹ Deze grote middenstroming is volgens Meijering na de Tweede Wereldoorlog ontstaan, toen de ‘Ethische Vereniging’ zich heeft opgeheven en zich aansloten bij de middenstroming van de kerk, die sindsdien derhalve niet alleen uit Barthianen, maar ook uit ethischen bestond.³¹² Kievit wil zeggen dat niemand een persoon zal willen afvaardigen die hem later via de leertucht dwars kan zitten. Een groot gevaar van dit kiezen voor het midden is volgens Kievit echter dat er zal ontstaan “een soort eenheidsrichting van de middengroepen, die wel de modernen zullen ontzien, maar juist het Gereformeerde volk zullen verdrukken.”³¹³ Kievit is dus bang dat de tolerantie van de middengroep zich uiteindelijk niet zal uitstrekken tot diegenen die de gehele kerk terug willen naar de belijdenisgeschriften, zoals die destijds in de Nederlandse Hervormde Kerk golden. Op deze wijze, zo merkt Kievit op, zal het probleem van de verschillende richtingen en de daarmee gepaard gaande richtingenstrijd zelfs niet worden opgelost.³¹⁴ De

³⁰⁸ I. Kievit, *Teleurstellend*, in: *Gereformeerd Weekblad*, 49e jaargang (1948), 303.

³⁰⁹ Zie paragraaf 4.5.

³¹⁰ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 14, vgl. ook I. Kievit, De Kerkorde in eerste lezing aangenomen (1), in: *Gereformeerd Weekblad*, 50e jaargang (1949), 365.

³¹¹ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 14

³¹² E.P. Meijering, *Een eeuw denken over christelijk geloven*, Van Roessingh via Schilder tot Kuitert, Kampen 1999, 64.

³¹³ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 15. Hetgeen hier is gezegd, wordt door Kievit na het aanvaarden van de kerkorde aangehaald in Kievit, De Kerkorde in eerste lezing aangenomen (1), 365. Ook in I. Kievit, De volkskerk-gedachte bij Hoedemaker 3, in: *Gereformeerd Weekblad*, 48e jaargang (1947), 269 (in een artikel over het ook in deze scriptie besproken onderwerp: 'de volkskerk') merkt Kievit op dat de aangenomen werkorde zelf ook weer onder de richtingsverklaring valt.

³¹⁴ Kievit, Wat is confessioneel? (4), 157 en Kievit, De Kerkorde in eerste lezing aangenomen (1), 365.

werkorde gaat wel over alle richtingen heen, maar ondertussen blijven ze wel bestaan.³¹⁵ Kievit wijst erop dat eerst de kwestie van de belijdenis moet worden opgelost.³¹⁶ Maar, zo is Kievit tegengeworpen, in artikel 1 van de Ontwerp-regeling wordt toch gezegd dat de synode gehoorzaam is aan de Heilige Schrift, staat op de bodem van de belijdenis en moet getuigen van het Evangelie van Jezus Christus.³¹⁷ Kievit vraagt zich echter af wat die termen inhouden en wie het controleert:

a. ieder zegt immers dat hij zich aan de Heilige Schrift houdt: “Het is heden mode termen te gebruiken, die rechtzinnig zijn en ze te vullen met een andere inhoud”.³¹⁸ Kievit verwijst hier naar de verschillende achtergronden van de samenstellers van het ontwerp, waaronder ethischen die toch ook artikel 1 hebben opgesteld, terwijl ze niet instemmen met de belijdenis, zoals Kievit die voor ogen staat, de HC, NGB en DL.

b. het woord ‘bodem’ kan op verschillende manieren worden uitgelegd: grondslag, historisch uitgangspunt, eerbiedwaardig geschrift e.d. Om dergelijke formules uitsluitend in gereformeerde zin te interpreteren acht Kievit “zedelijk onverantwoord”.³¹⁹ Het gevaar is dat men door dit zo onduidelijk te laten, de weg baant voor een nieuw belijden.³²⁰ Kievit waarschuwt derhalve principieel voor dit ontwerp. Hij zegt zelfs dat de generale synode zal willen spreken als vertegenwoordiging van de kerk, die zij volgens Kievit principieel niet is: wel van de kerk als genootschap maar niet als belijdende kerk.³²¹ Dit is verregaande kritiek, zeker als daarbij in aanmerking genomen wordt wat Kievit heeft gezegd omtrent de eenheid van de kerk: zij is een geloofsgemeenschap en geen genootschap.³²² Dat Kievit hier de kerk

³¹⁵ I. Kievit, De volkskerk-gedachte bij Hoedemaker 4, in: *Gereformeerd Weekblad*, 48e jaargang (1947), 276. Kievit merkt hierover ondanks dat er sprake is van zware schuld nog op: “toch is daar nog de traditionele band aan Schrift en belijdenis, die allerminst waardeloos is, en ook is er, door Gods genade, nog de levende band aan de belijdenis. Daarom behoort, wat zich één weet in belijdenis, zich ook als een eenheid te openbaren. Daarom behoorden reeds lang onze kerkeraden, evangelisatiebesturen, hoofdbesturen van onze bonden, enz. hun bezwaren te hebben ingebracht bij de Synode. En dat niet om als kerk in de kerk op te treden, doch om onze stem te doen hooren, niet alleen in de classicale vergaderingen, maar ook gezamenlijk, waardig en beslist. Reeds bijna twee jaar hebben wij hierop aangedrongen, en... er wordt aan gewerkt, maar... de wet der inertie werkt blijkbaar ook in het kerkelijk leven, in den Geref. Bond in het bijzonder. Hierin behoort verandering te komen.”

³¹⁶ I. Kievit, De Kerkorde in eerste lezing aangenomen (1), 365.

³¹⁷ Artikel 1 luidt: “ (...) Deze synode heeft, in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift en staande op de bodem der belijdenisgeschriften, inzonderheid tot taak de Kerkorde voor te bereiden en vast te stellen; te getuigen, met de Kerk in al haar geledingen, van het Evangelie van Jezus Christus tegenover overheid en volk; leiding en vorm te geven aan den arbeid, waartoe de kerk wordt geroepen op alle terreinen des levens; gehoor te geven aan de roeping der Kerk inzake de eenheid der Christenheid” in: Kievit, *Ontwerp-regeling*, 15 vgl. ook Rakser, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 297.

³¹⁸ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 16.

³¹⁹ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 17 vgl. hieromtrent ook I. Kievit, De Kerkorde in eerste lezing aangenomen (2), in: *Gereformeerd Weekblad*, 50e jaargang (1949), 372.

³²⁰ Kievit, De Kerkorde in eerste lezing aangenomen (2), in: *Gereformeerd Weekblad*, 372.

³²¹ *Ontwerp-regeling*, 17, vgl. ook 24, 25, alsmede omtrent het genootschappelijk karakter: GW 1949, 132.

³²² Zie paragraaf 4.1.2 onder “*Het kerkverband*”.

een genootschap noemt, impliceert dus het ontbreken van een geloofsgemeenschap.

Kievit wijst er verder op dat indien de formulering niet duidelijker wordt we beginnen “in het moeras waar we nooit meer uitkomen zonder grote ongelukken”.³²³ De bodem van de belijdenis houdt niet meer in dan dat men toch wel op de belijdenis betrokken is, in het ontwikkelingsproces der waarheid, die wij nooit hebben, maar waarnaar we toch moeten streven en die in een bepaalde tijd op een bepaalde wijze wordt beleden.³²⁴

Dat standpunt heeft tot gevolg dat de belijdenis geen gezaghebbende regel kan zijn, in verbinding met Gods Woord en dat er van leertucht ook geen sprake kan zijn.³²⁵

c. niemand maakt duidelijk wat met het evangelie van Jezus Christus in artikel 1 wordt bedoeld. De kerk zal op de vraag: waar is uw belijdenis, volgens Kievit geen antwoord hebben, zoals Guido de Brès dat had met zijn Nederlandse Geloofsbelijdenis. Zij staat slechts op de bodem van de belijdenis, zonder deze te aanvaarden.³²⁶

d. artikel 1 zegt ook dat de kerk geroepen is op alle terreinen van het leven leiding te geven. Kievit vreest dat de synode daarmee alles wil gaan beheersen. De synode bemoeit zich met veel te veel zaken, zelfs met het beheer.³²⁷

e. ook stelt Kievit zich de vraag wat er bij de generale synode zal ontbreken: “Wat b.v. de Nationale Synode van Middelburg uitsprak en deed (1581), waar de geschriften van Caspar Coolhaes werden veroordeeld als een ergernis en lastering der Kerke Gods”.³²⁸ Deze leertucht is wel nodig. Daarnaast is zij echter van groot belang omdat zij de inhoud van de tucht bepaalt.³²⁹

Kievit heeft in zijn brochure *Ontwerp-regeling* ook gereageerd op de toelichting die bij de ontwerp-regeling voor een synode was gevoegd. Ook daarover is hij negatief: “Het is een accommodatie-poging, die natuurlijk moest mislukken en waarbij de Gereformeerde de meeste

³²³ Kievit, *De nieuwe Kerkorde op komst*, 358. Zie ook: I. Kievit, *De Generale Synode III*, 70.

³²⁴ Kievit, *Wat is confessioneel?* (3), 150. Kievit verwijst in dat verband ook naar hetgeen Barth zegt over Schrift en belijdenis: *Kirchliche Dogmatik I*, 2.

³²⁵ Kievit, *Wat is confessioneel?* (4), 156.

³²⁶ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 18 vgl. ook 23.

³²⁷ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 19. Kievit leidt dit af uit het feit dat de generale synode ook kerkvoogdijleden moet raadplegen. Dit is een totalitair streven. Vgl. ook Kievit, *De Kerkorde in eerste lezing aangenomen* (2), in: *Gereformeerd Weekblad*, 50e jaargang (1949), 373.

³²⁸ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 19.

³²⁹ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 20.

veren heeft gelaten”³³⁰ en “Een steeds doorlopende fout in deze nota is deze, dat er geen separatie wordt gemaakt. Allen die in de kerk zijn, zijn de kerk van wat voor richting ook.”³³¹ Het wezen van de kerk wordt gedefinieerd als horen en doen. Dit ten onrechte: het wezen van de kerk ligt volgens Kievit in het “lichaam van Christus zijn door de wederbaring des Geestes, en dat geldt volstrekt niet -dit voegen wij er aan toe- voor allen die hooren en doen”.³³² Hier zien we een diepere theologische notie terugkomen die ook naar voren kwam in de bespreking van Kievits artikelen omtrent het kerkverband.³³³ De kerk is van Christus en niet van de richtingen, de synode e.d. Treffend is het dat Kievit op deze manier eigenlijk zegt dat men de kerk probeert af te nemen van Christus en om te vormen naar eigen (menselijk) inzicht. Als verder in de nota wordt gezegd dat er eenheid moet zijn en geen partijen, dan is Kievit het daarmee eens, maar, zo merkt hij op, er zijn ook geen partijen als de belijdenis werkelijk een belijdenis is. Dan immers zullen zij die afwijken van de belijdenis onder de leertucht worden geplaatst.³³⁴ Eerst dan kan er werkelijk gesproken worden van eenheid.

4.4 Ontwerp-kerkorde en aanvaarding

Kort nadat het ontwerp van een nieuwe kerkorde door de commissie die door de synode eind 1945 was ingesteld werd op 24 november 1947 een ontwerp-kerkorde aan de synode aangeboden.³³⁵ Al op 6 december 1947 schrijft Kievit daarover in het *Gereformeerd Weekblad*. Hij gaat daarbij vooral in op de procedure en op de noodzaak van doordinking en voorlichting. Ook meldt hij dat in het *Gereformeerd Weekblad* voorlichting zal worden gegeven, indien mogelijk door middel van een samenvatting van het ontwerp.³³⁶ Wel gaat Kievit in dit artikel al kort in op artikel X van het ontwerp voor de kerkorde. Die luidt als volgt:

“ Van het belijden der Kerk

In dankbare gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift als bron van prediking en als regel des

³³⁰ *Ontwerp-regeling*, 21. Min of meer ironisch merkt hij op dat deze nota een dankbaar object zou zijn voor 'bronnen-splitsing', met daarin uiteraard een sneer naar de Schrift-kritische wetenschap met hun vele bronnen van bijvoorbeeld de Pentateuch.

³³¹ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 21 en 23.

³³² *Ontwerp-regeling*, 21

³³³ Zie par. 4.1.

³³⁴ Kievit, *Ontwerp-regeling*, 22.

³³⁵ Rakser, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 298 en 299. In de commissie had onder andere prof. Severijn zitting.

³³⁶ I. Kievit, Ontwerp voor een Kerkorde der Nederlandsche Hervormde Kerk, in: *Gereformeerd Weekblad*, 48e jaargang (1949), pag. 389, 390.

geloofs doet de geheele Kerk, ook haar ambtelijke vergaderingen, in gemeenschap met de belijdenis der Vaderen en in het besef van haar verantwoordelijkheid voor het heden, belijdenis van de openbaring van de Drieënige God. De belijdenis der Vaderen is vervat, zoowel in het apostolicum, de geloofsbelijdenis van Nicea en de geloofsbelijdenis van Athanasius -geestelijk eigendom van de algemeene Christelijke Kerk- als in den Heidelbergschen Catechismus en de Nederlandsche Geloofsbelijdenis met de Dordtse leerregels – door de Reformatie geschonken aan de Kerk in de Nederlanden.

In haar verantwoordelijkheid voor het heden en levende in de uit de Schrift geputte belijdenis belijdt de Kerk in haar: prediking, getuigenissen, herderlijke brieven, kerkliederen, gebeden, formulieren, leerboeken en belijdenisgeschriften telkens opnieuw den Christus als Hoofd der Kerk en als Heer der wereld.

De ambten, vergaderingen, organen en bedieningen zijn gehouden in al hun spreken en handelen zich te bewegen in dezen weg van het belijden van de Kerk.

Te dien einde heeft de Kerk, terwille van de vervulling van de opdracht van haar ambtsdragers en gemeenteleden de roeping naar den regel van het Woord Gods opzicht te oefenen over de verkondiging, de catechese en de opleiding en vorming van de Dienaren des Woords.

De Kerk weert wat haar belijden weerspreekt.

Bezwaren inzake dat belijden kunnen door lidmaten -onder beroep op het Woord Gods- worden voorgelegd aan het oordeel der Kerk, die zich daarover uitspreekt.”³³⁷

De vraag voor Kievit is of dit voldoende is. Deze vraag is voor hem zelfs de kern van alle vragen rondom de nieuwe kerkorde. Te meer ook omdat de proponentformule en de artikelen omtrent de tucht op dit artikel zijn afgestemd. Kievit veronderstelt als bekend dat onder het Algemeen Reglement de belijdenis niet kon functioneren. Hij vraagt zich af of artikel 10 nu het hart is van de kerk der belijdenis.³³⁸ Kievit wil dus weten of er sprake is van een functioneren van de belijdenis, zoals door hem meerdere malen is aangegeven. Het antwoord is negatief. Kievit wijst erop dat er met moeite tot dit artikel is gekomen, zo maakt hij uit de inleiding op het ontwerp op. Het heeft er om gespannen. Kievit vindt dat dit niet nodig was geweest, indien men zich maar aan Schrift en belijdenis had gehouden, maar de richtingenstrijd heeft ook haar sporen getrokken in de commissie.³³⁹

³³⁷ Geciteerd in: Kievit, Ontwerp voor een kerkorde, 390.

³³⁸ Kievit, Ontwerp voor een kerkorde, 390.

³³⁹ Kievit, Ontwerp voor een kerkorde, 390. Treffend is de wens waarmee Kievit dit artikel afsluit: “*De Heere ontferme zich over ons en onze Kerk, die ons zeer lief is. Hij begiftige ons met wijsheid en getrouwmakende genade.*”

Ongeveer een half jaar later³⁴⁰ gaat Kievit in op de kerkvoogden en de nieuwe kerkorde.³⁴¹ Er was al eerder een artikel in het *Gereformeerd Weekblad* verschenen over de Ouderlingkerkvoogd van de hand van ds. H. Goedhart, waarbij Kievit in een onderschrift opmerkt dat het bezwaar is het totalitaire karakter van de voorgestelde regeling.³⁴² Hij geeft duidelijk aan dat hij de verhouding tussen de plaatselijke en de landelijke kerk niet juist vindt, omdat deze niet presbyteriaal is. Dit bleek ook al uit de bespreking van Kievits oordeel over de ontwerp-regeling. Probleem is dat de landelijke kerk verder gaat dan toezicht: de synode wil heersen over de financiën van de gemeenten.³⁴³

Opvallend in dit verband is dat Kievit het weigeren geld te geven ten bate van de generale synode goedkeurt. Die gelden worden gebruikt om de kerk af te breken en daarom heeft een weigering een “zeer principieel motief en belang.”³⁴⁴ Ruim een jaar later voegt hij de daad bij het woord als hij oproept om niet mee te doen aan een collecte op de oudejaarsavond, omdat de synode en het moderamen niet gehoorzaam zijn aan de Heilige Schrift en niet staan op de bodem van de belijdenis. Zij blijft daar mee in gebreke en de fundamenten moeten niet ook financieel worden ondergraven.³⁴⁵

4.4.2 Aanvaarding van de kerkorde

Kievit spreekt in het *Gereformeerd Weekblad* van 21 augustus 1948 zijn teleurstelling uit over het feit dat de kerkorde in eerste lezing is aanvaard.³⁴⁶ De bezwaren zijn vrijwel gelijkloidend aan die ten opzichte van de werkorde.³⁴⁷ In het navolgende zal ik nog kort aanstippen wat Kievit over de aanvaarding verder nog heeft geschreven.

Hoewel de werkorde, zoals hiervoor naar voren kwam, spreekt van ‘gehoorzaamheid aan de

³⁴⁰ Kort daarvoor was ds. J. van de Haar al ingegaan op het nieuwe belijden binnen de Nederlandse Hervormde Kerk en ds. H.G. Abma op een orde ter beoordeling van de kerkorde e.d. maar, hoewel valt aan te nemen dat Kievit als redacteur wel achter de inhoud stond, ik wil mij in deze scriptie alleen richten op Kievit zelf.

³⁴¹ I. Kievit, De Kerkvoogden en de nieuwe Kerkorde, in: *Gereformeerd Weekblad*, 49e jaargang (1948), 212 - 214.

³⁴² I. Kievit, De Ouderling-Kerkvoogd en de zelfstandigheid der gemeenten, geregeld in het Ontwerp voor een Kerkorde, in: *Gereformeerd Weekblad*, 49e jaargang (1948), 173-175, vgl. ook Kievit, De Kerkorde in eerste lezing aangenomen (2), 373.

³⁴³ Kievit, De Kerkorde in eerste lezing aangenomen (2), 373.

³⁴⁴ Kievit, De Kerkvoogden en de nieuwe Kerkorde, 214.

³⁴⁵ I. Kievit, Wij doen niet mee, in: *Gereformeerd Weekblad*, 50e jaargang, (1949), 414.

³⁴⁶ I. Kievit, Teleurstellend, in: *Gereformeerd Weekblad*, 49e jaargang, (1948), 302.

³⁴⁷ Zie ook de daarbij genoemde literatuurverwijzingen, waar ook wordt verwezen naar artikelen die na de aanvaarding van de kerkorde zijn geschreven.

Heilige Schrift' en 'op de bodem van de belijdenis' blijkt hier volgens Kievit niets van. Het woord gehoorzaamheid blijkt niet veel in te houden, zoals al was verwacht.³⁴⁸ Ook vindt hij teleurstellend dat ook de Hervormd Gereformeerden (waar hij overigens voor zet: "laat ik nu maar zeggen"), hebben ingestemd met de kerkorde.³⁴⁹ Te meer daar de gegeven toelichtingen van de kant van de synode naar zijn inzicht geen enkel gezag voor de interpretatie van de kerkorde voor de toekomst hebben.³⁵⁰ Dit is in het algemeen een gevolg van onduidelijke formuleringen. Een formulering die niet voor tweeërlei uitleg vatbaar is, behoeft niet meer geïnterpreteerd te worden door de synode, maar een meer vage formulering leidt tot uitlegproblemen waarbij de uitleg per min of meer toevallige meerderheden bepaald kan worden. Als er een andere interpretatie van een vage term uit de kerkorde kan worden gegeven, dan kan op die manier eenvoudig een andere inhoud van de kerkorde ontstaan, zonder dat er een formele wijziging van de kerkorde nodig is. Ook is de procedure die normaliter voor een wijziging geldt in dat geval eenvoudig te omzeilen. Maar in de kerkorde is de belijdenisvraag onvoldoende concreet geregeld. De vraag van Schrift en belijdenis blijft volgens Kievit onopgelost.

Verder verschijnt in het *Gereformeerd Weekblad* de eindredactie van de kerkorde, zonder enig commentaar.³⁵¹ In 1949 merkt Kievit op over de nieuwe kerkorde dat indien het ontwerp op de voorliggende wijze wordt aangenomen men ver van huis is: "Wel worden de ambtsdragers dan gebonden aan de weg van het belijden der kerk maar niet aan de belijdenis, terwijl ook het gezag der Schrift, zooals de belijdenis deze stelt, niet wordt aanvaard."³⁵²

Uiteindelijk worden ook de ordinanties in eerste instantie aanvaard, waaraan Kievit een serie van drie artikelen in het *Gereformeerd Weekblad* heeft gewijd.³⁵³ Daarin verwijst hij uitgebreid naar zijn brochures over de ontwerp-regeling en de belijdenis. Dit is in het voorgaande meegenomen, waarnaar hier wordt verwezen. Wel merkt Kievit op dat zijn verwachtingen uit zijn brochure *Ontwerp-regeling* zijn uitgekomen, "helaas".³⁵⁴ Volgens Kievit heeft ds. De Lange zijn tegenstem terecht gemotiveerd door te zeggen dat artikel 10

³⁴⁸ Kievit, Wat is confessioneel (4), 155.

³⁴⁹ Kievit, Teleurstellend, 302.

³⁵⁰ Kievit, Teleurstellend, 303.

³⁵¹ In: *Gereformeerd Weekblad*, 49e jaargang (1948), 310 – 311, 319 en 327-328.

³⁵² I. Kievit, Wat is confessioneel? (1), 132.

³⁵³ Kievit, De Kerkorde in eerste lezing aangenomen (1), 364-365, (2) 372-374 en (3) 381-382.

³⁵⁴ Kievit, De Kerkorde in eerste lezing aangenomen (2), 373.

van de kerkorde geen garantie biedt dat de weg van het belijden niet tegen de belijdenis zal ingaan, maar het gaat volgens Kievit nog verder: artikel 10 “gaat nu al tegen de belijdenis in, omdat de weg van het belijden niet door de belijdenis wordt bepaald.”³⁵⁵ De weg van het belijden wordt “een heerschen van de minderheid in totalitair zin.”³⁵⁶ Kievit merkt op dat het merkwaardig is dat alle richtingen gelijkgeschakeld worden, de verschillen geminimaliseerd en dat er zo een grondslag wordt gecreëerd. Zo probeert men samen weer gezond te worden.³⁵⁷ Kievits mening is echter in het voorgaande duidelijk geworden. Om in de spreekwijze te blijven: men gebruikt de verkeerde arts, of beter, men wendt zich tot de verkeerde arts. De kerk is van Christus, daarop heeft Kievit gewezen. Het lijkt er mijns inziens op dat dit Kievits motivatie geweest is voor het schrijven van vele artikelen en een tweetal brochures, waarin hij duidelijk heeft gemaakt dat de ingeslagen weg niet heilzaam is, maar tot afbraak van de kerk zal leiden.

4.5 Evaluerende opmerkingen

De kerkorde is één van de grootste kerkelijke strijdpunten geweest in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Vooral van hervormd-gereformeerde zijde werd er fel geprotesteerd tegen de inhoud van de voorstellen en de uiteindelijk vastgestelde kerkorde. Het heeft zelfs gezorgd voor een toenadering tussen de kring rond Kievit en de GB, zodat de “Persschouwer” in het *Gereformeerd Weekblad* van 4 december 1948 kon schrijven dat er ten aanzien van het ontwerp voor een nieuwe kerkorde geen verschil van mening was tussen de GB en de contio³⁵⁸ van Kievit. Nadat prof. Severijn zijn grote reserves ten aanzien van de ontwerpkerkorde kenbaar had, maakt de “Persschouwer” hiervan met verheuging melding.³⁵⁹

We hebben gezien dat Kievit zijn bezwaren tegen de werkorde en de ontwerpkerkorde verschillende malen kenbaar heeft gemaakt in het *Gereformeerd Weekblad* alsmede in brochures van zijn hand. Het voor ons onderwerp interessante is dat hij daarbij ook in het algemeen zijn visie over kerkverband, kerkorde en belijdenis weergeeft. Het kwam hierboven al naar voren dat Kievit hierbij de nadruk legt op de plaatselijke kerken, maar het daarbij niet

³⁵⁵ Kievit, *De Kerkorde in eerste lezing aangenomen* (2), 373.

³⁵⁶ Kievit, *De Kerkorde in eerste lezing aangenomen* (2), 374.

³⁵⁷ Kievit, *De Kerkorde in eerste lezing aangenomen* (3), 381.

³⁵⁸ Een kring rond Kievit van verschillende predikanten die met enige regelmaat bijeenkwam.

³⁵⁹ in: *Gereformeerd Weekblad*, 19e jaargang, (1948), 423 en 424.

laat. Ook is duidelijk geworden dat Kievit vindt dat het vraagstuk van de belijdenis voorop moet staan. Dit is tot nu toe wel een grote constante in het denken van Kievit over de ecclesiologie. De werkorde en de ontwerp-kerkorde zijn niet gestoeld op een presbyteriaal stelsel en dat is één van de redenen waarom Kievit tegen deze voorstellen zulke grote bezwaren heeft. Duidelijk is dat Kievit een presbyteriaal stelsel wil in het kerkverband, althans volgens zijn eigen woorden. Want de vraag is of Kievit niet neigt naar het congregationalisme of het independentisme. De vraag is in het voorgaande al opgeworpen en vraagt hier om een beantwoording.

In de vormen van kerkregering, die gewoonlijk congregationalisme of independentisme worden genoemd, kan de gemeente zich onafhankelijk opstellen ten opzichte van het kerkverband.³⁶⁰ Dan kunnen gemeenten het gezag van classicale en synodale vergaderingen verwerpen.³⁶¹ Dr. P. van den Heuvel onderscheidt nog tussen deze twee vormen als hij opmerkt dat ook het congregationalisme de gedachte van het independentisme afwijst, omdat een gemeente niet op zichzelf staat.³⁶² Dit laatste geldt mijns inziens in het congregationalisme niet, een gemeente is toch verbonden in een kerkverband, terwijl de meeste aanhangers van het independentisme dit wel zullen beamen. Vandaar ook dat deze twee ook wel samen genomen worden. Hoewel hier wel wat meer over te zeggen valt, zal ik in het navolgende deze twee samen nemen.

De verhouding tussen de gemeenten en het kerkverband is al in het begin van de reformatie in de Nederlanden een punt geweest. Reeds de synode van Emden in 1571 had als eerste artikel in de kerkorde dat geen kerk of dienaar over andere kerken of dienaren zal heersen.³⁶³ Dit concilie heeft aangegeven dat het te doen was om de eenheid in belijden, maar anderzijds was er geen sprake van heerschappij over elkaar.³⁶⁴ Anderzijds was het ook niet mogelijk voor gemeenten om de kerkorde eenzijdig te wijzigen, daartoe moest een synode besluiten.³⁶⁵ Ook de DKO had een artikel waarin werd bepaald dat er geen sprake is van heerschappij over

³⁶⁰ J. van Genderen en W.H. Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, Kampen, 1992, pag. 673.

³⁶¹ Vgl. J.J.H. Post, *Een sikkel in een vreemde oogst, De juridische verhouding tussen hervormde gemeenten en de Nederlandse Hervormde Kerk in het bijzonder bij kerkfusie*, Heerenveen, 2003, 25 en K. de Gier, *De Dordtse Kerkorde*, Een praktische verklaring, Houten, 1989, 414

³⁶² P. van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde, een praktische toelichting*, Zoetermeer, 2001, 61 (noot 3).

³⁶³ Post, *Een sikkel*, 29 en De Gier, *De Dordtse Kerkorde*, 413.

³⁶⁴ Zie hiervoor 4.1.2 en De Gier, *De Dordtse Kerkorde*, 413.

³⁶⁵ Post, *Een sikkel*, 29.

elkaar, maar dan vrijwel aan het einde van de kerkorde, artikel 84. Toch kan volgens De Gier aan artikel 84 geen pleidooi voor het independentisme worden ontleend. De band met andere gemeenten is geen vrijblijvende zaak.³⁶⁶ Ook de DKO is een presbyteriale kerkorde, zo meent Post.³⁶⁷ Dit is de reformatorische/gereformeerde lijn, die ook in de NGB naar voren komt. In artikel 28 wordt immers beleden dat een ieder schuldig is zich bij de ware kerk te voegen, onderhoudende de eenheid van de kerk. Dit vraagt uiteraard een kerkorde en regels waaraan men zich moet houden. Aan de andere kant bevat de DKO in artikel 30 een bepaling dat men in meerdere vergaderingen (classes, synode) niet zal behandelen dan hetgeen in de mindere (de kerkenraad, de classis) niet afgehandeld kon worden, dan wel datgene dat tot de kerken van de meerdere vergadering in het algemeen behoort. In het tegenwoordige staatsrecht noemt men dat decentralisatie. De Gier wijst erop dat dit artikel met zich meebrengt dat de gemeenten door hun afvaardiging hun eigen macht op een meerdere vergadering brengen: de aard van het gezag is hetzelfde, maar de graad, vanwege het bijeenkomen van meerdere kerkenraden is op een meerdere vergadering groter.³⁶⁸ Kievit spreekt in dezelfde strekking, zoals wij hiervoor hebben gezien.

Dit volgt ook uit artikel 36 DKO. De classis is alleen bevoegd als de kerkenraad verzoekt een uitspraak te doen, dan wel een lid, die het niet eens is met de uitspraak van de kerkenraad de classis benadert.³⁶⁹ Ook dit heeft Kievit benadrukt, zodat Kievit hier in één lijn met de DKO is.

Van den Heuvel beschrijft een niet congregationalistische kerkorde als volgt: “het is niet de gemeentevergadering die het laatste woord heeft, terwijl de kerkenraad bindende besluiten niet naast zich kan neerleggen.”³⁷⁰

De vraag of Kievit met zijn opmerkingen over het kerkverband, de belijdenis en de kerkorde het gereformeerde, presbyteriale spoor verlaat, moet mijns inziens negatief beantwoord worden, ook al hecht hij veel waarde aan de zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente. Allereerst moet worden opgemerkt dat Kievit zelf uitdrukkelijk het independentisme verwerpt:³⁷¹ “De kerk is geen vrijbuitersvereniging”³⁷², zo merkt hij kernachtig op. “Zij (de

³⁶⁶ De Gier, *De Dordtse Kerkorde*, 414.

³⁶⁷ Post, *Een sikkkel*, 49.

³⁶⁸ De Gier, *De Dordtse Kerkorde*, 168.

³⁶⁹ De Gier, *De Dordtse Kerkorde*, 170.

³⁷⁰ Van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde*, 50.

³⁷¹ Zie: Kievit, *De Generale Synode VII*, 21.

³⁷² I. Kievit, *De Generale Synode VIII*, 29.

independentisten AK) zien voorbij, dat de kerk op aarde zonder organisatie hare roeping niet kan volbrengen en dat het beginsel van het gezag der meerdere vergaderingen in de Schrift is gegrond (...) Deze subordiatie is geen hiërarchie, maar een buigen onder het juk van Christus; een betrachten van de eenheid van het lichaam van Christus en het zoeken van de handhaving van het Koningschap van Christus.”³⁷³ Daarmee is Kievit op de juiste toonhoogte gekomen: het gaat in de kerk en in haar organisatie om Christus alleen. Maar dat Kievit het zelf verwerpt is geen reden om te zeggen dat er dus geen congregationalistische trekken in Kievits ecclesiologie zitten. Exalto is van mening dat Kievit geen independent wil zijn en dat dit zal moeten worden gehonoreerd, maar dat er zeker wel een independentistische trek te vinden is in zijn brochure over de predikantstraktementen.³⁷⁴ Hij vraagt zich af of Kievit de zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente niet teveel als autonomie heeft opgevat.³⁷⁵ Exalto merkt dit op omdat Kievit over de plaatselijke gemeenten als kerken spreekt. Zoals hiervoor naar voren kwam, heeft hij dit standpunt gehandhaafd als hij over de kerkorde spreekt. Hij spreekt verder volgens Exalto ook over een confederatief verband.³⁷⁶ Dit laatste kwam in de door ons besproken artikelen niet naar voren. Is er desalniettemin toch sprake van een congregationalistische trek? Dat vraag ik mij af. Hoewel Kievit enerzijds bijvoorbeeld gezegd heeft dat de tucht behoort tot een gemeentelijke aangelegenheid, maakt hij anderzijds duidelijk dat er ook voor de meerdere vergaderingen een rol is weggelegd als het gaat om de tucht. Ook spreekt Kievit over toezicht op de plaatselijke kerk. Dat past niet in een congregationalistische lijn. Dat Kievit tot zijn uitspraken tegen het independentisme komt, is ook een logisch gevolg van zijn standpunt dat een kerkverband is gegrond op de Schrift, waar hij in dit verband ook zelf op wijst. Indien immers een kerkverband en het gezag van de synode volgens de Schrift is, is verachten daarvan het verachten van een inzetting van God zelf. Bovendien kan de synode bindende besluiten nemen, waarbij de beperkingen alleen liggen in het Woord van God en de eerdere synodale besluiten. De algemene lijn van Kievit lijkt mij derhalve een presbyteriale en geen congregationalistische. Te meer daar Kievit zelf zegt in het spoor van de DKO te willen blijven en die, zoals we hebben gezien, ter lezing aanbeveelt, omdat het een goed voorbeeld is van een presbyteriale kerkorde en het dichtst bij de Schrift blijft. Kievit pleit niet uitdrukkelijk voor een terugkeer tot de DKO, maar wel tot een kerkorde die de geest van

³⁷³ Kievit, De Generale Synode, IX., 38

³⁷⁴ Het Reglement op de predikantstraktementen aan de Gereformeerde beginselen getoetst (Voorburg 1922), hiervoor niet besproken, maar wij zouden deze vraag ook op zijn opmerkingen rond de kerkorde kunnen toepassen.

³⁷⁵ In: K. Exalto, De visie op de kerk, in: J. van der Graaf (red.), *Beproefde trouw vijfenzevendig jaar Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk*, Kampen z.j. (1981), 129. Van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde*, 61 (noot 4), verwijst hier ook naar.

³⁷⁶ Exalto, De visie op de kerk, 129.

de DKO ademt. Kievit blijft over het algemeen dan ook in het spoor van de DKO: meerdere malen hebben we geconstateerd dat Kievits lijn conform de DKO is. Toch zegt Kievit wel dat de meerdere vergaderingen niet voor hem kunnen besluiten, omdat als een afgevaardigde niet Schrift en belijdenis tot richtsnoer heeft, hij niet als afgevaardigde kan handelen. Kievit trekt daaruit echter niet direct de gevolgtrekking dat men dan de meerdere vergadering maar ongehoorzaam moet zijn. In mindere zaken roept hij bijvoorbeeld wel op tot het niet meedoen aan een synodale collecte, maar nergens in zijn pennevruchten is te vinden dat men zich om wille van deze kerkorde totaal van de synode moet afwenden dan wel zich moet afscheiden. Wel zegt Kievit dat men zich ook aan onwelgevallige besluiten van de meerdere vergaderingen zal moeten onderwerpen, tenzij deze ingaan tegen Gods Woord. Toch wijst hij een kerkorde af, die door Van den Heuvel, presbyteriaal-synodaal genoemd wordt.³⁷⁷ Wellicht dat Kievit juist in het synodale aspect een te grote inperking zag van het presbyteriale.³⁷⁸

Wat in de loop der jaren overigens wel constant is gebleven, is dat Kievit spreekt over een genootschappelijk karakter van de Hervormde Kerk. Exalto wijst erop dat hij de Hervormde Kerk zo al noemde in zijn brochure over de predikantstractementen. Exalto vindt dat Kievit hierin verder gaat dan Visscher en dat hij zich voorzichtiger had kunnen uitdrukken.³⁷⁹ Dat hij hierin overigens verder is gegaan dan Visscher is mijns inziens onjuist, omdat ook Visscher de kerk een genootschap noemde.³⁸⁰ Ook als Kievit spreekt over de nieuwe kerkorde noemt hij de kerk een genootschap, vanwege de plaats van de belijdenis,³⁸¹ terwijl we dit ook al in hoofdstuk 2 tegenkwamen. Mijns inziens is het de vraag of deze opmerking voldoende is om te zeggen dat er een independentistische trek in het gedachtengoed van Kievit zit. Aan de ene kant is het wel zo dat Kievit met deze term vragen oproept, bijvoorbeeld of dit betekent dat men zich er zonder bezwaar van kan distantiëren of dat dit betekent dat de hervormde kerk als valse kerk moet worden beschouwd. Dit bedoelt Kievit mijns inziens niet, juist ook gezien

³⁷⁷ Van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde*, 51.

³⁷⁸ Ik kan dit vraagstuk helaas slechts kort aanstippen. Het zou een meer uitgebreide studie vragen of Kievit inderdaad (te veel) congregationalistische tendensen heeft en in hoeverre hij heeft verwerkt de visie van gereformeerde zijde van A.F. de Savornin Lohman en F.L. Rutgers, *De rechtsbevoegdheid onzer plaatselijke kerken*, Amsterdam, 1987, 2e druk. In dit verband is het opvallend dat hij bijvoorbeeld Rutgers instemmend citeert (in: Kievit, *Ontwerp-regeling*, 2). Ook is de moeite van het behandelen waard in hoeverre of de Hervormde Kerkorde van 1951 inderdaad afwijkt van het presbyteriale stelsel en in hoeverre er in de loop der jaren mogelijk episcopale trekjes zijn ingeslopen, onder meer met betrekking tot het beheer van de kerkelijke goederen. Een kwestie die thans speelt tussen de PKN en de HHK, waarbij ook nader Post, *Een sikkkel*. en Van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde*. bij kunnen worden betrokken.

³⁷⁹ Exalto, *De visie op de kerk*, 129.

³⁸⁰ Zie paragraaf 2.8.

³⁸¹ Zie paragraaf 4.3.2 onder b.

hetgeen in dit hoofdstuk naar voren kwam. Met Exalto kan mijns inziens wel worden gezegd dat hij zich voorzichtiger of in ieder geval duidelijker had kunnen uitdrukken.

Concluderend kan dus, uitgaande van de definitie van Van den Heuvel, worden gezegd dat Kievit de presbyteriale lijn voorstaat. De zelfstandigheid van de gemeente moet worden geëerbiedigd, maar tegelijkertijd moeten de gemeenten die verbonden zijn door de band van de belijdenis de kerkorde, die immers een regeling van het leven van de gemeenten geeft, ook eerbiedigen. Daarbij is het onderscheid tussen gewichtige en middelmatige zaken een hanteerbaar onderscheid. Mijns inziens kunnen we de visie van Kievit ten tijde van het conventsvoorstel, waarin hij een eigen ‘hoekje’ voor de gereformeerde richting wilde, meer congregationalistisch noemen dan zijn visie zoals hij die rondom het tot stand komen van de kerkorde van 1951 heeft verwoord. Wellicht is hier sprake van een ontwikkeling in de ecclesiologie van Kievit.

Opnieuw is opgevallen dat Kievit de leervrijheid verwerpt, die er is en die blijft bestaan met de voorgestelde artikelen van de kerkorde, zowel in de werkorde als in de ontwerp-kerkorde. Alle formuleringen ten spijt: Kievit toont duidelijk aan dat er geen sprake is van een gereformeerde kerkorde, waarin ook de tucht op de leer een plaats kan vinden. De belijdenis is en blijft een fundamenteel punt voor Kievit ook als het over de meerdere vergaderingen en de kerkorde gaat.

Dit hoofdstuk wil ik besluiten met een citaat van Exalto, waarbij hij ingaat op de opmerking van Kievit dat men niet voor hem over de kerkorde en belijdenis mag beslissen als men zelf de belijdenis niet onderschrijft:

“Wat Kievit in dezen heeft voorzien, al enkele jaren vóór de invoering van de nieuwe kerkorde, is uitgekomen. De jaren na 1951 hebben hem volkomen in het gelijk gesteld. Ondanks alle mooie frasen van ‘Kerkherstel’ is er van een handhaven van de Belijdenis niets terecht gekomen. Het nieuwe belijden heeft de functie van de Belijdenis in de Hervormde Kerk sterk teruggedrongen. Onder de Organisatie van 1816 was er nog meer van dan nu. Kievit zei: Pak eerst het vraagstuk der richtingen aan; maar dat heeft men niet gedaan, men heeft in dwaas idealisme gemeend dat men dat probleem wel kon opschuiven tot na de

invoering van een reorganisatie”.³⁸²

³⁸² Exalto, De visie op de kerk, 131.

Hoofdstuk 5 De volkskerkgedachte bij Kievit

Kievit heeft in het *Gereformeerd Weekblad* meerdere malen aandacht besteed aan de volkskerkgedachte. Hij heeft hierbij eerst de volkskerkgedachte van Hoedemaker besproken in een serie van vier artikelen gepubliceerd in de 48^e jaargang (1947). In diezelfde jaargang heeft Kievit meer in het algemeen de volkskerkgedachte besproken, eveneens in een serie van vier artikelen. In deze paragraaf wil ik nagaan welke aspecten van het kerkzijn Kievit bij deze volkskerkgedachte overweegt en wat hij belangrijk vindt in zijn afweging wel of geen volkskerk te willen.

5.1 De volkskerkgedachte bij Hoedemaker

Hoedemaker was een Hervormd theoloog die leefde vanaf 1839 tot 1910. Hij is jarenlang predikant geweest in de gemeenten Veenendaal, Rotterdam en Amsterdam. Vervolgens werd hij hoogleraar aan de Vrije Universiteit, waarna hij weer predikant is geworden eerst te Nijland en vervolgens te Amsterdam.³⁸³ Hoedemaker had bezwaren tegen de synodale organisatie van de kerk onder het Algemeen Reglement, onder meer omdat zij het presbyteriaal karakter van de kerk verloochende.³⁸⁴ Anderzijds verzette hij zich echter ook tegen dr. Abraham Kuiper (1837 - 1920) en zijn Doleantie. Zo zegt hij dat weliswaar het Algemeen Reglement niet conform de Bijbel was, maar dat men toch heeft nagelaten om haar door een kerkorde te doen vervangen die wel volgens de Schrift was.³⁸⁵ Eén van de dingen die hem tegenover Kuiper stelde, is Kuipers partijschap. Hoedemaker was daar fel op tegen; hij vraagt zich af hoe het kan dat de gereformeerde beginselen, die eenheid moesten brengen, voor verdeeldheid zorg kunnen dragen.³⁸⁶ Ook is hij het oneens met Kuipers visie op de kerk als instituut. Christus is volgens Hoedemaker niet gekomen om een kerk te stichten, maar om het Koninkrijk van God te herstellen en te voltooien.³⁸⁷

Als het gaat over de volkskerk rijst de vraag wat dit begrip precies inhoudt. Kievit wil

³⁸³ Deze biografische informatie is ontleend aan: G.Ph. Scheers, *Philippus Jacobus Hoedemaker*, Leiden 1980 (een herdruk van de uitgave in 1939 in Wageningen).

³⁸⁴ Scheers, *Hoedemaker*, 184 en 197.

³⁸⁵ Scheers, *Hoedemaker*, 209.

³⁸⁶ Scheers, *Hoedemaker*, 198.

³⁸⁷ Scheers, *Hoedemaker*, 255.

daarvoor eerst bij Hoedemaker, de onbegrepen denker, zoals Kievit hem noemt, te rade gaan. Hij was immers bij uitstek de man van de volkskerkgedachte. Hoedemaker schreef een brochure, getiteld: *Heel de kerk en heel het volk*.³⁸⁸ Hoedemaker gaat er volgens Kievit vanuit dat Christus het Hoofd van Zijn gemeente is. Christus bepaalt het wezen van de kerk naar de belijdenis, als de vergadering der ware christgelovigen. De zichtbare kerk treedt bij Hoedemaker zeer duidelijk tevoorschijn door het verbond, zo zegt Kievit en hij citeert Hoedemaker: “Waar bondelingen zijn, daar is de zichtbare Kerk. Zichtbare en onzichtbare Kerk behoren ten nauwste verbonden te worden”³⁸⁹ Kievit wijst erop dat Hoedemaker gezegd heeft dat de plaatselijke kerken niet door eigen keuze bij elkaar zijn gekomen, maar organisch met elkaar verbonden zijn tot één landskerk: de openbaring van het lichaam van Christus voor een bepaald land.³⁹⁰ Het deel is voor Hoedemaker onderworpen aan het geheel; het is door Gods leiding in een kerkverband gebracht

5.1.1 Kerkzijn

Maar wie behoren er dan volgens Hoedemaker tot de kerk? Hoedemaker: “Om tot de zichtbare Kerk te behoren is noodig: eene belijdenis en een leven dat deze belijdenis niet omverwerpt”.³⁹¹ Dit laat onverlet dat er schijngeelovigen kunnen zijn die lid zijn van de kerk maar in een andere betrekking tot Christus en de Zijnen staan en aan de andere kant dat er ware leden kunnen zijn die de zekerheid van het geloof missen. Volgens Hoedemaker ligt dit alles opgesloten in het verbond, waarvan de doop weer een teken is. Kievit wijst erop dat Hoedemaker aangeeft dat er in de Bijbel geen model van kerkinrichting voorkomt. Toch ontleent Hoedemaker de inrichting van de kerk wel degelijk aan de Schrift, terwijl ook de belijdenis daarmee nauw verbonden is: Christus is het Hoofd van de gemeente en Hij heeft de ambten ingesteld.³⁹²

Hoedemaker keert zich tegen Kuyper en zijn visie op de volkskerk en daaruit kunnen wij volgens Kievit de visie van Hoedemaker afleiden. Hij zegt dat een volkskerk niet een kerk is

³⁸⁸ Uitgegeven in april 1887 bij J. Campen te Sneek.

³⁸⁹ I. Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 1, in: *Gereformeerd Weekblad*, 48e jaargang, (1947), 254. Kievit geeft in zijn artikelenserie aan dat hij het boek van Scheers, *Hoedemaker*, maar dan uiteraard in de uitgave van 1939 heeft gebruikt, zodat hij misschien ook dit citaat daaruit zal hebben. Helaas heb ik dit niet kunnen vinden, zodat de bron onbekend is.

³⁹⁰ Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 1, 254. Ook hiervan is de bron onbekend. Over het organische van de kerk wordt ook gesproken in: Scheers, *Hoedemaker*, 227.

³⁹¹ Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 1, 254, met een verwijzing naar Scheers, *Hoedemaker*, 229.

³⁹² Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 1, 254, vgl. Scheers, *Hoedemaker*, 229 v.v.

waartoe alle inwoners van het land door geboorte behoren, zoals Kuyper het wil doen lijken. Het is een kerk waartoe “zoo mogelijk, het geheele volk, in de weg der hiertoe door God verordende middelen, moet worden gebracht... Zoodra men zegt: tot de Kerk behooren de geloovigen en hun zaad heeft men de volkskerk in de kiem”.³⁹³

Hoedemaker tekent ook protest aan tegen de omschrijving van het begrip volkskerk door de synode destijds. Kievit citeert:

“volgens deze omschrijving van de synode houdt de Kerk op Kerk te zijn. Alles gist in den tijd. Alles werkt na in de Kerk: Arminianisme, Pelagianisme, Remonstrantisme, Modernisme, Atheïsme. Een volkskerk, die zóó ruim is, dat ze het geheele volk kan omvatten, is geen Kerk meer. Wat heeft de Synode hier gedaan? Zeer behendig hare Organisatie met de Volkskerk vereenzelvigd...”.³⁹⁴

Kievit vraagt zich dan af of de belijdenis en de Schrift functioneren in de volkskerkgedachte van Hoedemaker; en of er wel ruimte is voor leertucht. Kievit wijst erop dat Hoedemaker zegt dat de kerk een genootschap van elk wat wils is geworden. Daaraan ontkomt men volgens Hoedemaker alleen wanneer men zich groepeert vanuit de belijdenis van de kerk zelf. Terecht, zo merkt Kievit op, want volgens Kievit is de belijdenis niet slechts de bodem waarop we staan, maar zij is de vertolking van ons geloof.³⁹⁵ Kievit acht het zeker juist dat de kerk midden in de samenleving staat, zoals Hoedemaker zegt, maar zij moet wel haar karakter als kerk behouden. Kievit wijst erop dat verbond en verkiezing hier weer aan de orde komen, maar dan zo dat: “de verkiezing en de reinhouding des verbonds niet in het gedrang mogen komen, terwijl de Belijdenis moet worden gehandhaafd”.³⁹⁶

5.1.2 Schrift

Kievit prijst Hoedemaker verder als Schriftgelovige.³⁹⁷ Hoedemaker keerde zich fel tegen Schriftkritiek. Juist ook tegen hen die weliswaar rechtzinnig leken, omdat zij bijvoorbeeld aan de opstanding van de Heere wel vasthielden, maar toch de Schriftkritiek aanvaardden.

³⁹³ Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 1, 254 en Scheers, *Hoedemaker*, 256.

³⁹⁴ Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 1, 254 en Scheers, *Hoedemaker*, 191.

³⁹⁵ Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 1, 255. Voor de opvatting van Hoedemaker zie Scheers, *Hoedemaker*, 140.

³⁹⁶ Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 1, 255.

³⁹⁷ I. Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 2, in: *Gereformeerd Weekblad*, 48e jaargang, (1947), 262.

Hun richting is veel gevaarlijker dan die van de modernen. Kievit merkt op dat het geen wonder is dat deze predikers door de gemeente totaal niet worden verstaan, maar ook niet snel zullen worden ontmaskerd in hun dwalingen omdat zij zware termen gebruiken. Dus, zegt Kievit, Hoedemaker gaf de Schrift als het onfeilbaar Woord van God niet prijs om velen in de kerk te kunnen houden. De Schrift te zien als Gods heilig en onfeilbaar Woord wordt in de belijdenis erkend. De vraag is of de gehele Schrift de enige regel van geloof en wandel zal blijven. Hoedemaker zegt daarbij zelfs dat de Christus van hen die de Schriftkritiek aanvaarden niet zijn Christus is en niet die van de kerk en evenmin die van de Schrift. De Schrift moest dus volgens Hoedemaker de volkskerk als Gods onfeilbaar Woord beheersen. Het gezag van de heilige Schrift, zo zegt Kievit, berust volgens Hoedemaker op het getuigenis van de Heilige Geest.³⁹⁸

Voor de historisch-kritische benadering van de Schrift en de aanvaarding daarvan door de ethische theologen verwijs ik naar paragraaf 3.3.

5.1.3 Belijdenis

Een kerk zonder belijdenis is geen kerk, zegt Hoedemaker, evenals hij zegt dat de kerkorde er is om de belijdenis te handhaven. De Drie Formulieren van Enigheid vormen deze belijdenis. Maar er is volgens Hoedemaker een belijdende kerk nodig met een gereformeerde kerkorde om deze belijdenis te kunnen laten functioneren.³⁹⁹ Kievit noemt deze gedachte van Hoedemaker zeker van belang, omdat zonder een dergelijke kerkorde een gereformeerde belijdenis niet het hart van die kerk is en niet kan functioneren. Hoedemaker zegt volgens Kievit dat de belijdenis niet onafhankelijk gemaakt mag worden van het Woord en van de kerk, waaruit zij werd geboren, waardoor zij gedragen wordt en waarvan zij volstrekt onafscheidelijk is. Kievit merkt daarbij op dat in zijn eigen tijd het loslaten van de belijdenis zelfs door de Generale Synode in praktijk wordt gebracht. Hoedemaker zei al dat de belijdenis rechtens de grondslag is waarop de kerk rust, plaatselijk en landelijk. Maar feitelijk is dit niet het geval, zo zegt Kievit. Zij functioneert niet meer.⁴⁰⁰

Kievit wijst erop dat reformatie van de kerk volgens Hoedemaker hierin bestaat dat de kerk

³⁹⁸ Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 2, 263. Kievit verwijst hiervoor naar Scheers, *Hoedemaker*, 131, 172 v.v. en 179.

³⁹⁹ I. Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 3, in: *Gereformeerd Weekblad*, 48e jaargang, (1947), 267. Kievit verwijst hier naar Scheers, *Hoedemaker*, 205, 226, 281, 222 en 232.

⁴⁰⁰ Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 3, 268. Voor Hoedemaker, zie vorige noot.

door herstel van de presbyteriale kerkorde haar belijdenis kan handhaven. Hierbij behoort volgens Hoedemaker ook het beginsel van volstrekte gelijkheid van alle dienaren van het Woord en de teruggave van de macht om te regeren die zij tezamen met andere opzieners bezitten en hebben uit te oefenen. Probleem daarbij is echter volgens Kievit dat Hoedemaker niet heeft aangegeven hoe dat dan moet, hij geeft alleen de zondige toestand aan. Hoedemaker was volgens Kievit nauw verbonden aan de belijdenis: zijn grondgedachte was om de Bijbelse gegevens te benaderen vanuit de belijdenis.⁴⁰¹

Hoever deze volkskerk zich door verbond en doop uitstrekt, is volgens Kievit niet gemakkelijk te zeggen. Als Hoedemaker heeft aangegeven dat de volkskerk in beginsel door doop en verbond is gegeven, dan kan Kievit tegen deze volkskerkopvatting niet veel inbrengen, mits, zo merkt hij op, de tucht op leer en leven wordt gehandhaafd. Met dit laatste wil Kievit mijns inziens een teloorgang van de kerk tegengaan. Hoedemaker wist volgens Kievit echter goed dat de tucht niet kon worden gehandhaafd onder de synodale organisatie, daarom wilde Hoedemaker volgens hem een reorganisatie, terugkeer tot een presbyteriale kerkorde, herstel van de classicale, provinciale en generale synoden, gebonden aan de belijdenis. Opnieuw zegt Hoedemaker er volgens Kievit niet bij hoe dit dan moet.⁴⁰² Toch verkoos Hoedemaker, naar de mening van Kievit, een onopgelost raadsel, boven een ontijdige oplossing: “Blijven in de Hervormde Kerk als planting Gods achtte hij zijn plicht; strijden voor de waarheid eveneens”⁴⁰³ Met het woord ‘ontijdig’ bekritiseert Kievit in ieder geval de Doleantie. Hoedemaker was volgens Kievit van mening dat alle middelen moesten worden ingezet om de gereformeerde kerk in ons land in haar normale gestalte te herstellen, maar dan alleen met het doel van vrijmaking als collectieve eenheid. Kievit wijst erop dat het merkwaardig is dat Hoedemaker daarbij voor een *modus vivendi* voorstel heeft gepleit, waarbij toch verschillende richtingen samenleven. Kievit werkt dit verder echter niet uit.⁴⁰⁴

Kievit wijst erop dat de Hervormde Kerk voor Hoedemaker, ondanks de organisatie en haar diepe verval toch een kerk van Christus gebleven is. De kerk blijft voor Hoedemaker: “de

⁴⁰¹ Kievit, *De volkskerkgedachte bij Hoedemaker* 3, 268. Kievit verwijst naar Scheers, *Hoedemaker*, 181. Zie voor herstel van de presbyteriale kerkorde ook Scheers, *Hoedemaker*, 223.

⁴⁰² Kievit, *De volkskerkgedachte bij Hoedemaker* 3, 268, zonder bronvermelding voor wat betreft Hoedemaker. Zie echter: Scheers, *Hoedemaker*, 220 vv. en in het bijzonder 223.

⁴⁰³ Kievit, *De volkskerkgedachte bij Hoedemaker* 3, 268.

⁴⁰⁴ Kievit, *De volkskerkgedachte bij Hoedemaker* 3, 268.

openbaring van het lichaam van Christus in en voor dezen lande”.⁴⁰⁵ Kievit zegt daarvan dat het veel aantrekkelijks in zich heeft, maar dat er ook bedenkingen zijn. Deze bedenkingen werkt hij (helaas) niet verder uit, omdat hij, zo zegt hij, de visie van Hoedemaker beschrijft. Wel merkt hij op dat afscheiding hem steeds minder aantrekkelijk voorkomt. Iedereen zoekt een grond van het gescheiden zijn. Als het onverhoopt zou moeten komen tot een scheiding, zou hij niet weten waar hij heen moet: “Hervormd-zijn heeft toch iets eigens, óók al is men geen kerkist.”⁴⁰⁶

Zoals gezegd, spreekt Hoedemaker volgens Kievit niet over het hoe van de reformatie van de kerk. Een kritiek overigens die ook op Kievit van toepassing kan zijn.⁴⁰⁷ Eén ding is volgens Kievit wel duidelijk: de belijdende gemeenten moeten van Hoedemaker de synode kennis geven van het feit dat zij de geldende bestuursinrichting, dat wil zeggen het Algemeen Reglement, willen vervangen door een presbyteriale kerkorde. Verder dacht Hoedemaker aan het herstel van de classicale vergaderingen. Kievit wijst erop dat Hoedemaker meende dat het beginsel wel zou doorwerken, als maar de grondvergaderingen van de kerk zouden worden hersteld, maar dan zonder de partijvorming die destijds bestond. Volgens Kievit merkt Hoedemaker terecht op dat: “Het pêle mêle van richtingen in de classicale vergaderingen niet heeft te beslissen over de rechten der Hervormde Kerk”.⁴⁰⁸ Kievit zegt dat hijzelf met nadruk hierop heeft gewezen, maar dat dit hem niet altijd in dank is afgenomen, ook niet door volgelingen van Hoedemaker. Toch is Kievit uiteindelijk van mening dat er bij Hoedemaker geen duidelijke gedachtenlijn is te vinden. Maar wat hij heeft gezegd over Schrift en belijdenis, is volgens Kievit, het overdenken waard.⁴⁰⁹

Hoedemaker stelt volgens Kievit een grondige theologische bezinning voor op de Gereformeerde beginselen van de kerkorde en het ambt.⁴¹⁰ Daarbij is volgens Hoedemaker slechts herstel van de kerk in haar geheel zegenrijk. Als de lijn tussen kerk en wereld wordt uitgewist, is de reden en het recht van haar bestaan ingeboet.⁴¹¹ Kievit wijst erop dat Hoedemaker hierbij uitgaat van het feit dat de belijdenis bekend is. Kievit citeert

⁴⁰⁵ Kievit, *De volkskerkgedachte bij Hoedemaker* 3, 268. Zonder bronvermelding.

⁴⁰⁶ Kievit, *De volkskerkgedachte bij Hoedemaker* 3, 268 en 269.

⁴⁰⁷ Zie hoofdstuk 2.

⁴⁰⁸ Hoedemaker, *Advies inzake de reorganisatie van het Kerkbestuur*, Amsterdam, 1903, 54, aangehaald in Kievit, *De volkskerkgedachte bij Hoedemaker* 3, 269.

⁴⁰⁹ Kievit, *De volkskerkgedachte bij Hoedemaker* 3, 269.

⁴¹⁰ Kievit, *De volkskerkgedachte bij Hoedemaker* 4, in: *Gereformeerd Weekblad*, 48e jaargang, (1947), 275.

⁴¹¹ Zie Scheers, *Hoedemaker*, 221.

Hoedemaker: “Niemand die het principieel met haar niet eens is, zal die belijdenis dus aanvaarden, dat is zich als dienaar aan de kerk opdringen met het doel om deze belijdenis te bestrijden.” Kievit merkt dan zelf op:

“Maar zóó eenvoudig is het toch zeker niet gesteld als Hoedemaker hier onderstelt. De werkelijkheid leert dat het uittreden uit de Kerk, omdat men haar belijdenis niet deelt, sporadisch is, en men juist zijn afwijkende gevoelens in de Kerk wil propageren en er daarom in blijft. De groote Kerk heeft voor de ketters bijzondere aantrekkingskracht en biedt bijzondere mogelijkheden”.⁴¹²

Hoedemaker noemt volgens Kievit overigens een dergelijke gedrag onzedelijk. Men moet volgens hem zijn probleem met de belijdenis aan zijn mede-opzieners voorleggen en uiteindelijk aan de Synode. Als de synode dat gevoel niet aanvaardt, is duidelijk dat de betreffende persoon in de kerk niet thuishoort. Hoedemaker gaat daarbij uit van de belijdenis, zoals die er was. Hij gaat ervan uit dat deze conform de Schrift is, zolang het tegendeel niet is bewezen. Naar zijn eigen tijd merkt Kievit op dat ontstellend duidelijk is dat de vraag naar een leven overeenkomstig Schrift en belijdenis niet leeft in de Hervormde Kerk. Dit is juist zo nodig om tot een wezenlijke reformatie te komen. Hier is een zware schuld, die moet benauwen en verootmoedigen.⁴¹³

Een werkelijke reformatie van de kerk betekent volgens Hoedemaker dat de de presbyteriale kerkorde wordt hersteld en daarmee de kerk in staat worden gesteld om haar belijdenis te handhaven en zo nodig aan Gods Woord te conformeren. Hierbij behoort volgens Hoedemaker ook het beginsel van volstrekte gelijkheid van alle dienaren des Woords en teruggave van de regerende macht. Daarbij eist hij van de gemeente bekering. Kievit citeert Hoedemaker: “Het gereformeerde beginsel eischt eene Gereformeerde Kerk met een Gereformeerde belijdenis en eene Gereformeerde Kerkregering. Dit was en is ons streven.”⁴¹⁴

Hoedemaker heeft zich tegen afscheiding gekeerd. De verscheurdheid wordt alleen maar groter en ook daar ontbrak de ware boetvaardigheid. Kievit wijst erop dat zijn tijd dat op

⁴¹² Kievit, *De volkskerkgedachte bij Hoedemaker* 4, 276. Het citaat van Hoedemaker komt uit: Scheers, *Hoedemaker*, 221

⁴¹³ Kievit, *De volkskerkgedachte bij Hoedemaker* 4, 276 en voor Hoedemaker: Scheers, *Hoedemaker*, 222.

⁴¹⁴ Kievit, *De volkskerkgedachte bij Hoedemaker* 4, 276 en Scheers, *Hoedemaker*, 220 v.v. en in het bijzonder 223.

ontstellende wijze leert, zonder dat verder te expliciteren.⁴¹⁵

Hoedemaker wees erop dat de afwijking van Gods Woord de oorzaak is van verval. Algemene religiositeit kan men toch moeilijk geloof meer noemen. Het loopt uit op geestelijke ongevoeligheid en onverschilligheid. Kievit is het hiermee eens. Terecht stelt Hoedemaker de eis van bekering voor het geloof in de mogendheid van God om wonderen te doen. Hoedemaker merkte op: En de weg terug is zo eenvoudig! Zo gemakkelijk als het geloof. Maar, zo zei Hoedemaker, niet in oppervlakkige zin: om geloof te werken is God nodig.⁴¹⁶

Zo zien we dat Kievit op verschillende punten raakvlakken heeft met Hoedemaker en zelfs meerdere malen op positieve wijze naar hem verwijst. In het bijzonder als het gaat om de presbyteriale kerk(orde), de gelijkheid van alle ambten, de nood van de kerk, de normerende functie van de belijdenis kan Kievit met Hoedemaker instemmen. Een kritische houding ontbreekt bij Kievit echter niet, speciaal als het gaat om het verlaten van de kerk als de belijdenis niet overeenstemt. Ook vindt Kievit Hoedemaker niet zo systematisch denken en bovendien ontbreekt een manier van reformatie, als het ware een soort program. In een serie volgende artikelen gaat Kievit verder op deze materie in.

5.2 De volkskerkgedachte

5.2.1 Voor en tegen de volkskerk

In hoeverre de gedachten van Hoedemaker zijn te rijmen met het wezen van de kerk is de volgende vraag.⁴¹⁷ Men kan volgens Kievit met de twee beginselen die Hoedemaker noemde instemmen en toch tegen haar uitwerking bedenkingen hebben. Het gaat dan om: (1) tot de kerk behoren de gelovigen en hun zaad en (2) de volkskerk is een kerk, waartoe zo mogelijk het gehele volk in de weg van de hiertoe door God verordende middelen moet worden gebracht. Het gaat echter om de vraag: wie moet de kerk voor gelovigen houden en dus hun zaad als zaad van het verbond erkennen en de doop bedienen. De vraag van de heilighouding van het verbond en de sacramenten is niet zo eenvoudig als het lijken kan, zo zegt Kievit.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 4, 276. Zonder bronvermelding voor Hoedemaker.

⁴¹⁶ Kievit, De volkskerkgedachte bij Hoedemaker 4, 277 met een verwijzing naar Scheers, *Hoedemaker*, 268.

⁴¹⁷ I. Kievit, De volkskerkgedachte 1, *Gereformeerd Weekblad*, 48e jaargang, (1947), 302 – 303.

⁴¹⁸ Kievit, De volkskerkgedachte 1, 302.

De vraag is of het begrip volkskerk inhoudt dat er sprake is van een kerk van de massa. Dit gevaar bestaat immers indien het nageslacht van de gelovigen steeds opnieuw binnen de kerk zijn. De vraag is volgens Kievit: “wordt hier de grens van de reinhouding des verbonds niet overschreden ten behoeve van de gedachte: heel de kerk heel het volk”.⁴¹⁹ In dit verband wijst Kievit erop dat ook in de tijd van de reformatie u en uw zaad wel eens zo werd toegepast dat de doop in alle gevallen werd bediend.

Kievit vraagt zich af of dan toch de inhoud van het begrip volkskerk heeft doorgewerkt, zoals deze gold ten tijde van Constantijn de Grote (keizer van Rome, die leefde vanaf ca. 280 tot 337). Destijds werd de kerk staatskerk, maar verloor tegelijk haar kerkzijn door de massa. Maar, zo merkt Kievit op, de kerk was reeds volkskerk voordat zij staatskerk werd, in deze zin dat een groot deel van het volk tot haar behoorde. Kievit wijst erop dat het christendom een grote macht was geworden. Burgerplichten en zedelijkheid werden meer en meer gewaardeerd, evenals de armenzorg. Christenen werden minder wereldvreemd. Ook de godsdienst stond minder veraf. De symbolische handelingen namen toe. Oude feestdagen werden christelijk ingevuld. Neigingen van het heidendom kregen voldoening in aanbidding van heiligen e.d. De scherpe tegenstelling sleet eraf. Toen de kerk volkskerk werd, was ze volgens Kievit reeds verwaterd en verwereldlijkt.⁴²⁰ Toen de staatskerk kwam was dit enerzijds een bevrijding, maar anderzijds leidde dit er ook toe dat de kerk overheerst werd door de staat. Het kruis werd in plaats van een teken van schande, een teken van eer. Er waren dus behalve zegeningen ook gevaren verbonden aan deze ontwikkeling. Er was een drang om heel het volk op te nemen in de kerk, op te eisen voor Christus, maar “Opeischen voor Christus moet ons niet nopen het wezen der kerk te verkrachten om ze in de kerk te kunnen opnemen”.⁴²¹ De kerk zal nooit toe mogen geven aan de verzoeking om zijn greep op het volk te behouden door haar eigen wezen te vernietigen. Kievit noemt dat gevaar bij de volkskerk steeds acuut.

“als de kerk werelds wordt, dan is de wereld nog niet kerksch. Alleen wanneer de Kerk hare roeping vervult in de bewaring van het haar toebetrouwde pand des Woords en de reine verkondiging daarvan, benevens oefening der tucht op leer en leven, kan zij wezenlijke invloed hebben in en op de wereld, terwijl hare deuren openstaan, zoodat wat haar getuigenis aanvaardt, ook in haar schoot kan worden opgenomen. En wat niet openlijk in conflict komt

⁴¹⁹ Kievit, De volkskerkgedachte 1, 302.

⁴²⁰ Kievit, De volkskerkgedachte 1, 303.

⁴²¹ Kievit, De volkskerkgedachte 1, 303.

met haar belijdenis en orde, kan in haar blijven”.⁴²²

De kerk werd in de tijd van Constatijn weliswaar voller, maar de levenswijze werd volgens Kievit steeds onschriftuurlijker. Christelijke schrijvers klaagden volgens Kievit over de losbandigheid. Een monnik klaagde bijvoorbeeld dat indien er een schouwburgvoorstelling samenviel met een christelijk feest men niet behoefde te vragen waar men heenging. In de christelijk feesten kwamen steeds meer elementen die ook aanvaardbaar waren voor christenen die het heidendom niet (geheel) hadden losgelaten.⁴²³ Kievit maakt erop opmerkzaam dat dit ertoe leidt dat men hier zelf geestelijk gezien schade lijdt, maar bovenal de wereld er niet mee bereikt: “De kerkelijke film kan de bioscoop niet vervangen, noch de volksdans de erotische rhytmiek”.⁴²⁴

Wij moeten volgens Kievit onderscheid maken tussen de volkskerk en de staatskerk, omdat waar de volkskerk staatskerk wordt zij eerder zal verworden, vanwege de invloed van de staat. Deze staatsmacht zal verhinderen dat de kerk haar roeping op het gebied van de tucht op leer en leven volbrengt.⁴²⁵ Hier komt mijns inziens heel duidelijk naar voren wat Kievit zelf ervaart onder het Algemeen Reglement. We hebben onder meer in Hoofdstuk 2, maar ook in het voorgaande in dit hoofdstuk kunnen zien hoe Kievit, maar ook Hoedemaker, het ontbreken van de tucht op leer en leven aanwijst. Zelfs werd gezegd van overheidszijde dat de synode er niet voor was om leergeschillen op te lossen. Dit Algemeen Reglement was een staatsinmenging in de kerk, vastgesteld door de staat.⁴²⁶ Dit is vergelijkbaar met de wijze waarop Kievit de toestand ten tijde van Constantijn de Grote beschrijft. Daarbij verwijst Kievit overigens ook naar de Dordtse kerkorde, die ook deels onder deze invloed staat. Hij noemt dit een nederlaag van die beroemde synode.⁴²⁷ Tot zover de staatskerk.

Met betrekking tot de volkskerk, in onderscheid van de staatskerk, gaat het vooral om de vragen van de massaliteit van de kerk en de invloed op het volksleven. Ook deze beide aspecten moeten echter worden onderscheiden. De kiem van de volkskerk ligt in het

⁴²² Kievit, De volkskerkgedachte 1, 303.

⁴²³ I. Kievit, De volkskerkgedachte 2, in: *Gereformeerd Weekblad*, 48e jaargang (1947), 309.

⁴²⁴ Kievit, De volkskerkgedachte 2, 309.

⁴²⁵ Kievit, De volkskerkgedachte 2, 309

⁴²⁶ Zie Hoofdstuk 2.

⁴²⁷ Kievit, De volkskerkgedachte 2, 309.

Schriftwoord: "u komt de belofte toe en uw zaad".⁴²⁸ Dit heeft Kievit, zoals in het voorgaande naar voren kwam, van Hoedemaker. Het is dan ook niet juist om te zeggen dat het doel van de volkskerk is om zoveel mogelijk invloed uit te oefenen op het volksleven en daardoor de mensen weer naar de kerk te krijgen.

"De werkelijkheid en de theorie leeren, dat het principe des verbonds: u en uwen zaden na u in hunne geslachten, meebrengt een Kerk waarvan het getal der leden aanzienlijk uitgaat boven degenen, die belijden het eigendom van Christus te zijn. Het verbond der genade is immers niet een betrekking van de Heere tot de uitverkorenen, maar sluit een goddelijke werkzaamheid in door den Heiligen Geest in veel breeder kring".⁴²⁹

Dit toenemen zal ook daar zijn waar de tucht wel wordt gehandhaafd. Juist op dit punt wil Kievit nader terugkomen omdat volgens hem de kernvraag van de volkskerk de volgende is:

"wie behooren, krachtens het verbond der genade, tot de kerk, en moeten het teken des verbonds ontvangen? Wie moeten als geloovigen, krachtens het verbond worden aangemerkt, zodat hun zaad mede tot de kerk moet worden gerekend? Hoever strekt het verbond zich uit? Wanneer moet de tucht worden geoefend om het verbond rein te houden?"⁴³⁰

Juist hier zal men volgens Kievit ten volle ernst moeten maken met het begrip tweeërlei kinderen des verbonds, inhoudende dat er in de kerk zowel kinderen van God en ongelovigen zijn, die echter wel beide kinderen van het verbond zijn. Kievit heeft dit onderwerp, zoals eerder genoemd, uitgebreid besproken in het *Gereformeerd Weekblad*. Deze artikelenserie is later ook separaat in boekvorm uitgegeven. Enerzijds is het volgens Kievit zo dat de volkskerk niet mag inhouden een kerk die bijvoorbeeld de tucht nalaat om alles en iedereen maar binnen de deur te houden. Anderzijds wil Kievit ook niet weten van het Labadisme en aanverwante stromingen, waar van een kerk met alleen ware gelovigen wordt geleerd. Nee, het zaad of nageslacht van de gemeente hoort door Gods wil en genade bij de kerk. Maar het ligt voor de hand dat de kerk dan zeer zal uitbreiden en hoe meer geslachten toegevoegd worden, hoe meer gevaren de kerk bedreigen. Daarom blijven voor Kievit wel staan de volgende vragen: "Wanneer moeten zij uitgeworpen worden? Hoe moet gepredikt worden, hoe moeten de kerkleden worden beschouwd en aan- en toegesproken?"⁴³¹ Met andere woorden: waar liggen de grenzen van de volkskerk en het verbond? Afscheiding brengt

⁴²⁸ Kievit, De volkskerkgedachte 2, 309.

⁴²⁹ Kievit, De volkskerkgedachte 2, 309.

⁴³⁰ Kievit, De volkskerkgedachte 2, 309 en 310.

⁴³¹ Kievit, De volkskerkgedachte 2, 310.

daarbij volgens Kievit ook geen oplossing, omdat er weliswaar een zuivering plaatsvindt, maar ook in de nieuwe kerk zijn tweeërlei kinderen van het verbond en gaan de geslachten voort. Laat nog staan, zo merkt hij op, de praktijk van zieltjes-winnen, waarbij de vraag naar zuiverheid achterblijft, en waar Kievit zich scherp tegen afzet: “Men richt een filiaaltje op, een paar mensen spannen zich er voor in als ware het een winkelzaakje en de zaak begint.... Werkelijk, ik gruw dikwijls van al die praktijken en kan er de vreeze Gods niet in ontdekken.”⁴³² Mij is niet geheel duidelijk wat Kievit hiermee bedoelt. Hij gaat in tegen kerkelijke afscheiding en noemt dan de praktijk van zieltjes-winnen, waaraan de diverse kerken niet vreemd zijn. Onduidelijk is of hij hiermee doelt op het stichten van een afgescheiden gemeente en die zo groot mogelijk proberen te maken, of dat hij doelt op evangelisatiewerk.

Nauw verbonden met het volkskerkbegrip is volgens Kievit de Heilige Doop. De algemene gedachte is dat bij een volkskerk een ruime doopraktijk behoort. Zoveel mogelijk kinderen moeten gedoopt worden. Dit is niet de weg, zo zegt Kievit. Niet de volkskerkgedachte maar het verbond van God vormt de grens wie wel en wie niet gedoopt moet worden. Kievit wijst erop dat in ons land die ruime doopraktijk zeer veel schade heeft toegebracht aan het geestelijke en het kerkelijke leven. Hij wil hier echter niet verder op ingaan, omdat hij alleen het vraagstuk van de volkskerk wil belichten.⁴³³

Probleem bij het behandelen van het begrip volkskerk blijkt volgens Kievit te zijn dat men vanwege de verschillende opvattingen daarover zowel voor- als tegenstander tegelijk kan zijn. Hij benadrukt opnieuw dat de zuiverheid van de kerk in ieder geval niet mag worden prijsgegeven.⁴³⁴ Met dit vraagstuk zitten volgens Kievit ook de afgescheiden kerken. Zij moeten zich ook bezinnen op de eisen en grenzen van het verbond: “vragen, die slechts biddend, bij benadering kunnen worden beantwoord.”⁴³⁵ Daarbij werkt niet mee dat het spreken over de tucht in de tijd van Kievit niet gewaardeerd wordt, ook vanwege de revolutionaire instelling van de tijd, waarbij Kievit onder meer verwijst naar de nieuwe kerkorde. Toch moet dit vraagstuk naar de mening van Kievit aan de orde komen.⁴³⁶ Kievit bespreekt vervolgens enkele theologen uit zijn tijd. Hierna zal ik ingaan op wat hij over hun

⁴³² Kievit, De volkskerkgedachte 2, 310.

⁴³³ Kievit, De volkskerkgedachte 2, 310.

⁴³⁴ I. Kievit, De volkskerkgedachte 3, in: *Gereformeerd Weekblad*, 48e jaargang, (1947), 326.

⁴³⁵ Kievit, De volkskerkgedachte 3, 326.

⁴³⁶ Kievit, De volkskerkgedachte 3, 326.

volkskerkgedachte zegt.

5.2.2 De visie van dr. W. Banning

Als eerste noemt hij dr. W. Banning. Banning leefde vanaf 1888 tot 1971. Hij was onder meer predikant en hoogleraar te Leiden. Hij was leider van de religieus – socialisten in Nederland en werd als een van de eerste predikanten lid van de socialistische politieke partij, de S.D.A.P.⁴³⁷ Hij ontkende volgens Kievit de opstanding van Christus, zodat Kievit hem modern noemt in zijn opvattingen.

Banning definieert de volkskerk volgens Kievit als volgt: “een Christusbelijdende volkskerk, die enkel en alleen omdat zij Christus belijdt, zich geroepen weet tot verantwoordelijkheid voor heel het volk en zich op grond van haar opdracht en roeping tot heel het volk mag richten.”⁴³⁸ Zo valt dit geheel samen met de profetisch-apostolische kerk. Hierachter zit volgens Banning dat alle gebieden van het leven worden opgeëist voor de eer van God en het Koningschap van Christus. Kievit is het hier niet mee eens. Hij vraagt zich af waarom dit specifiek geldt voor de Hervormde Kerk. Bovendien is de inhoud van het Christus-belijden volstrekt onduidelijk. Kievit meent wel met zekerheid te kunnen zeggen dat het niet om de Christus der Schriften gaat. Want Banning ontkent bijvoorbeeld de opstanding van Christus. Kievit zegt dan:

“Een kerk, die niet haar eerste taak volbrengt te getuigen van de waarheid, gebonden aan haar belijdenis, en zich met alles bemoeit, zal weldra door niemand meer worden gehoord. Die kant gaat het toch nu al kennelijk op.”⁴³⁹ De politieke/sociale boodschap wordt volgens Kievit in de kerk bediscussieerd en daarbuiten wordt deze niet aanvaard. Dit is dus volgens Kievit niet een juiste opvatting van het begrip volkskerk.

5.2.3 De visie van dr. H. Kraemer

H. Kraemer werd geboren in 1888 en stierf in 1965. Hij heeft zich veel bezig gehouden met zending en is “een van de stuwende krachten geweest voor de vernieuwing van het kerkelijke en apostolaire denken niet alleen in ons land, maar in de gehele

⁴³⁷ Rakser, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 313 en 314.

⁴³⁸ W. Banning, *Volkskerk en politiek*, in: *Wending*, 1e jaargang (1947), 617 - 624. Kievit verwijst naar pagina 623. Het jaar 1947 moet mijns inziens 1946 zijn.

⁴³⁹ Kievit, *De volkskerkgedachte* 3, 326.

wereldzending.”⁴⁴⁰ In 1937 werd hij hoogleraar in Leiden. Evenals Banning, met wie hij nauw verbonden was, had ook een socialistische inslag, zodat hij zich na de oorlog bij de Partij van de Arbeid aansloot.⁴⁴¹

Kraemer heeft er volgens Kievit op gewezen dat mensen een vaag gevoel hebben dat de Nederlandse Hervormde Kerk een volkskerk is, als een soort nawerking van dat wat in de historie werkelijkheid was.⁴⁴² Hieruit verklaart hij ook dat degenen die zuchten onder de tegenstrijdige prediking en kerkrechtelijke ongerechtigheden de separatistische oplossing niet willen noch kunnen aanvaarden.⁴⁴³ Daaruit leidt hij dan weer af dat de Hervormde kerk verplichtingen heeft ten opzichte van heel het volk. Maar vanwege de ontkerkelijking en ook het ontstaan van andere kerken is de Hervormde Kerk volgens Kraemer niet meer in die zin volkskerk, dat zij de grootste massa van het volk onder haar hoede heeft. Kraemer zegt dat de Hervormde Kerk geen volkskerk meer genoemd kan worden: “omdat zij de groote massa van ons volk zou omvatten en de invloedrijkste kerk zoude zijn. Die tijd is voorbij!”⁴⁴⁴ Maar de Hervormde Kerk, zo merkt Kievit op, is volgens Kraemer nog steeds de grootste protestantse kerk en heeft zij een eigen plaats vanwege de historie. Die positie mag een erkenning verlangen.⁴⁴⁵

Kraemer vindt volgens Kievit dat de kerk niet nationaal maar naar haar wezen universeel en oecumenisch is. De volkskerk mag zich niet presenteren als de enige ware kerk, maar moet een program zijn: “als een bijzondere vorm van het bewustzijn dat de Kerk, door God bedoeld als het orgaan der beweging van Zijn in Christus openbaar geworden oordeelende gerechtigheid en verlossende barmhartigheid naar de wereld toe (Joh. 3: 16) er is om het volk en om de wereld in al zijn lagen en nooden. Niet om zichzelf.”⁴⁴⁶ Kievit merkt daarover op dat een kerk kennelijk pas volkskerk kan zijn als zij beweegt naar de wereld toe en er is voor de wereld, terwijl een kerk allereerst moet zijn een “pilaar en vastigheid der waarheid.”⁴⁴⁷ Kraemer zegt volgens Kievit dat de Hervormde Kerk nog moet toegroeien naar een volkskerk zoals hiervoor is beschreven. Daarbij aanvaardt hij volgens Kievit niet de

⁴⁴⁰ Rakser, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 326.

⁴⁴¹ Rakser, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 327.

⁴⁴² Kievit, *De volkskerkgedachte*, 3, 326 met een verwijzing naar H. Kraemer, *De Roeping der Kerk*, 's Gravenhage, 1945, 123.

⁴⁴³ Met een verwijzing naar Kraemer, *De Roeping der Kerk*, 124.

⁴⁴⁴ Kievit verwijst naar Kraemer, *De Roeping der Kerk*, 128.

⁴⁴⁵ Kievit, *De volkskerkgedachte* 3, 127. Hij verwijst naar Kraemer, *De Roeping der kerk*, 129.

⁴⁴⁶ I. Kievit, *De volkskerkgedachte* 4, in: *Gereformeerd Weekblad*, 48e jaargang, (1947), 335, met een verwijzing naar Kraemer, *De Roeping der Kerk*, 132.

⁴⁴⁷ Kievit, *De volkskerkgedachte* 4, 335.

in artikel 36 van de NGB verwoordde volkskerkgedachte. Kievit legt dit echter niet uit.

De kerk heeft volgens Kraemer dus een verantwoordelijkheid voor de wereld. Maar dan wel zo dat de kerk niet in de eerste plaats een dogmatische signatuur is, maar een dynamisch levensbeginsel, waarin de normering voor het leven is uitgedrukt. Kievit merkt op dat juist is dat de belijdenis een levensbeginsel moet zijn, dus in beweging, maar tegelijk in rust als beleden waarheid, die vaststaat. Dit kwam al eerder naar voren bij Kievits opmerkingen omtrent de kerkorde: een statisch beginsel en een dynamische uitwerking. Kievit wil, zo merkt hij ook hier op, geen verstarring van het geloofsleven, omdat dan het leven ontbreekt, maar evenmin een geloofsinhoud die in beweging is naar zijn inhoud en niet alleen met zijn inhoud. Kievit geeft aan dat hij daarmee niet wil zeggen dat de belijdenis is afgesloten naar inhoud en vorm.⁴⁴⁸ Kievit wil hiermee dus niet de belijdenis voor onfeilbaar verklaren. De door Kievit bedoelde beweging is echter een totaal andere beweging dan die Kraemer bedoelt.

In de omschrijving Christus-belijdende kerk ligt volgens Kraemer ook de distantie met de wereld. De kerk is niet van de wereld. Ook kunnen kerk en volk niet worden vereenzelvigd. Zo verenigt de kerk in zich “de distantie van wereld en volk en het volle, verantwoordelijke ingaan op de wereld.”⁴⁴⁹ Kievit kan hiermee geen instemming betuigen. In geen geval mag volgens Kievit de kerk het volk vergaderen en dienen in de weg van verzwakking van haar belijdenis:

“De kerk is er niet terwille van de wereld, maar om Christus’ wille. En de ambten zijn er allereerst tot dienst van de Kerk zelve, tot opbouw in het geloof, tot oefening van tucht op leer en leven. Alleen dan verkeert de Kerk zelf niet in een staat van ontbinding en is zij gewapend en innerlijk geconsolideerd om de wereld op te roepen tot bekeering en haar zóó te dienen met het Evangelie”.⁴⁵⁰

5.2.3 De visie van dr. O. Noordmans

Kievit vraagt ook nog aandacht voor de visie van dr. Noordmans. Noordmans (1871-1956)

⁴⁴⁸ Kievit, *De volkskerkgedachte* 4, 335.

⁴⁴⁹ Met een verwijzing naar Kraemer, *De Roeping der Kerk*, 134.

⁴⁵⁰ Kievit, *De volkskerkgedachte* 4, 335.

kwam in hoofdstuk 4 ook al ter sprake. Van de Beek noemt hem één van de meest originele Nederlandse theologen uit de 20e eeuw, hoewel hij nooit hoogleraar was.⁴⁵¹ Hij was van de ethische richting binnen de Nederlandse Hervormde Kerk.⁴⁵² Deze richting kwam ook al eerder ter sprake, waarnaar ik nu verwijs.

Kievit leidt de opvatting van Noordmans af uit zijn opstel *Kerk en Schare*.⁴⁵³ Hij maakt daarin volgens Kievit merkwaardige opmerkingen. Noordmans maakt onderscheid tussen gemeente, binnen de volkskerk en de schare, die niet met een gemeente meeleeft. De gemeente is klein in vergelijking met de schare. In die schare ligt wel een groot stuk mogelijkheid van de kerk en in haar midden heeft de prediking haar loop begonnen. Opmerkelijk is volgens Kievit dat één en ander gezegd wordt in een meditatie over Mattheus 5: 1. Daaruit moeten wij volgens Kievit toch opmerken dat wij daar met verbondskinderen te doen hebben. Of Noordmans daarbij de onderscheiding van tweeërlei kinderen van het verbond in acht neemt, is voor Kievit niet duidelijk. Zijn opvatting over het begrip ‘schare’ lijkt Kievit ruimer en minder bepaald. De volkskerk wordt bij Noordmans volgens Kievit meer door de massaliteit bepaald dan door het genadeverbond.⁴⁵⁴

De schare behoort volgens Noordmans tot de kerk, hoewel hij het als een gevaar ziet dat de schare de gemeente overweldigt. Kievit vraagt zich echter af hoe Noordmans dan beargumenteert hoe de schare tot de kerk behoort. Dit doet Noordmans volgens Kievit niet en dan zegt Kievit: “Het wezen en de roeping der kerk moeten toch beheersen het standpunt tegenover de schare en de wereld.”⁴⁵⁵ Noordmans spreekt volgens Kievit weliswaar van een wanverhouding tussen centrum en omtrek van de kerk, maar Noordmans noemt dit punt volgens Kievit ten onrechte niet vanuit het gezichtspunt van de tweeërlei kinderen van het verbond, maar vanuit schare en gemeente. Bovendien heeft daarmee niet alleen de volkskerk te worstelen, maar iedere kerk.

Noordmans geeft volgens Kievit aan dat hij de schare erbij wil betrekken omdat daarvan de toekomst van de kerk afhangt. Dit ontkent Kievit. Hiervan hangt niet het wezen en bestaan

⁴⁵¹ Van de Beek, *Van verlichting*, 95.

⁴⁵² Vgl. ook Meijering, *Een eeuw denken*, 43 v.v.

⁴⁵³ In: Zondaar en bedelaar, 1946, 101-105.

⁴⁵⁴ Kievit, *De volkskerkgedachte* 4, 335. Hij verwijst naar Noordmans, *Kerk en Schare*, 102.

⁴⁵⁵ Kievit, *De volkskerkgedachte* 4, 336.

van de kerk af, dus ook niet haar toekomst. Kievit vindt Noordmans op meerdere punten onduidelijk, bijvoorbeeld hoe hij de schare in verband brengt met het genadeverbond. Hij vraagt zich ook af of het schriftuurlijk is om te zeggen dat de schare is georganiseerd zonder gemeente te zijn.⁴⁵⁶

Ter afsluiting van de artikelenserie zegt Kievit dat de veelheid en de onderlinge verschillen van de gedachten duidelijk maken dat er nadere bezinning nodig is op het begrip volkskerk. Ook op het punt van de fundering in Schrift en belijdenis. Anders wordt het onmogelijk om tot overeenstemming te komen over dit begrip. In ieder geval maakt dit opnieuw duidelijk dat het belangrijk is om geworteld te zijn in Schrift en belijdenis en, zo merkt hij op, van vragen omtrent kerkrecht niet onkundig te zijn. Zo moet in de weg van gebed en geloof de dwaling de deur worden gewezen. Kievit maakt hiermee mijns inziens duidelijk dat hij hierom deze serie artikelen heeft geschreven, ter voorlichting en nadere fundering van zijn lezers. Hij eindigt dan ook met de oproep: “Houdt koers!”⁴⁵⁷

5.3 Evaluerende opmerkingen

Kievit is niet bij voorbaat een tegenstander van de volkskerk. Het is echter maar wat men onder het begrip volkskerk verstaat. In dat kader bespreekt hij verschillende opvattingen van de volkskerk kritisch. Als geprobeerd wordt om te duiden wat voor Kievit fundamenteel is voor de kerk en aan welke voorwaarden een (volks)kerk moet voldoen om werkelijk kerk te zijn, dan valt op dat Kievit steeds spreekt over de belijdenis, haar functioneren en de handhaving daarvan door middel van de (leer)tucht. Zonder dat de belijdenis als bindende factor wordt gehandhaafd, zullen er altijd partijschappen in de kerk zijn. Hier kan Kievit instemmen met Hoedemaker, bij wie dit ook naar voren kwam. Zo is de belijdenis dus fundamenteel voor het functioneren van de kerk. Maar aan de belijdenis zelf komt geen waarde toe dan alleen wanneer zij verankerd is in een gereformeerde kerkorde, zodat de kerk werkelijk een belijdende kerk wordt. Voor het handhaven van die belijdenis is, volgens Hoedemaker en Kievit gaat daarin met hem mee, een presbyteriale kerkorde nodig. Een staatskerk is voor Kievit helemaal gevaarlijk. Zelfs wijst hij elementen in de kerkorde van Dordrecht die hierop wijzen van de hand.

⁴⁵⁶ Kievit, De volkskerkgedachte 4, 336.

⁴⁵⁷ Kievit, De volkskerkgedachte 4, 336.

Hoever deze volkskerk zich door verbond en doop uiteindelijk uitstrekt, dat wil dus zeggen wie er allemaal lid zijn van deze kerk, is moeilijk te zeggen. Maar toch is de volkskerk in beginsel met verbond en doop gegeven. Kievit kan hiermee instemmen met een belangrijk voorbehoud: de tucht op leer en leven moet wel worden gehandhaafd. En dat laatste is wat we telkens opnieuw bij Kievit tegenkomen. Het heilig houden van het verbond en de sacramenten is weliswaar niet zo eenvoudig als het lijken kan, maar wel noodzakelijk. Een volkskerk die inhoudt: (1) tot de kerk behoren de gelovigen en hun zaad en (2) de volkskerk is een kerk, waartoe zo mogelijk het gehele volk in de weg van de hiertoe door God verordende middelen moet worden gebracht, zoals Hoedemaker zegt is voor Kievit akkoord, maar mag nooit leiden tot het opzij zetten van de waarheid en de zuiverheid van verbond en sacramenten. Nooit mag het eigen wezen worden vernietigd, om maar greep op het volk te houden, zo hebben we gezien onder 5.2. Dit komt ook in zijn besprekingen van de theologen Banning, Kraemer en Noordmans steeds weer terug.

Kievit is verder niet heel erg duidelijk over zijn eigen definitie van de volkskerk. Enerzijds mag het ‘geslacht tot geslacht’ geen afbreuk doen aan het zuiverheid van de sacramenten, anderzijds erkent hij dat de kerk niet alleen uit ware gelovigen bestaat. Hij formuleert als kernvragen: hoe ver strekt het verbond zich uit en wanneer moet de tucht worden uitgeoefend? Hierbij is van belang zijn visie op tweeërlei kinderen van het verbond, waarover hij ook in het *Gereformeerd Weekblad* heeft geschreven.⁴⁵⁸ Zij zijn niet allen Israël die Israël heten, geldt ook in de kerk. Niet ieder verbondskind is ook daadwerkelijk een kind van God. Dit hebben we ook gezien bij het ‘oordeel der liefde’, hetwelk we hebben besproken in hoofdstuk 1.

Opvallend is verder dat Kievit Hoedemaker bekritiseerde op het punt van de *modus vivendi*, een voorstel dat inhield dat verschillende richtingen in de kerk min of meer hun eigen leven konden leiden en toch tezamen binnen één kerk zaten. Het moge duidelijk zijn dat dan het exclusief gereformeerde karakter van kerk en kerkorde, waar Hoedemaker, in ieder geval volgens Kievit, zo hebben we gezien, ook voor pleit, losgelaten wordt. Deze kritiek is te meer opvallend omdat de leermeester van Kievit, Visscher juist voor een *modus vivendi* voorstel heeft gepleit, alsmede dat Kievit zelf het conventsvoorstel heeft gesteund dat weliswaar niet

⁴⁵⁸ Zie *Gereformeerd Weekblad*, 41e jaargang, (1936), 353 e.v., 366 e.v., 377 e.v., 389 e.v., 401 e.v., 414 e.v., 426 e.v., 435 e.v., 447 e.v., 465 e.v. en 491 e.v. Later is deze serie ook in boekvorm uitgegeven.

voor alle richtingen een plaats regelde, maar toch wel een min of meer eigen ‘hoekje’ voor de gereformeerden en dat verder niet veel verschilde dan hetgeen Visscher voorstelde. Kievit laat dit thans kennelijk vallen en gaat onder de genoemde voorwaarden toch voor de gehele (volks)kerk. Een begin van deze ontwikkeling signaleerden wij al in hoofdstuk 2. Nu moet hierbij overigens wel worden opgemerkt dat ook Visscher de gehele kerk voor de gereformeerde leer opeiste, maar om pragmatische redenen toch kwam met een modus vivendi-voorstel. Toch lijkt mij uit de min of meer terloopse opmerking van Kievit over Hoedemaker en modus vivendi dat Kievit dat bij nader inzien toch te ver vindt gaan. Dat Kievit Hoedemaker verder zo positief bespreekt, is des te meer opvallend, omdat Hoedemaker juist één van de opponenten van Visscher was, in ieder geval omtrent zijn kerkelijk standpunt.⁴⁵⁹

Een ander opvallend punt is dat Kievit erkent dat Hoedemaker gelijk heeft als hij zegt dat de belijdenis rechtens de grondslag is van de kerk. Wel voegt Kievit eraan toe dat dit feitelijk niet het geval is. Ook dit is een verschil met zijn eerdere opmerkingen, zoals wij die in hoofdstuk 2 al tegenkwamen en waar hij opmerkte dat de belijdenis niet alleen niet meer functioneert, maar kerkrechtelijk is afgeschaft. Van dat standpunt is hij kennelijk teruggekomen.

Verder is opvallend dat Kievit de DKO op het punt van de “staats-elementen” vrij scherp bekritiseert. Dit sterkt mij in de eerder al aangegeven conclusie dat Kievit niet direct terug wil naar de DKO, maar een kerkorde wil, die de geest van de DKO ademt.

Een interessant onderwerp, dat buiten het bestek van deze scriptie valt, is de kritiek van Kievit op de ruime doopraktijk ook tijdens de Nadere Reformatie. Helaas kan ik dit niet uitwerken. Dit geldt ook voor de opmerking van Kievit dat de kerk er niet terwille van de wereld is, maar om Christus wil. Interessant zou zijn om te onderzoeken of zijn opmerking over het ‘zieltjes-winnen’ zoals hierboven naar voren kwam hiermee in verband staat.

⁴⁵⁹ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 239.

Hoofdstuk 6. Kievit over de kerk in zijn verklaring van de Heidelberger Catechismus

6.1 Kievit over het wezen en de leden van de kerk

Kievit heeft een verklaring geschreven over één van de Drie Formulieren van Enigheid, de Heidelberger Catechismus. Het is al lang gebruik dat er van deze catechismus verklaringen worden geschreven. Doorgaans bestaan deze uit een bundeling van preken die over de verschillende zondagen (afdelingen) van deze catechismus worden gehouden. Dergelijke verklaringen zijn bekend uit de Nadere Reformatie, bijvoorbeeld van Johannes van der Kemp uit 1717. Kievit sluit aan bij deze traditie en heeft een serie van grotendeels meditatieve artikelen over de HC geschreven in het *Gereformeerd Weekblad*. Deze serie is hij begonnen in het 45^e jaargang (1940). Toen hij zijn medewerking aan het *Gereformeerd Weekblad* beëindigde was hij tot aan zondag 22 gekomen. Hij heeft de serie dus niet af kunnen maken tot en met zondag 52. De artikelen over zondag 21 over de kerk zijn geplaatst in het 49^e en 50^e jaargang (1948 en 1949). In het navolgende zullen wij nagaan welke ecclesiologische gedachten van Kievit naar voren komen in zijn catechismusverklaring.

6.1.1 Wat betekent kerk?

In zijn verklaring gaat Kievit allereerst in op vraag 54 van zondag 20 HC. Deze vraag en antwoord luiden als volgt:

“Vraag: Wat gelooft gij van de heilige algemeene christelijke kerk?

Antwoord: Dat de Zone Gods uit het gansche menschelijke geslacht, Zich eene gemeente, tot het eeuwige leven uitverkoren, door Zijn Geest en Woord in de eenigheid des waren geloofs van den beginne der wereld tot aan het einde vergadert, beschermt, en onderhoudt; en dat ik daarvan een levend lidmaat ben eeuwig zal blijven.”⁴⁶⁰

Kievit noemt de kerk de tempel van de Heilige Geest.⁴⁶¹ In die afdeling plaatst de HC de kerk ook. De HC volgt hierin de apostolische geloofbelijdenis, die, na de Heilige Geest beleden te hebben, een algemene christelijke kerk belijdt. De kerk staat uiteraard ook in het

⁴⁶⁰ Geciteerd in: I. Kievit, Catechismusverklaring zondag 21, vraag 53, in: *Gereformeerd Weekblad*, 49e jaargang (1948), 380.

⁴⁶¹ Kievit, Catechismusverklaring, 380.

nauwste verband met Christus. De kerk is heilig, dat betekent afgezonderd van de wereld. Daarom is de kerk volgens Kievit niet te vergelijken met een vereniging zoals wij die kennen, waarvan men naar believen lid kan worden of niet. Naast heilig, is de kerk ook algemeen: er is ten diepste maar één kerk. Toch betekent dit niet dat de kerk onbepaald is, dat er geen grenzen zijn. Die zijn er wel en worden volgens Kievit gevonden in de inwoning van de Heilige Geest in de harten van de gelovigen en de vergeving van zonden in Christus' bloed. De eenheid van de kerk is volgens Kievit een zaak van het geloof, omdat zij niet zichtbaar is. In het geloof kunnen we de eenheid van de kerk ervaren. Het gaat om een innerlijke eenheid in het Hoofd van de kerk, Christus.⁴⁶²

Kievit wijst erop dat de kerk de moeder van alle gelovigen is. Zonder de kerk in deze zin als moeder te hebben is het volgens Kievit onmogelijk om God als Vader te hebben.⁴⁶³ Christus zegt zelf dat het zal zijn één kudde en één Herder. Verdeeldheid onderling is dus onschriftuurlijk, terwijl het aan de andere kant ook niet zo is dat Kievit de kerk ziet als een instituut dat alleen zalig kan maken.⁴⁶⁴

Kerk betekent: 'wat van de Heere is', zo wijst Kievit op de betekenis van het Griekse woord voor kerk. De kerk wordt christelijk genoemd omdat Christus in het middelpunt moet staan. Een kerk waar Christus, zoals Hij in de Schrift wordt voorgesteld, niet in het middelpunt staat is geen kerk, zo maakt Kievit duidelijk. Kievit acht het van belang dat dit punt ook in de preken naar voren komt. Voor Kievit is de kerk van de Heere. Zij is "allereerst het lichaam van Christus, zodat niet haar zending in de wereld op den voorgrond staat, maar haar leven naar binnen, haar van Christus zijn. Dat stelt haar alleen in staat hare roeping in de wereld te vervullen."⁴⁶⁵ Dit punt van het niet in de eerste plaats gericht zijn op de wereld, maar allereerst op Christus, zagen wij ook in het vorige hoofdstuk naar voren komen toen Kievit de volkskerkgedachte van Kraemer besprak. Ook daar gaf hij aan dat de kerk allereerst is gericht op Christus. Deze plaats mag niet door de wereld worden ingenomen. Dit staat haaks op de theologie van het apostolaat, zoals deze naar voren komt in de visie van Kraemer en in de kerkorde van 1951, waarvan artikel VIII bepaalde dat de kerk een Christusbelijdende geloofsgemeenschap is, die in de wereld gesteld is om de beloften en geboden van God voor alle mensen te betuigen.⁴⁶⁶ Voor de visie van Kraemer verwijs ik

⁴⁶² Kievit, Catechismusverklaring, 380.

⁴⁶³ Kievit refereert hier kennelijk aan Calvijn, *Institutie* I,1,1.

⁴⁶⁴ Kievit, Catechismusverklaring, 380.

⁴⁶⁵ Kievit, Catechismusverklaring, 380.

⁴⁶⁶ Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 317.

naar het bovenstaande in hoofdstuk 5.

6.1.2 Wie behoren tot de kerk ?

De kerk bestaat uit al de mensen die door God zijn uitverkoren. Zo luidt het antwoord van de HC dat hiervoor werd geciteerd. Dit betekent echter niet dat op dit moment al deze mensen op de aarde zijn. Kievit wil onderscheiden tussen de verschillende delen. Een deel is reeds in de hemel: ‘de triumferende kerk’. Een ander deel van de kerk strijdt de goede strijd van het geloof en grijpt naar het eeuwige leven. Dit is de ‘strijdende kerk’. Dat is nog niet de gehele kerk. Een deel gelooft nog niet en moet nog tot het geloof worden gebracht, of moet zelfs nog worden geboren. Dit noemt Kievit de ‘latente kerk’. Deze kerk ligt nog verborgen in de raad van God en is voor mensen onbekend. Deze drie delen zijn volgens Kievit de gehele kerk. Dit is een veel gehanteerd onderscheid. Bijvoorbeeld Herman Bavinck maakt dit onderscheid ook in zijn *Gereformeerde Dogmatiek*, alhoewel hij het begrip ‘latente kerk’ daar niet gebruikt.⁴⁶⁷

Er moet volgens Kievit ook nog onderscheid gemaakt worden tussen zichtbare en onzichtbare kerk. Hij hanteert dit onderscheid echter anders dan Calvijn, die daarin een onderscheiding zag tussen het geheel van de ware gelovigen en de kerk waarin ook ongelovigen verkeren.⁴⁶⁸ In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk zal ik ingaan op de verhouding tot Calvijn en daarbij ook Bavinck en Visscher betrekken, welke laatste twee het onderscheid tussen de zichtbare en onzichtbare kerk, alsmede de kerk als organisme en instituut hetzelfde hanteren. Dan zal ook blijken dat over deze woorden geen eenstemmigheid is, wat door Kievit wordt betreurd. Ik zal in deze subparagraaf de visie van Kievit weergeven.

De onderscheiding tussen de zichtbare en de onzichtbare kerk moet volgens Kievit alleen worden toegepast op de strijdende kerk op aarde. Dit houdt dus in dat de ware gelovigen op aarde zowel tot de zichtbare als tot de onzichtbare kerk behoren. Het werk van de Heere in de harten van de gelovigen, zoals het geloof, is naar haar aard onzichtbaar voor de mensen om ons heen. Toch maakt dit volgens Kievit het wezen van de kerk uit. Het is echter niet zo dat er dan in het geheel niets van te zien is, want het onzichtbare wordt zichtbaar. Kievit zegt: “want het kan niet anders of het inwendige werk der genade moet zich naar buiten

⁴⁶⁷ H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek 4*, Kampen 1930, 285.

⁴⁶⁸ Kievit, *Catechismusverklaring*, 388.

openbaren.”⁴⁶⁹ De kerk wordt zichtbaar in de wereld als zij tegen haar strijdt en getuigt in die wereld van Christus en het heil dat in Hem te vinden is.⁴⁷⁰ Uit deze opmerking kunnen we mijns inziens afleiden dat, hoewel Kievit zegt dat de kerk niet in de eerste plaats gericht is op de wereld, zij toch een roeping heeft in de wereld, namelijk om te getuigen van Christus.

6.1.3 Onderscheid tussen organisme en instituut van de kerk

De kerk zoals wij die zien, bestaat echter niet alleen uit gelovigen, maar ook uit mensen die het ware geloof niet hebben. Met het voorgaande is dus nog niet alles gezegd. Een ander onderscheid, dat volgens Kievit ook Schriftuurlijk is, is die tussen organisme en instituut van de kerk. Dit onderscheid komt overigens van Kuiper.⁴⁷¹ Kuiper heeft dit onderscheid voor het eerst gehanteerd. Een kerk was volgens hem niet alleen instituut maar ook niet alleen organisme. De belijdenis van de kerk als organisme moest leven in het hart, maar de belijdenis dient ook duidelijk geformuleerd en vast te zijn in het instituut.⁴⁷² Ook Visscher en Bavinck hanteren dit onderscheid zo, terwijl het bij Calvijn niet voor komt. Ook hierop zal in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk nader worden ingegaan. In het navolgende zal blijken dat het verschil met Calvijn vooral een definitiekwestie betreft.

Onder het organisme begrijpt Kievit het lichaam van Christus. Dat is de kerk die zowel zichtbaar als onzichtbaar is. Deze gelovigen moeten echter in gemeenschap met elkaar leven. Christus heeft ook de vorm van het kerkzijn bevolen: “Hij heeft de ambten geschonken, Zijn sacramenten ingesteld, de sleutelen des hemelrijks geschonken, de bediening des Woords en der tucht ingesteld in het midden der gemeente.”⁴⁷³

Het instituut van de kerk wordt wel als alleen uitwendig gezien. Dit is volgens Kievit echter niet het geval. Zo heeft Christus ook niet gesproken toen Hij zei: “Ik ben met ulieden, alle dagen, tot aan de voleinding der wereld” (Mattheüs 28: 20). Dit geldt volgens Kievit niet alleen voor het organisme, maar zeker ook voor de kerk als instituut. De kerk als instituut is

⁴⁶⁹ Kievit, *Catechismusverklaring*, 388.

⁴⁷⁰ Kievit, *Catechismusverklaring*, 388.

⁴⁷¹ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 284.

⁴⁷² J. de Vree, *Kuiper in de kiem: de pre-calvinistische periode van Abraham Kuiper 1848-1874*, Hilversum 2006, 314

⁴⁷³ Kievit, *Catechismusverklaring*, 388.

niet iets minderwaardigs. Kievit wijst erop dat er zonder deze vorm onder meer geen bediening is van het Woord en de sacramenten en geen kerkelijke tucht. Omdat dit alles door de Heere zelf is ingesteld, is het volgens Kievit zondig om zich hieraan te onttrekken. Hij zegt dat bijvoorbeeld gezelschappen, waarbij mensen elkaar ontmoeten en spreken over zaken die het christelijk geloof aangaan, de openbare samenkomsten in de kerk met Woord en sacrament niet overbodig maken. Men moet het instituut hoog achten. De Heere Jezus gebiedt te apostelen discipelen te maken en te dopen. Dit laatste wijst volgens Kievit op het inlijven in de kerk als instituut.⁴⁷⁴

Kievit wijst erop dat de kerk zo zichtbaar wordt door belijdenis en wandel, maar tegelijk ook als instituut. Op de vraag waar de ware kerk is antwoordt hij: “daar waar het Woord recht wordt gepredikt en de sacramenten bediend worden naar de instelling van Christus.”⁴⁷⁵ Kievit wijst er met nadruk op dat de kerk zichtbaar is in haar vorm als organisme, maar ook in haar vorm als instituut. Onmogelijk is om organisme en instituut van elkaar te scheiden.⁴⁷⁶ Op dit punt wijkt Kievit af van zijn leermeester Visscher, waarop ik in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk nog terugkom.

6.1.4 Wie behoren tot de kerk als instituut?

Een vraag die volgens Kievit de zaak nog ingewikkelder maakt is: wie behoren tot de kerk in het instituut? De kerk bestaat niet alleen uit ware gelovigen of uitverkoren. Er behoren tweërlei kinderen van het verbond tot de kerk.⁴⁷⁷ Dit verbond wordt volgens Kievit ook bevestigd in de doop. Kievit wijst er in dit verband op dat de Heere Jezus in zijn prediking heeft laten zien dat men niet zomaar vrijblijvend een kind van het verbond kan en mag zijn. Kievit waarschuwt ervoor om de verkiezingsleer los te maken van het verbond in de brede betekenis voor de kerk. Kievit wijst erop dat het creëren van een systeem, dat wij kunnen begrijpen, leidt tot onvruchtbaarheid, ook in het kerkelijke leven.⁴⁷⁸ Kievit wil hiermee mijns inziens zeggen dat het verbond niet mag worden beperkt tot alleen de uitverkorenen, maar dat het verbond geldt voor de gehele kerk als instituut, ook dat deel van de kerk dat niet als

⁴⁷⁴ Kievit, Catechismusverklaring, 388.

⁴⁷⁵ Kievit, Catechismusverklaring, 388 en 389.

⁴⁷⁶ Kievit, Catechismusverklaring, 389.

⁴⁷⁷ Kievit, Catechismusverklaring, 389.

⁴⁷⁸ Kievit, Catechismusverklaring, 389.

organisme kan worden gezien. Dit punt kwam ook al naar voren in paragraaf 5.2.1 over de volkskerk. Hier komt weer het aspect van tweeërlei kinderen van het verbond naar voren.

De kerk wordt volgens Kievit dus zichtbaar in de vorm van het organisme door geloof en wandel en in de vorm van het instituut door de instellingen van de Heere. Kievit wil belijden “dat in deze zichtbare gestalte van deze Kerk des Heeren behooren de gelovigen met hun zaad en bekennen dat alleen ware christgelovigen in wezen behoren tot het lichaam van Christus, dat zalig wordt.”⁴⁷⁹ Het instituut der kerk is, zo zegt Kievit, tijdelijk voor deze bedeling, maar daarom niet minder van betekenis voor het leven van de kerk naar de bedoeling en de wil van de Heere.⁴⁸⁰

6.1.5 Veroordeling van kerkisme, verdeeldheid en onkerkelijkheid

Kievit zegt dat indien het voorgaande goed in acht wordt genomen, er verschillende zaken zijn die veroordeeld moeten worden. Hij noemt kerkisme, verdeeldheid en onkerkelijkheid.⁴⁸¹

Kerkisme definieert Kievit als een kerk die zichzelf als de enige ware kerk ziet. Hij noemt als voorbeeld de Roomse Kerk. Dit moet worden afgewezen. Aan de andere kant echter moet ook de verdeeldheid worden afgewezen. Dit geldt in het bijzonder indien verschillende kerken dezelfde belijdenis hebben en toch weigeren gezamenlijk bijeen te komen. Kievit merkt op dat het vaak bedroevend is om de argumenten te horen waarmee men de eigen kerkvorm verheft boven de andere. Hij vraagt zich af wat er voor nodig is om deze argumenten te ontcrachten en alsnog bij elkaar te komen. Zullen de oordelen Gods nog zwaarder moeten worden, zo vraagt hij zich af. Er is immers veel kerkisme dat moet worden veroordeeld. Vertwijfeld merkt hij op:

“Wanneer ik lees dat de eene kerk zegt: wij kunnen niet samenwerken met de andere, omdat zij een valsche verbondsbeschouwing heeft, en de andere even fel beweert: gij hebt een valsche verkiezingsleer, dan wordt het ons bang te moede en vragen wij met droefheid:

⁴⁷⁹ Kievit, Catechismusverklaring, 389.

⁴⁸⁰ Kievit, Catechismusverklaring, 389.

⁴⁸¹ Kievit, Catechismusverklaring, 396.

Heere, hoe lange nog!”⁴⁸²

Mogelijk dat Kievit hier doelde op de polemiek tussen de voorman van de Gereformeerde Gemeenten, ds. G.H. Kersten en ds. J. Jongeleen van de Christelijk Gereformeerde Kerken die een openlijke strijd voerden over de twee- of drieverbondenleer.⁴⁸³

Met onkerkelijkheid bedoelt Kievit verrassend genoeg niet diegenen die in het geheel niet meer naar de kerk gaan, maar zij die een gezelschap of andere samenkomsten zoeken ter vervanging van het instituut kerk. Kievit merkt op dat dit niet kan en ook door de Heere niet ongestraft gelaten zal worden, omdat het tegen het Woord van God is. Al even verrassend noemt Kievit onkerkelijkheid ook mensen die steeds maar weer zoeken naar een predikant die hen aanstaat. Daarbij moet wel vermeld worden dat Kievit erbij opmerkt dat hij daarmee niet doelt op de plaatsen waar de zuivere bedieningen van het Woord niet is.⁴⁸⁴ Kievit vraagt zich af hoe het mogelijk is dat de onkerkelijken die de diensten van de kerk verzaken, het zolang uithouden zonder de bediening van het Woord en de sacramenten. Dit heeft gevolgen op alle terreinen: grote slordigheid in de opvoeding van het gezin, schade in het geestelijke leven en een neiging tot dwaalleer. Dit alles wordt volgens Kievit veroorzaakt doordat de bronnen van de prediking en sacramenten worden veracht.⁴⁸⁵

Kievit zegt dat kerk als instituut naar Christus bevel is: “als legerkamp, waar de troepen worden verzameld en geoefend tot den strijd, geordend, gevoed, gewapend en geoefend.”⁴⁸⁶ Kievit wijst erop dat theologen uit de Nadere Reformatie daarop ook de nadruk legden, al concretiseert hij dit niet.

Ook in die tijd waren er niet heel veel predikanten die getrouw waren in de prediking. Toch liet men de kerkdiensten niet lopen, naar zijn mening mede omdat er nog besef was van het ambt en de dienst. Kievit haalt het voorbeeld aan van een rund dat altijd van de ene weide in de andere springt. Als het weer naar de stal moet, is het magerder dan die in een schrale weide liep, maar dat at wat er te eten viel. Hij verwijst ook naar een niet met name genoemde theoloog uit de Nadere Reformatie die zegt dat zij verachten dat wat God heeft ingesteld en dat dit ten nadele van henzelf is. Kievit roept op om op deze waarschuwingen acht te geven. Hij zegt: “Wanneer men nu minder hoort, dan waarop men mag hopen, laat dan het gebed vermenigvuldigd worden, indien oprechtheid aanwezig is en geen valsche leer

⁴⁸² Kievit, Catechismusverklaring, 396.

⁴⁸³ Zie voor een beschrijving van de polemiek bijvoorbeeld: K. van der Zwaag, *Afwachten of verwachten? 'De toe-eigening des heils in historische en theologisch perspectief'*, Heerenveen 2003, 715.

⁴⁸⁴ Kievit, Catechismusverklaring, 396.

⁴⁸⁵ Kievit, Catechismusverklaring, 396.

⁴⁸⁶ Kievit, Catechismusverklaring, 396.

wordt gebracht.”⁴⁸⁷ Op dit laatste gaat Kievit in zijn verklaring niet verder in, omdat de HC volgens Kievit in vraag 54 de onzichtbare kerk bedoelt. Hij geeft aan dat dit aan de orde zal komen bij vraag 55 over de zichtbare kerk en bij zondag 31 over de sleutelmacht.⁴⁸⁸ Aan de bespreking van zondag 31 is Kievit niet toegekomen, terwijl hij aan deze vraag bij de bespreking van vraag 55 niet echt aandacht besteedt. Naar de redenen hiervan kunnen we slechts gissen.

6.1.6 De kerk vergaderd door Christus

Het antwoord van de Heidelberger Catechismus stelt volgens Kievit voorop dat de Heere Christus de Stichter van de kerk is. Dat de HC de kerk eerst noemt als wonder van deze genade, is volgens Kievit een Schriftuurlijke benadering. Christus heeft geen verzameling losse individuen gewild, wat volgens Kievit ook naar voren komt uit artikel 28 NGB. In die vergadering van gelovigen, zo kwam in het voorgaande ook al naar voren, wordt de onzichtbare kerk zichtbaar. Bij het vergaderen van Zijn kerk, wil Christus de reeds vergaderden gebruiken. Wij komen, zo zegt Kievit, niet uit onszelf: “daarom is dat vergaderen een werk van almachtige overredende genade, een werk niet minder groot als de schepping der wereld.”⁴⁸⁹ Christus beschermt en onderhoudt de kerk ook.

Kievit wijst erop dat de gemeente wordt vergaderd door Zijn Geest en Woord, zoals de HC ook zegt. Hij vergadert in de gemeenschap van het ware geloof. Er is slechts één kerk, al zijn er vele kerkvormen. Alle delen van de ene ware kerk over de gehele wereld zijn in Christus verbonden alle eeuwen door. Verdeeldheid is daarom zondig, omdat het ongehoorzaamheid is aan de wil van Christus.⁴⁹⁰ Dit punt kwam al eerder naar voren in dit hoofdstuk, maar ook in paragraaf 4.1.2, waarin het ging over de fundering van een kerkverband in de Schrift en waar Kievit ook een roeping tot eenheid zag.

Hoewel de verdeeldheid zeer te betreuren is, maakt dit niet dat er geen eenheid is. Kievit noemt de kerken als eilanden in de zee. Deze eilanden zijn echter allen verbonden via de bodem van de zee. Kievit wil hiermee zeggen dat de gescheurdheid ten diepste niet de

⁴⁸⁷ Kievit, Catechismusverklaring, 396.

⁴⁸⁸ Kievit, Catechismusverklaring, 396.

⁴⁸⁹ Kievit, Catechismusverklaring, 397.

⁴⁹⁰ Kievit, Catechismusverklaring, 412.

eenheid van de kerk als organisme opheft, alhoewel hij de verscheurdheid wel een poging daartoe noemt.⁴⁹¹ Gezegd kan dus worden dat gescheurdheid van de kerk als instituut niet de eenheid van de kerk als organisme opheft.

6.2 Kievit over de gemeenschap der heiligen

De mens is een sociaal schepsel en aangelegd op gemeenschap. Door de zonde is er geen werkelijke gemeenschap meer mogelijk. Het evangelie brengt echter een nieuwe gemeenschap: een gemeenschap der heiligen in het bloed van Christus. Deze gemeenschap der heiligen is volgens Kievit allereerst een geloofszaak en niet zozeer zichtbaar.⁴⁹²

Al het nu om de heiligen zelf gaat, merkt Kievit op dat zij reeds voor de geboorte door het verbond apart gezet zijn aan de buitenkant. Dit is echter niet voldoende. Zij moeten door het geloof ook innerlijk zo worden.⁴⁹³

Ware gemeenschap met elkaar is volgens Kievit alleen in Christus mogelijk, evenals we hiervoor ook al zagen dat ware liefde alleen mogelijk is indien Gods liefde in ons hart is uitgestort. Juist hier in de gemeenschap der heiligen wordt volgens Kievit alle kerkisme uitgesloten. Dit gebeurt indien het oog gericht wordt op het onzichtbare lichaam van Christus. Ook hieruit vloeit weer de noodzaak van de eenheid van de kerk.⁴⁹⁴

6.3 Evaluerende opmerkingen

6.3.1. De kerk als lichaam van Christus

Als Kievit het over de kerk heeft wil hij eerst duidelijk maken dat het daarbij gaat om het lichaam van Christus en de tempel van de Heilige Geest. De kerk is het totaal van de uitverkorenen. Het onderscheid onzichtbaar en zichtbaar is bij Kievit niet absoluut in die zin dat hij de onzichtbare kerk als het lichaam van Christus beschouwt en de zichtbare als de

⁴⁹¹ Kievit, Catechismusverklaring, 412.

⁴⁹² I. Kievit, Catechismusverklaring zondag 21, vraag 55, in: *Gereformeerd Weekblad*, 49e jaargang, (1948), 419 en 420.

⁴⁹³ Kievit, Catechismusverklaring, 420.

⁴⁹⁴ Kievit, Catechismusverklaring, 428 en 429.

kerk waarin ook niet-uitverkorenen kunnen zitten, zoals Calvijn dat doet.⁴⁹⁵ Nee, beide zien op de strijdende kerk hier op aarde. Het zichtbare is hetgeen naar buiten komt van het onzichtbare. En daarmee is voor Kievit de kerk een vergadering van ware Christgelovigen. Hierin volgt hij Kuyper en ook Bavinck, die stelde dat het onderscheid zichtbare en onzichtbare kerk alleen op de *ecclesia militans* van toepassing is. Daarmee wordt dan volgens Bavinck gedoeld op het feit dat de kerk in haar geestelijke zijde ofwel in haar ware leden onzichtbaar is.⁴⁹⁶

6.3.2 De kerk als instituut

Vervolgens maakt hij, om het inhoudelijke onderscheid dat Calvijn tussen de zichtbare en onzichtbare kerk te verwoorden, onderscheid tussen de kerk als organisme en de kerk als instituut. Zoals we zagen spreekt hij in het *Gereformeerd Weekblad* van 1937 nog wel Calvijn na over het onderscheid tussen ‘zichtbare’ en ‘onzichtbare’ kerk.⁴⁹⁷ Is er sprake van een ontwikkeling in het denken bij Kievit? Dit is mogelijk. Kievit hanteert vooral in het eerste artikel⁴⁹⁸ het door Calvijn gehanteerde onderscheid, maar dat zou nog kunnen zijn omdat hij Calvijn daar uitvoerig citeert. Het tweede artikel⁴⁹⁹ begint hij met de opmerking dat het in het eerste ging over de kerk in haar zichtbare gestalte, waarna hij zegt: “Het instituut met zijne ambten en bedieningen”, hetwelk weer wijst op zijn visie zoals hij die later verwoordde. Aan het slot van het derde artikel spreekt hij weer onbevangen over twee soorten mensen in de kerk in haar zichtbare gestalte.⁵⁰⁰ Wat hier ook van zij, het is duidelijk dat Kievit later in zijn catechismus verklaring het onderscheid tussen zichtbare en onzichtbare kerk volstrekt anders hanteert dan Calvijn, maar wel zoals Bavinck dat doet.⁵⁰¹ Het verschil tussen Bavinck en Kievit aan de ene kant en Calvijn is echter niet zo groot als het voorgaande kan doen vermoeden. Het is meer een definitiekwestie. Wat Calvijn zichtbare en onzichtbare kerk noemt, noemt Kievit de kerk in organisme en instituut.

Eveneens zoals Bavinck, komt bij Kievit naar voren dat de kerk als instituut en organisme in

⁴⁹⁵ Calvijn, *Institutie*, IV, I, 6 en 7.

⁴⁹⁶ Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek 4*, 287.

⁴⁹⁷ Zie paragraaf 2.5 over ‘het oordeel der liefde’.

⁴⁹⁸ Zie: I. Kievit, Het oordeel der liefde, in: *Gereformeerd Weekblad*, 42e jaargang, (1937), 398-400.

⁴⁹⁹ I. Kievit, Het oordeel der liefde II, in: *Gereformeerd Weekblad*, 42e jaargang, (1937), 412-413.

⁵⁰⁰ I. Kievit, Het oordeel der liefde III, in: *Gereformeerd Weekblad*, 42e jaargang, (1937), 422.

⁵⁰¹ Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek 4*, 290.

deze beide als zichtbaar voor de dag komt.⁵⁰² Dit geldt ook voor Visscher. Ook hij maakt duidelijk dat men de kerk als organisme en instituut niet mag vereenzelvigen. Over de kerk als geloofsobject zegt Visscher het volgende:

“Zij is en leeft en werkt in het instituut en door het instituut, maar is niet congruent met het instituut. Ook dat leert de Belijdenis wanneer zij vertelt dat er hypocrieten in deze Kerk zijn.”⁵⁰³

Het organisme is voor Kievit het lichaam van Christus, dus de onzichtbare en de zichtbare kerk ineen. Deze wordt zichtbaar door geloof en wandel. Het instituut is dan de kerk, waar ook de niet-uitverkorenen een plaats hebben. Dit is dan wat Calvijn de zichtbare kerk noemt, zoals hiervoor is aangegeven. In deze kerk als instituut komt de kerk in haar instellingen openbaar. Overigens lijkt dit weer sterk op het onderscheid zoals Kuyper dat op dit punt maakte.⁵⁰⁴ Kuyper zei immers ook dat het organisme de zichtbare en onzichtbare kant van de kerk bevatte. Maar waar Kuyper dit doortrekt en de kerk als instituut eigenlijk als inferieur beschouwt ten opzichte van de kerk als organisme,⁵⁰⁵ wijst Kievit die visie af. De kerk als instituut mag onder geen beding worden gescheiden van de kerk als organisme, zo zagen we in het voorgaande. Opvallend is dat Kievit zich hier ook van zijn leermeester Visscher losmaakt. Ook Visscher leert dat de kerk als organisme en instituut niet vereenzelvigd mogen worden, maar Visscher lijkt eveneens de richting van Kuyper uit te gaan.⁵⁰⁶ Bij Visscher verdwijnt het instituut, zoals dat naar voren komt in de Hervormde Kerk geheel in de schaduw.⁵⁰⁷ Bij hem lijkt het alsof het organisme een aparte kerk binnen het instituut is. Dat Kievit de kerk als instituut wel hoog houdt heeft drie consequenties:

- Zo kan hij komen tot de uitspraak dat de ware kerk daar is waar het Woord recht wordt gepredikt en de sacramenten bediend worden naar de instelling van Christus, zoals in het voorgaande al bleek. Dit is conform de NGB. We hebben dit in het voorgaande telkens zien terugkeren. Hij schrijft dit zowel in zijn verklaring van de Heidelberger Catechismus, als in de artikelen over het ‘oordeel der liefde’ en waar hij spreekt over het stichten van een evangelisatie. Voor zijn leermeester Visscher ligt dit systematisch wat lastiger, omdat hij het

⁵⁰² Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek 4*, 290.

⁵⁰³ H. Visscher, Verkiezing en verbond, in: *Gereformeerd Weekblad*, 44e jaargang, (1939), 56.

⁵⁰⁴ J. van Genderen en W.H. Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 3e druk, Kampen 2001, 626.

⁵⁰⁵ Van Genderen en Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, 626.

⁵⁰⁶ Vgl. Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 231.

⁵⁰⁷ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 252.

wezen van de kerk in haar leden ziet.⁵⁰⁸ Visscher kan bijvoorbeeld zeggen, zoals hij deed in één van zijn stellingen bij zijn proefschrift, dat als in de kerk geen ware gelovigen meer worden gevonden, maar deze wel zuiver is in haar instellingen, er sprake is van een schijnkerk.⁵⁰⁹ Zo benadrukt Visscher het subjectieve in plaats van het objectieve.⁵¹⁰ Gezien het feit dat Kievit zijn begrip van de ware kerk koppelt aan onder meer de prediking van het Woord, betwijfel ik of hij deze stelling voor zijn rekening zou nemen.

– Een tweede consequentie is dat hij kan zeggen dat zowel kerkisme, evenals afscheiding en verdeeldheid zonden zijn, de laatste in het bijzonder als er sprake is van dezelfde belijdenis. Visscher was weliswaar een voorstander van pluriformiteit binnen de kerk, maar dat wel binnen de grenzen van de belijdenis. Dit is de principiële kant van de zaak voor Visscher. Het *modus-vivendi* voorstel lag weliswaar in een andere lijn, maar dit voorstel kwam ook meer voort uit pragmatische redenen.⁵¹¹ Uiteindelijk zag Visscher echter niets meer in een herstelde Hervormde Kerk, maar wilde hij een nieuw te vormen gereformeerde kerk, die ontstaan moest vanuit de verschillende gereformeerde plaatselijke kernen binnen en buiten de Hervormde Kerk.⁵¹² Wiegeraad merkt op dat Visscher veelvormigheid binnen het kader van de rechte leer wel waardeert, maar dat hij deze daarbuiten afwijst.⁵¹³

Visscher kon de afscheiding van 1834 en ook de Doleantie van 1886 niet goedkeuren, maar om een andere reden dan Kievit: Visscher meende namelijk dat de dolerenden zich niet alleen losmaakten van de synodale organisatie, maar ook van degenen die wel van de kerk waren en dat zij op deze wijze het lichaam des Heeren scheurden.⁵¹⁴ Bij Wiegeraad ontstaat hierdoor de indruk: “dat hij in de Hervormde Kerk het organisme van de kerk aanwezig ziet in de rechtzinnige gelovigen, hoewel de Hervormde Kerk als instituut er naar zijn mening hopeloos voorstaat”.⁵¹⁵

Hierdoor lijkt het alsof Visscher de dolerenden niet zozeer verwijt dat zij de Hervormde Kerk hebben verlaten, omdat zij de kerk als instituut hebben verlaten, maar omdat zij geen rekening hielden met hen die deel uitmaakten van hetzelfde organisme, maar bleven. Op die wijze doorkruisten de dolerenden zijn streven naar één Gereformeerde Kerk, die overigens niet noodzakelijkerwijze binnen de Nederlandse Hervormde Kerk gestalte behoefde te

⁵⁰⁸ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 227.

⁵⁰⁹ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 227.

⁵¹⁰ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 228.

⁵¹¹ Zie Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 229 en 236.

⁵¹² Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 230 en 232-234..

⁵¹³ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 229.

⁵¹⁴ H. Visscher, Reorganisatie of Reformatie XL, in: *Gereformeerd Weekblad*, 37e jaargang, (1932), no. 30, 6.

⁵¹⁵ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 233.

krijgen⁵¹⁶. Dat Kievit bij de afwijzing van de afscheiding een andere motivering heeft, kwam al naar voren in de slotparagraaf van hoofdstuk 2. Ook hier blijkt dat Kievits probleem met de dolerenden anders is. Kievit was weliswaar van mening dat het er met de Hervormde Kerk slecht voorstond, maar of hij het woord hopeloos zou hebben gebruikt, waag ik te betwijfelen. Uit het feit dat Kievit de kerk als organisme en instituut niet wil scheiden en dat hij juist de kerk als instituut noemt als zijnde naar Christus' ordinantie, als legerkamp, waar de troepen worden verzameld en geoefend tot de strijd, geordend, gevoed, gewapend en geoefend, leid ik af dat Kievit de verdeeldheid en daarmee ook de afscheiding niet alleen ziet als een zonde, doordat men de kerk als organisme scheurt, maar ook omdat men de kerk als instituut scheurt c.q. verlaat. In het uiterste geval wil Kievit een evangelisatie toestaan, zoals we eerder al tegenkwamen. Aan de andere kant wil Kievit, zoals we hebben gezien, er echter ook niets van weten indien een kerk zich verklaart tot de alleenzaligmakende, zoals hij de Roomse Kerk verwijt.

–Een derde consequentie die volgt uit Kievits waardering van de kerk als instituut, is dat hij duidelijk verwerpt dat deze kerk als instituut veronachtzaamd wordt. Daarbij is opvallend dat hij onkerkelijkheid niet definieert als een houding van mensen die niets meer met het geloof te maken willen hebben, maar juist hen die dat wel willen, maar de kerk als instituut terzijde stellen. Die brengen een ongeoorloofde scheiding aan tussen de kerk zoals deze zich uit in organisme en instituut. Van die bron mag men zich niet afsluiten. Gezelschappen kunnen in die zin de openbare samenkomsten met Woord en Sacrament niet vergoeden. De vraag die direct opkomt is, hoe men dat dan moet doen indien er niet wordt gepreekt wat mag worden verwacht. Wat er dan moet gebeuren, daar geeft hij hier niet direct een antwoord op, omdat hij daar in zijn catechismusverklaring niet over wil spreken, althans niet bij vraag 54 HC. Toch valt wel op dat hij verwijst naar de tijd van de theologen uit de Nadere Reformatie toen er ook niet veel levende getuigen van de waarheid waren: en toch ging men naar de kerk, mede omdat er nog besef was van het ambt en de dienst. Met andere woorden: thuisblijven is geen optie. Toch hebben we gezien dat hij in het uiterste geval wel een oplossing heeft. Als hij namelijk wel spreekt over een onzuivere leer ter plaatse, heeft hij duidelijk gemaakt dat het oprichten van een evangelisatie zelfs een plicht is.⁵¹⁷ Ik heb geen enkele aanleiding gevonden dat hij ook op dat punt van gedachten zou zijn veranderd.

⁵¹⁶ Wiegeraad, *Hugo Visscher*, 230.

⁵¹⁷ Zie hoofdstuk 2.

6.3.3. De belijdenis

De belijdenis van de kerk en de rol daarvan is, op een enkele uitzondering na, afwezig in de verklaring van Kievit van de HC. Dit komt vooral omdat hij opmerkt dat het vraagstuk van de belijdenis te ver voert om het op die plek te bespreken. Wel is opvallend dat hij de belijdenis wel noemt waar hij beargumenteert dat verscheidenheid zondig is. Hij zegt dan dat bijzonder te betreuren is dat wanneer er sprake is van eenzelfde belijdenis er toch gescheiden opgetrokken wordt. Dat is bij Kievit bij een verschillende belijdenis geen vanzelfsprekende zaak, zoals we in hoofdstuk 4 al zagen. Kievit is van mening dat hij eerder al voldoende over de belijdenis heeft gesproken en verwijst naar andere artikelen op het punt van de belijdenis.⁵¹⁸ Hij zegt er alleen niet bij welke. Mogelijk en ook waarschijnlijk doelt hij op de besproken artikelen in het *Gereformeerd Weekblad* over bijvoorbeeld kerkherstel, de kerkorde en de volkskerk.

⁵¹⁸ Kievit, Catechismusverklaring, 389.

Hoofdstuk 7 Evaluatie

7.1 Ontwikkeling in het denken van Kievit

Aan het einde gekomen aan deze scriptie over het denken van Kievit over de ecclesiologie dient er een antwoord te worden gegeven op de probleemstelling, die inhoudt welke punten essentieel zijn voor Kievits ecclesiologie, alsmede of er in de loop der jaren een verandering in zijn denken is te ontdekken. Deze evaluatie zal ik in tweeën delen. Allereerst zal ik ingaan op de vraag welke standpunten bij Kievit gewijzigd zijn en vervolgens op de kenmerkende aspecten van zijn ecclesiologie, waarbij ik in geval van een wijziging van zijn standpunt, zijn laatste standpunt zal aanhouden.

Wat opvalt, is dat we hebben gezien dat Kievit in hoofdstuk 1 zich afvraagt of de Hervormde Kerk nog wel kerk mag worden genoemd. Later keurt hij echter een afscheiding af, omdat er sprake is van dezelfde belijdenis. Weer later, bij zijn beoordeling van de kerkorde, zegt hij dat de situatie van het bestuur in zijn tijd beter is dan die van de voorgestelde kerkorde. Verder lijkt het standpunt dat hij innam bij het conventsvoorstel behoorlijk te verschillen van hetgeen hij zegt bij de besproken vragenbeantwoording en bij zijn verklaring van de Heidelberger Catechismus en zijn bespreking van de volkskerkgedachte bij Hoedemaker. In ieder geval lijkt Kievit in 1936, toen hij op verzoek het conventsvoorstel nogmaals liet afdrukken, in zijn beschrijven van de redenen en de manier van afwijzing nog steeds behoorlijk verongelikt. Dit duidt erop dat hij toen nog steeds achter het voorstel stond. Ook bij de vragenbeantwoording in 1937 (zie paragraaf 2.6) zegt hij dat het niet mogelijk is een aparte richting te beginnen. Niet omdat dit principieel niet mogelijk is, maar omdat de verdeeldheid te groot is. Derhalve lijkt het afzien van het conventsvoorstel pragmatisch te zijn: zijn opmerkingen duiden op één lijn. Echter bij diezelfde vragenbeantwoording benadrukt hij de toestand van de Hervormde Kerk, maar hij zegt tegelijkertijd dat deze toestand geen reden voor scheiding is en ook dat dezelfde problemen vaak weer terugkomen in de nieuwe kerk. Dit lijkt toch wel degelijk een andere lijn, daar dezelfde redenering kan worden gevolgd voor het conventsvoorstel. In ieder geval drukt Kievit zich beduidend milder uit. Ook pleit Kievit voor het starten van *plaatselijke* evangelisaties, die door Hervormd-Gereformeerde predikanten van elders ondersteund worden, maar niet voor een landelijk verband hiervan. Men moet zich daarbij bovendien altijd

bewust blijven van het ‘dolerende’ karakter en de sacramenten elders zoeken, maar wel binnen de Hervormde Kerk. Ook bij zijn verklaring van zondag 21, die weer een aantal jaren later, na de oorlog, is geschreven, komt een ander beeld naar voren dan men op basis van het conventsvoorstel zou verwachten. Dit geldt ook voor hetgeen Kievit schrijft over de volkskerk en waar al in de evaluatie bij dat hoofdstuk op is gewezen, namelijk dat Kievit daar het *modus-vivendi* voorstel van Hoedemaker afwijst en dat hij met Hoedemaker erkent dat de belijdenis rechtens de grondslag van de kerk is. Toen hij eerder schreef over ‘de Dienaar des Woords en de belijdenis zei Kievit dat de belijdenis kerkrechtelijk is afgeschaft. Dit is een beduidend verschil. We hebben in het voorgaande gezien dat Kievit daarbij toch wel afwijkt van Visscher, terwijl het conventsvoorstel in lijn van Visscher is, althans, zoals hij zelf ook heeft aangegeven, in lijn van het *modus-vivendi* voorstel van Visscher c.s. Kievit heeft zich na de oorlog, voor zover ik weet, echter niet meer uitgelaten over het conventsvoorstel.

Op grond van het voorgaande meen ik toch te kunnen concluderen dat Kievits standpunt in de loop der jaren is verschoven. Hij is ‘kerkelijker’ gaan denken, zoals ook Hille aangeeft.⁵¹⁹ In ieder geval is hij milder gaan denken en op het punt van het conventsvoorstel mijns inziens zelfs naar een principiële andere stellingname gegaan. Zoals aangegeven is dit mijns inziens niet ingegeven door pragmatische motieven. De Nederlandse Hervormde Kerk, bleef ondanks alles wat werd gemist en verkeerd was, waartegen Kievit dan ook stelling nam, de kerk waar hij predikant van bleef. Dit volgt ook uit een opvallende constante in zijn denken, namelijk dat afscheiding aan het einde van zijn leven nog steeds geen alternatief is. Meerdere keren geeft hij dit aan. In paragraaf 5.1.3 zagen we dat afscheiding hem steeds minder aantrekkelijk voorkomt en aan het einde van zijn leven heeft hij tegen zijn zoon gezegd dat hij niet zou weten waar hij buiten de Hervormde Kerk heen zou moeten.⁵²⁰

Verder zijn er ook verschillende zaken aan te wijzen die constant zijn gebleven in zijn denken, zoals de nadruk op de plaatselijke gemeente, de functie van de belijdenis, de kerkorde e.d. In de volgende paragraaf zal ik een samenvattend overzicht geven

7.2 Kenmerken van Kievits ecclesiologie

In het navolgende zal ik de belangrijkste punten van Kievits ecclesiologie nagaan.

⁵¹⁹ Hille, H., *De tijd is kostbaar*, Ds. Izaäk Kievit (1887-1954) In de branding van het kerkelijk leven, Kampen z.j., 144.

⁵²⁰ Hille, *De tijd is kostbaar*, 128.

Vergaderd door Christus

De kerk wordt vergaderd door Christus Zelf door middel van Zijn Woord en Geest. De kerk is het lichaam van Christus en de tempel van de Heilige Geest. In die zin bestaat de kerk uit alle uitverkorenen, die tot de triumferende, de strijdende of de latente kerk behoren. Hiermee is echter niet alles gezegd, omdat de kerk en ook het verbond breder is dan de uitverkorenen. De kerk wordt daarom door Kievit onderscheiden in een organisme en een instituut. Het organisme, dat gelijk is met de strijdende kerk op aarde, wordt weer onderscheiden in een zichtbaar en onzichtbaar deel. Onzichtbaar voor zover het gaat om het werk van God in hen en zichtbaar zoals dat werk van God zich naar buiten toe in hun leven openbaart. Het instituut, dat dus breder is dan het organisme en ook ongelovigen bevat, is volgens Kievit nauw met het organisme verbonden, zij vormen een onlosmakelijke eenheid.

Het eigendom van Christus

De kerk is het eigendom van Christus. Dit maakt tegelijkertijd dat de kerk allereerst op Christus gericht moet zijn en niet op de wereld, alhoewel zij de roeping heeft om in de wereld te getuigen van Christus. De kerk is er niet allereerst om haar zending in de wereld, maar het van Christus-zijn staat voorop. De kerk mag midden in de samenleving staan, maar de verkiezing en het zuiver houden van het verbond mag daarbij niet in het gedrang komen. De roeping van de kerk is het bewaren van het door God aan haar toebetrouwde Woord en de zuivere verkondiging daarvan en de oefening van tucht op leer en leven. Alleen dan kan de kerk volgens Kievit werkelijk invloed uitoefenen op de wereld.

Uit het feit dat de kerk het eigendom is van Christus formuleert Kievit de roeping om één te zijn. In het uiterste geval, indien er sprake is van een moedwillig verzuim in de prediking dan moet er een evangelisatie opgericht worden. Is er sprake van een tekort in de prediking, dan mag men niet weg, maar is men wel geroepen om te spreken met en te bidden voor de betreffende predikant.

De leden van de kerk

De leden van de kerk zijn de gelovigen en hun zaad. Daarbij wil Kievit wel een goede handhaving van de tucht op leer en leven. Anders verwordt een kerk al snel tot een kerk van

elk wat wils. Als de volkskerk op die wijze, dus met de tuchtuitoefening, wordt vormgegeven, heeft Kievit er geen bezwaar tegen. Dan is de kerk bereid het gehele volk in haar op te nemen. Verder moet de kerk wel op basis van het oordeel der liefde de leden conform naar hun eigen getuigenis voor gelovigen houden, maar moet wel preken dat men zich moet onderzoeken, alsmede dat er geveinsden zijn. Daarnaast is ook de waarheid, zoals deze is verwoord in Schrift en belijdenis, de grens. Als iemand daarbuiten treedt kan het oordeel der liefde niet worden toegepast. De liefde wordt beheerst door de waarheid. Wel dus als iemand aangeeft een gelovige te zijn en niet in openbare zonden leeft en geen afwijkingen in de leer vertoont. Het oordeel der liefde vordert dat huichelaars die niet afwijken in de leer en zonder openbare zonden leven niet worden uitgeworpen uit de kerk. Er zijn in de kerk tweeërlei kinderen van het verbond. Dit onderstreept te meer de noodzaak van een Schriftuurlijke prediking.

Plaatselijke kerk

De kerk, als instituut, is daar waar het Woord zuiver bediend wordt en de bediening van de sacramenten plaatsvindt conform de instelling door Christus. Elke plaatselijke kerk die deze kenmerken heeft, is de ware kerk. Kievit maakt duidelijk dat de plaatselijke kerken geheel, maar niet alleen kerk zijn. Er is een kerkverband nodig. Dit is een plicht die voortkomt uit een roeping tot eenheid in Christus. Ook wordt een kerkverband Bijbels gefundeerd in bijvoorbeeld Handelingen 15.

Belijdenis en kerkverband

Dit neemt niet weg dat er alleen een kerkverband kan ontstaan als deze op basis van dezelfde belijdenis staat, waarvan het gezag is afgeleid van het Woord van God. Deze belijdenis heeft verschillende functies:

- de uiting van het geloof van de leden van de kerk;
- een publiek getuigenis van de zuivere religie;
- een onderscheidingsteken tegenover ketterijen;
- een uitdrukking van de eenheid van geloof tussen kerken met dezelfde belijdenis;
- middel om het ware geloof uit te dragen en over te leveren.

Is er sprake van dezelfde belijdenis, dan is het van elkaar wegblijven zelfs een zonde tegen het bevel van de Heere. Kievit heeft erop gewezen dat er bij deze belijdenis ook een gereformeerde kerkorde moet zijn, die het mogelijk maakt dat de belijdenis wordt

gehandhaafd, door middel van de tucht op leer en leven. De belijdenis is verder zo belangrijk dat men zonder die te onderschrijven geen afgevaardigde kan zijn naar de classis of de synode.

Alle ambten zijn volledig gebonden aan de belijdenis. De belijdenis is niet alleen de grond waarop men staat, maar ook een uiting van het geloof. Daarin kan geen tegenstrijdigheid bestaan, zodat deze ook niet kan bestaan in de belijdenis zelf.

Gezag kerkenraad en synode

De kerkenraad heeft gezag, maar dat gezag is gebonden aan Christus, Zijn Woord en de Heilige Geest. De macht van de kerkenraad is niet heersend, maar dienend. De tucht dient te worden uitgeoefend door de gehele kerkenraad en niet door één of enkele personen uit de kerkenraad, mede om machtsmisbruik te voorkomen.

Voor wat betreft de verhoudingen binnen een kerkverband staat Kievit een presbyteriale lijn voor. Alle ambten en ambtsdragers zijn principieel gelijk. De classes en synode zijn een meerdere vergadering, niet in macht, maar in aantal. Daarom moet alles wat plaatselijk geregeld kan worden, ook daadwerkelijk geregeld worden. Dit neemt niet weg dat de synode wel gezag heeft. Het independentisme wijst hij expliciet af. Kievit onderscheidt in middelmatige en gewichtige zaken, waarbij de laatste door een meerdere vergadering moeten worden behandeld. Gewichtige zaken zijn bijvoorbeeld zaken die de belijdenis aangaan.

Aangaande de verkiezing van ambtsdragers heeft de kerkenraad de leiding. Indien dit anders is, dreigt het gevaar dat de kerkenraad een uiting van de volkswil wordt.

Geen zuivere bediening van het Woord

Als er ter plaatse geen zuivere bediening van het Woord is, biedt Kievit als uitweg het oprichten van een evangelisatie. Daarbij zal men zich echter altijd bewust moeten blijven van het dolerende karakter en de sacramenten in een andere hervormde gemeente moeten zoeken.

Summary

Izaäk Kievit has been born at 6 November 1887. At 28 November 1915 he was installed in his first parish as a pastor of the Dutch Reformed Church (Nederlandse Hervormde Kerk). He died at 4 Juni 1954. Rev. Vroegindeweyj wrote in the *Gereformeerde Weekblad* (below: *Reformed Weekly*) of 12 June 1954 that Kievit was of a great meaning to the reformed-calvinistic direction within the Dutch Reformed Church.

During his education Kievit met, amongst others, professor dr. H. Visscher. Visscher has had a lot of influence on Kievit's theological education. For years they both have been supporters in the theological field. When the years passed by, Kievit followed his own direction more and more. Kievit has become a well-known figure especially because of his position as an editor from 1931 until 1950 of the *Reformed Weekly* which focused on meditation but also on a theological oriented content.

The main question in this dissertation is which aspects are fundamental to the ecclesiology according to Kievit and if there are any aspects about which he changed his thoughts through the years. I used the articles written by Kievit from 1931 onwards in the *Reformed Weekly* as primary resources for this research and also two pamphlets he wrote as a result of the coming Church Order which came into effect on 1951 eventually.

In the articles published in the *Reformed Weekly* from the beginning thirties till the mid-thirties Kievit follows his master Visscher. He does not pay much attention to the entirely Reformed Church but wants a different place for the reformed-calvinistic direction within the Reformed Church, more or less apart from the Reformed Church. Later on, he focused more on the unity of the Reformed Church, which became obvious after the Second World War and together with the new Church Order of 1951.

According to Kievit it is of the greatest importance to the ecclesiology that the church must be founded upon the Holy Scriptures and the confession (by which he means the Heidelberger Confession, the Dutch Confession and the Canons of Dordt). Each of the elders should be fully bound to this confession. Without agreeing to the confession you can not be a delegate to the synod for example. Kievit wants every decision taken in the church to be tested against the

Holy Scriptures and the confession. That is also why this dissertation is called: according to the Holy Scriptures and the confession.

The board of the elders has authority, Kievit means, but this authority has been bound to Christ, his Word and the Holy Spirit. It is a serving authority. The board of the elders manages the local parish, which is also called 'church' by Kievit. This parish or community is a whole church according to Kievit but not the only church. A church bond is in accordance with the Bible and so it is a duty as well, by which he refers to Acts 15 (among others). A church bond must be founded in the same confession, which is a public testimony of the true religion and an expression of the faith of the church's members.

In a treaty's lineage are these members the believers and their seed. But he wants a right maintenance of discipline of rules and life, because otherwise the church will become a church in which everyone can decide for himself soon. He has no objections against a people's church with a right maintenance of discipline. Than, the church is willing to accept all people. Further on, the church must consider its members to be true believers on a base of a judgement of love. As far as their way of believing and their way of life is in accordance with the confession. But you have to preach that they have to investigate if they are true believers and that there are people who feigned they are. This love is dominated by the truth and so this love can not be against the truth. There are children of treaty who are so only by appearance but not by heart and children of treaty who are true children because of grace.

Literatuurlijst

- W. à Brakel *Redelijke Godsdienst*
H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek 4*, Kampen 1930.
B. van de Beek, *Van verlichting tot verduistering? Theologen vanaf 1800*, Nijkerk 1994,
Calvijn, J. *Institutie*
J. van Eijnaten en *Nederlandse Religiegeschiedenis*, Hilversum 2005
F. van Lieburg,
J. van Genderen
en W.H. Velema, *Beknopte Gereformeerde Dogmatiek*, Kampen, 1992
K. de Gier *De Dordtse Kerkorde, Een praktische verklaring*, Houten, 1989,
P. van den Heuvel *De Hervormde Kerkorde, een praktische toelichting*, Zoetermeer, 2001
H. Hille, *De tijd is kostbaar, Ds. Izaäk Kievit (1887-1954) In de branding van het kerkelijk leven*, Kampen z.j.
- C. Houtman *De geschriften van het Oude Testament, in: Bijbels Handboek, deel IIA*, Kampen 2004
- I. Kievit *De Belijdenis vasthouden*, Huizen z.j. (1948/1949)
I. Kievit. Diverse artikelen in het *Gereformeerd Weekblad* vanaf 1931 tot en met 1950
- I. Kievit *Ontwerp-regeling voor het bijeenkomen van de Nederlandsche Hervormde Kerk in Generale Synode getoetst aan Schrift en belijdenis*, Huizen z.j. (1944)
- E.P. Meijering *Een eeuw denken over christelijk geloven, Van Roessingh via Schilder tot Kuitert*, Kampen, 1999.
- W.J. op 't Hof (eindred.) *Belijdenis en verbond 'ecclesiologie in de gereformeerde traditie'*, Zoetermeer 2003.
- W.J. op 't Hof *Het gereformeerd Piëtisme*, Houten 2005.
J.J.H. Post *Een sikkkel in een vreemde oogst, De juridische verhouding tussen hervormde gemeenten en de Nederlandse Hervormde Kerk in het bijzonder bij kerkfusie*, Heerenveen, 2003
- A.J. Rakser *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795*, Kampen, 1974
G.Ph. Scheers *Philippus Jacobus Hoedemaker*, Leiden 1989 (herdruk van: Wageningen, 1939)
- J. van Sliedrecht *Het levenswerk van wijlen ds. I. Kievit. Opgenomen in het jaarboekje van G.T.S.V. Voetius 1963-1964*, pag. 13 e.v.
- H. Visscher *Diverse artikelen uit het Gereformeerd Weekblad.*
A. Vroegindewey *Bij het overlijden van ds. I. Kievit, 6 november 1887-4 juni 1954, in: Gereformeerd Weekblad, 55^e jaargang, (1954), 189.*
- B.J. Wiegeraad *Hugo Visscher 1864-1947. Een calvinist op eigen houtje*, Leiden 1991.
K. van der Zwaag *Afwachten of verwachten? 'De toe-eigening des heils in historisch en theologisch perspectief'*, Heerenveen 2003.